

T.C
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESELLEŞME, TÜRKİYE’NİN EKONOMİK KÜRESELLEŞMESİ
ve KRİZLERİ

DANIŞMAN
PROF.DR.NEJAT ERK

HAZIRLAYAN
ALİ RIZA MANCI

ŞANLIURFA

2006

GİRİŞ

Ülke etkileşimleri ve teknolojilerin büyük etkisiyle birlikte XX' inci yüzyılın son on yılında siyaset, ekonomi ve toplum yapılarında dünyada hızlı bir değişim yaşanmıştır. Dünyadaki iki kutup ülkenin ortadan kalkmasıyla meydana gelen durum, bu değişimin başlangıcı olmuştur. 1980'li yıllar, serbest mal-hizmet ticaretinin gelişmesine tanıklık ederken, 1990'lı yıllar da, bu kapsamda, serbest para ve sermaye hareketlerine tanıklık etmeye başlanmıştır. Küreselleşme diye adlandırılan bu değişim, toplumsal hayatın yeniden düzenlenmesine yönelmiştir. Bu bağlamda, bir siyasi-iktisadi önlemler reçeteleri sunulmaya başlanmıştır. Nem-liberal küreselleşmenin nimetleri olan uluslar arası sermaye ve çağdaş teknoloji ancak bu reçeteleri uygulayarak yapısal düzenlemeleri başarmış ülkelere nasip olacaktır. Bu söylem altında Türkiye dahil az gelişmiş ülkelere düşen görev ulusal pazarlarını sermayeye açmak ve küreselleşen dünyaya ayak uyduracak bir dizi ekonomik yapısal dönüşümleri hayata geçirmektir. İşte, “**Küreselleşme, Türkiye'nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri**” adlı Yüksek Lisans Tez çalışmam ile, bu siyasi-iktisadi önlemler ve bunların, toplumsal hayatı yeniden düzenlemesine ait bilgilere, çözümlenmelere ve değerlendirmelere geçmeden önce, araştırmamın anlaşılmasına yardımcı olması bakımından, araştırmamın problemini, amacını, önemini, varsayımlarını, sınırlılıklarını ve yöntemini açıklamak gerekmektedir. Bu nedenle, böyle bir Giriş yapılarak, kapsamı içinde bunlar gelen paragraflarda sunulmaya çalışılacaktır:

1-PROBLEM (ARAŞTIRMANIN KONUSU)

Günümüzde, küreselleşme kavramı, her türden siyasi görüş için gündemi yakalama sözcüğü haline gelmiş bulunmaktadır. Söz konusu kavram, akademik söylemden kültürel, siyasi ve medyatik söyleme, iktisat ve devlet politikalarından günlük hayat diline kadar uzanan geniş bir yelpaze üzerinde, dünyanın gitgide küçülen niteliğinin bir simgesi olarak kullanılmaktadır.

Küreselleşme kavramı, son dönemlerin en çok tartışılan kavramlarından biridir. Gerek akademik gerekse popüler literatür içinde kendine önemli bir yer bulan

küreselleşme konusunun ele alınış biçimi, genellikle ideolojik kaygılardan uzak tutulmamaktadır. Küreselleşmenin yol açtığı gelişmeler, kendisi ile ilgili yargıları da genellikle iki görüş etrafında toplamaktadır. Küreselleşme karşıtları veya ona şüpheyle yaklaşanlar ki bu görüş sahipleri küreselleşmeyi uluslar arası sermayenin çoğunlukla gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmış olması nedeniyle aslında sömürünün çağdaş bir biçimi olarak algılamakta ve bu oluşumu şiddetli bir tarzda eleştirmektedir. Diğer yandan olumlu görüş taraftarları yani neo-liberal iktisatçılar, küreselleşme sonucunda bütün dünyada ekonomik refahın artacağını, gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farkların azalacağını, yaşam standardının dünya ölçeğinde yükseleceğini iddia etmektedirler. İşte, küreselleşmeyi açıklayan kaynakların, bu görüşlerden birine yönelerek, küreselleşmeye tek bir bakış açısı ile yaklaştıkları, bu bakış açısını destekleme yolunda bazı verilere ve karşıt görüşlere yer vermedikleri gözlenmiştir. Bu durum, küreselleşme süreci ile ilgili sağlıklı değerlendirmeye gitmeyi önlemektedir. Sağlıklı değerlendirme için, bu güçlüğün ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Yine, küreselleşmenin kavramsal içeriği ve unsurları ile ilgili tartışmalar da henüz son bulmamıştır. Bilakis küreselleşmenin başlangıç dönemi olarak birbirinden çok uzak zaman dilimleri ifade edilmektedir.

Ayrıca, küreselleşmede, bir yandan sermayenin uluslar arası dolaşımındaki artış ile kaynakların dünya çapında daha etkin bir biçimde kullanımının sağlanacağı ve gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu fonları sağlanacağı öne sürülürken, diğer yandan yabancı sermaye hareketlerindeki oynaklık ve ulusal paralara karşı spekülasyon amaçlarla kullanılma olasılığı ülkelerdeki ekonomik istikrara karşı bir tehdit olarak algılanmaktadır. Görüldüğü gibi, sermaye hareketlerini serbestleştirme, gelişmekte olan ülkelere fon sağlamada önemli bir işlev görmektedir; ancak, aynı zamanda bir istikrarsızlık kaynağı da olabilmektedir. Küreselleşme sürecinde sermaye hareketlerinin oynaklığı finansal krizlere yol açmakta ülkemizin de içinde olduğu çoğu gelişmekte olan ülkeleri derinden etkilemektedir.

Küreselleşme sürecinin, yani finansal liberalizasyonun, kısa vadeli semaye hareketlerinden nasıl ve ne ölçüde etkilendiği, bu süreçte ekonomik dengelerin nasıl değiştiği, küreselleşen dünyaya ayak uyduracak ekonomik yapısal dönüşümlerin neler olduğu henüz kapalı olup, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, dolayısıyla Türkiye’de problemdir.

Gerek küreselleşmenin bütünsel bir bakışla sunulmayışı, başlangıcı ve kavramsal içeriği ile unsurlarındaki belirsizlik ve gerekse, küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelere biri olan ülkemizde uyulması gerekli ekonomik yapısal dönüşümlerin neler olduğu problemlerinin çözümlenmesine ihtiyaç vardır. İşte, bu işi yapmak, Yüksek Lisans Tez çalışmamın problemini oluşturmaktadır. Buna göre, Yüksek Lisans Tez çalışma konum, “**Küreselleşme, Türkiye’nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri**” olmaktadır.

2-ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma ile, Küreselleşme, Türkiye’nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri temel amaç olarak alınmıştır. Bu temel amacın gerçekleşmesinde, şu soruların cevapları aranacaktır: Küreselleşme ne zaman ortaya çıkmıştır? Nasıl bir gelişme göstermiştir? Tanımları nelerdir? Unsurları hangileridir? Küreselleşme ile ilgili teoriler ortaya konmuş mudur? Türkiye’de ekonomik küreselleşme nasıl gerçekleşmektedir? Doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları nasıl bir gelişme göstermektedir? Sıcak para akımı nasıldır? Türkiye’de ekonomik liberalleşme nasıl olmaktadır? Türkiye’de yapısal ekonomik dönüşümün gidişi nasıldır? Türkiye ekonomisinde küreselleşme krizleri yaşanmakta mıdır? Bu krizlerin türleri ve kaynakları nelerdir?

İşte, yukarıdaki sorulara cevap olacak veriler, Küreselleşme, Türkiye’nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri’nin çözümlenmesini belirleyeceğinden, söz konusu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

3-ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu konunun çok tartışmalı olması bilimsel olarak araştırılıp ortaya konmasını gerekli kılmıştır. Kaldı ki Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin bu süreç karşısında olumsuz etkilenmemeleri veya süreci lehlerine çevirmeleri için nasıl ve ne yönde iktisat politikaları izleyeceklerine yardımcı olacaktır.

Dünyanın girdiği küreselleşme sürecinin Türkiye'de olumsuz etkileri olduğu tanısı, Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerle birlikte anılacaktır. Bu tanı ile, uluslar arası kısa vadeli sermaye hareketlerinin baskısı altında olan ekonomimizin, bu durumdan nasıl bir çıkış bulacağı ortaya çıkacaktır. Bu çıkışın belirlenmesiyle, ulusal ekonominin küreselleşme sürecine uyum sağlayarak, aslında özü itibariyle spekülâtif niteliklere dayanan ve reel yatırım davranışlarından ziyade rantiyer tipi girişimleri besleyen ve ulusal ekonomiyi bir 'kumarhane kapitalizmine" (casino kapitalizm) dönüştüren bir ideolojinin egemenliğine girmesi önlenmeye çalışılacaktır.

Bu tez içeriği ile yaptığım çözümlene, Türkiye'nin Küreselleşme sürecinde sermaye hareketlerinin oynaklığı karşısında yolunu belirlemesine önemli katkılarda bulunacaktır.

4-VARSAYIMLAR (SAYILTILAR)

Küreselleşme, Türkiye'nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri çözümlenmesinde, şunlar kanıtlanmaya gerek görülmeden doğru kabul edilmiştir:

1. Bilimsel yöntem olarak benimsenen çözümlene metodu iktisat bilim dalı için geçerli bir problem çözüm yoludur.
2. Küreselleşme süreci iktisat kitaplarından ortaya çıkarılır.
3. Sermaye ekonomik hayatı önemli ölçüde etkileyen bir değişkendir.

5-SINIRLILIKLAR

Araştırmamızda küreselleşmenin mal ve hizmet akımlarından daha çok sermaye hareketlerine yer verilecek ve küreselleşme süreci kültürel ve siyasi yönüyle değil ekonomik boyutuyla ele alınacaktır. Küreselleşme sürecinde emeğin konumu, bankacılık sektörüne etkisi göz ardı edilerek bu sürece yönelik teorik yaklaşımlar incelenecek, bu sürecin getirdiği krizler tüm yönleriyle sebepleri ve sonuçları itibariyle gözler önüne serilecektir.

6-YÖNTEM

Araştırmamızda veriler (bilgiler) tarama modeli ile elde edilecektir. Küreselleşme süreci hem liberal ekonomik sistemde hem de Marksist çerçevede yazılan eserler gözden geçirilerek incelenecek ve günümüz yerli ve yabancı iktisat kitaplarından azami ölçüde faydalanılacaktır. Veriler çözümleme metodu ile değerlendirilecek, Türkiye'nin küreselleşme sürecinde sermaye hareketlerindeki yolunu belirlemesine yönelik olarak sistematize edilecektir.

* * *

Giriş bölümündeki, Tez problemi, yani araştırmanın konusu, araştırmanın amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve yöntemi ile ilgili bu açıklamalardan sonra, şimdi Tez'in birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerine geçilebilir:

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

I. KÜRESELLEŞME TANIMLARI

Yirminci yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran küreselleşme süreci, birbirinden son derece farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Sürecin doğru algılanabilmesi için, bir kavram olarak küreselleşmeye yüklenen farklı anlamların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu farklı anlam yüklemelerinin temelinde yatan farklı algılamaları ve yorumları, Yeni dünya düzeninden hoşnut olanlar ile olmayanlar şeklinde iki ana damara ayırabiliriz. Hangi açıdan tanımlanıyor olursa olsun, küreselleşme, günümüze egemen olan iktisadi, siyasi ve kültürel dinamikleri açıklama yeteneği atfedilmiş kavramların en önemlisi durumundadır.

Son yirmi yıldır, dünyanın neresinde olursa olsun ekonomik sosyal ve siyasi bütün değerlendirmelerde küreselleşme anahtar bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram olarak sadece sosyo – politik çözümlenmelerde değil, sinema sektöründen, müzikteki yeni akımlara, insanların tüketim alışkanlıklarından tutumlarına bütün kültürel dokuları derinlemesine etkilemiştir. Bu anlamıyla küreselleşme, yaşamın olduğu her alana sızmıştır. Küreselleşme, elde ettiği bu popülerite sayesinde pek çok çözümlemeye de merkezi öbek olarak kullanılmıştır. Dar manasıyla, sermaye hareketlerinin dünyanın tümüne yayılması etkisi olarak ifadelendirilebilecek olan küreselleşmenin özellikle teknolojik gelişmelerin paralellinde dünyayı bir finans piyasasına çevirdiği görülmektedir. BM İnsani Kalkınma Raporu'na göre her gün 1.5 trilyon dolardan fazla para el değiştirmektedir. (Bozkurt, 2000: 29). Fakat tüm bunlara rağmen küreselleşmeyi sadece finans piyasalarının etkinliğinin artması şeklinde yorumlamak sığ bir bakış açısına sahip olmak demektir. Çünkü küreselleşme ekonomik olduğu kadar siyasi, teknolojik ve kültürel bir olgudur.

Küreselleşme, dünyanın son yıllardaki durumunu tanımlar. Küreselleşme günümüz toplumlarının tamamını ilgilendirdiği için, üzerinde düşünülmesi gereken bir süreçtir. 21.yüzyılın başında önünü görmeye çalışan, küresel dünyada konumunu belirleme zorunda olan toplumlar küreselleşmeyi göz ardı etmemelidir. Hiç bir kişi yada toplum benimsesin yada benimsemesin- küreselleşmeyi görmezden gelemez.

Günümüz dünya ekonomisinin kilit özellikleri, 19.yüzyılın son çeyreğinde 20.yüzyıldan I. Dünya savaşına kadar geçen dönemde gözlenmektedir. Bu dönemde, 1-İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler,özellikle demiryollarının, denizyollarının ve telgrafın gelişmesi, 2-Sanayileşmiş Avrupa ülkeleriyle diğer toplumlar arasındaki ticaretin gelişmesi 3-Sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin gelişmekte olan ülkelere yönelik dolaysız yatırımların artması küreselleşmenin ilk işaretlerini vermiştir. (Asomedia,1999:31)

Küreselleşme,soğuk savaş sonrası dünyada oluşan uluslar arası ekonomik ilişkilerdir. Onu rekabetçi ekonomik sistemin yani kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılması ve egemenliğinin artması olarak değerlendirmek daha doğru olur. O, neo-liberal (kapitalist) değerlerle beslenen ideolojik ve kültürel bir süreçtir.

Küreselleşme kavramı üzerinden kurgulanan söylemin taşıdığı temel iddia şudur: Siyasi düzlemde liberal demokrasi (çok partili demokratik sistem,insan hakları,hukukun üstünlüğü), iktisadi düzlemde piyasa ekonomisi (korumacılığın tasfiye edilerek mal ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması ve ticaretin çok taraflı olarak serbestleştirilmesi) ve kültürel düzlemde post-modernizm (farklı düşüncelerin,inançların ve kültürlerin birbirini düşman ilan etmeden birlikte yaşaması ve kaynaşması) olguları evrensel boyutlar kazanmıştır.

Kimilerine göre küreselleşme çok uluslu şirketlerin kullandığı bir propaganda sloganı; kimilerine göre ise dünyanın çehresini değiştiren, ulusal sınırları ortadan kaldırarak mal, hizmet ve sermayenin hatta iş gücünün serbest dolaşımını sağlayarak dünya refahını arttıran bir gelişmedir. (Esen, 1997: 26)

Bu olumlu bakışın yanı sıra küreselleşmeyi, uluslar arası sermayenin çoğunlukla gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmış olması nedeniyle aslında sömürünün çağdaş bir biçimi hatta yeni adı olarak algılayan iktisatçıların sayısı da az değildir. (Boratav, 2002: 13)

Görüldüğü gibi, küreselleşme, farklı alanlara yönelmiş, kapsayıcı ve iddialı açılımları olan bir kavram. Bu nedenle, öncelikle yapılması gereken, söz konusu kavramı daraltılmış bir alanda tanımlayarak, analitik bir çerçeve üretmek olmalıdır. Bu çalışmada, küreselleşmenin iktisadi anlamı üzerinde durulacaktır. Yani ekonominin küreselleşmesinden bahsedilecektir.

Küreselleşme iletişim ve teknolojik gelişmelerin desteğini de alarak, 1980'li yıllarda sermayenin otonom hareketinin bütün sınırlarını zorlayarak yıkan ve böylece karını ençoklaştırmayı amaçlayan bir süreç olarak karşımıza çıkmıştır. (Kazgan, 1995:78) Günümüzde artık tartışmasız kabul edilen bir sava göre, uygun kullanılan iletişim ve bilgi teknolojisi olanakları ile desteklenmiş bilgi sistemleri, küreselleşme sürecinin gelişmesi için en başta gelen etmen olmuştur. (Dış Politika Dergisi, 1995: 131)

Küreselleşmeyi dünya gündemine oturtan etmenler bir başka ifadeyle küreselleşmeyi doğuran temel etmenleri kitle iletişim araçlarında ve ulaşım araçlarında yaşanan baş döndürücü gelişme, gelişmiş ülkelerde yığılan sermayenin riski dağıtma isteği, gelişmiş ülkelerde pazar doyumunun yeni pazarlar oluşmasını zorunlu kılması, teknolojik buluşlar ve eski teknolojinin gelişmekte olan ülkelere pazarlanmak istenmesi, sanayi yatırımlarının gelişmiş ülkelerde çevre sorunları doğurmaya başlaması bu tip yatırımların ve beraberindeki sorunları az gelişmiş ülkelere taşımak, uluslar arası sermayenin ülkeleri kontrol etmenin temel faktör olmaya başlaması olarak sıralaya biliriz. (Albeni, 2002: 18)

Teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin etkileyip yönlendirdiği süreçler küreselleşme kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşım ve

paylaşımına girmesi 20. yüzyılın şahit olduğu bir gelişmedir. Özellikle 1980’li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farklılıkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir liberalleşme sürecine girilmiş, kültürler, inanç ve idealler sınırları aşarak daha benzer bir hale dönüşmeye başlamıştır. (Tağraf, 2002: 16)

Küreselleşme konusunda farklı tanımlar ortaya çıkmaktadır. Bunun temelinde yatan ise, küreselleşme konusunda bilim adamlarının henüz ortak bir yargıya ulaşmamış olmalarıdır. Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsü küreselleşmeyi “malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, enformasyonun, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli bir biçimde sınır ötesine akışı” biçiminde tanımlamaktadır. Bu enstitünün yaptığı bir çalışmaya göre küreselleşme sayesinde ülkelerin ekonomileri arasında daha önce örneği görülmemiş bir bütünleşme sağlanmakta, bir enformasyon devrimi yaşanmakta ve pazarlar, şirketler, örgütler ve yönetim uluslararası hale gelmektedir. (Öymen, 2000: 26)

Böyle bir tanımları tartışmasız kabul etmek çeşitli sakıncalar içermektedir. Öncelikle, küreselleşme, konuya bakış açısına, coğrafi, siyasal ve ekonomik duruma göre farklılıklar göstermektedir. Malların serbest dolaşımı güçlü ekonomiye sahip devletlerin veya uluslararası işletmelerin bütün ürünlerini hemen hemen diğer bütün ülkelere serbestçe satma olanağı gibi düşünülürse, bu tanım kabul edilebilir. Ama buna karşılık bazı ülkelerin ürünlerini gelişmiş ülkelerin pazarlarına sokabilmek için karşılaştıkları güçlükler dikkate alınırsa, onlar açısından küreselleşmenin olumlu yönünden bahsetmek çok güçtür. Pek çok ülke ekonomisini hala yüksek gümrük vergileri ile korumaktadır. Tarife dışı ticari engeller devam etmektedir ve hatta artmaktadır. Aynı şey insanların serbest dolaşımı içinde geçerlidir. AB gibi ülke grupları arasında sınırlar, gümrükler tamamen kaldırılmıştır. Bu gruba dahil ülkeler arasında mal ve hizmet akışının yanında insan hareketleri açısından da bir küreselleşmeden bahsetmek doğaldır. Buna karşılık başka ülke vatandaşlarının bu ülkelere girmekte karşılaştıkları vize ve diğer engeller dikkate alındığında, onlar açısından küreselleşmeden söz etmek mümkün değildir. (Tağraf, 2002: 36)

Başka bir tanımda, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, küreselleşmeyi “sadece ekonomik olmayan sosyal, siyasi, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutları da olan bir süreç” olarak tanımlamaktadır. (Öymen, 2000: 27) Bu tanımda da görüleceği gibi, küreselleşme pek çok kavramı içerisine alan bir olgudur. Tek başına ne siyasi, ne ekonomik, ne üretim ve ne de sermaye hareketleri olarak değerlendirilebilir. Küreselleşme olgusu bütün bu sayılanları içerisine alan ve tümünü kuşatan bir süreci içermektedir. Konumuz itibari ile bakış açımızı oluşturan çokuluslu işletmeler açısından değerlendirecek olursak, pazarların küreselleşmesi taleple ilgili bir ifade olarak, zevklerin, tercihlerin ve fiyatın gönüllü olarak artan şekilde evrensel hale gelmesidir. Arz ile ilgili olarak ise, mal ve hizmetlerin daha fazla standart hale gelmesi ve sektörler arasındaki rekabetin küresel bir ölçüğe ulaşmasıdır. Üçüncü olarak, küreselleşme işletme biçimiyle, özellikle çokuluslu işletmeler ile ilgilidir.

Yıllardır üzerinde konuşulmasına karşın küreselleşmenin henüz üzerinde herkesin anlaştığı bir tanımı bulunmamaktadır. Bu kavrama kullananlar tarafından farklı anlamlar yüklendiği ve farklı önemler atfedildiği görülmektedir. Küreselleşmenin yol açtığı gelişmeler, kendisi ile ilgili yargıları genellikle iki grup etrafında toplamaktadır: Küreselleşme karşıtları veya ona şüpheyle yaklaşanlar ve küreselleşmeyi gelişme ve yeni fırsatlar ile açıklamaya çalışanlar. Küreselleşme kavramının içerdiği anlama ilişkin tartışmalarda iki ana yaklaşım belirlemek mümkündür.

i-Küreselleşme olgusunun doğal ve dönüşü olmayan bir sosyo-ekonomik süreç teşkil ettiğini ve bu süreci dikkate almayan politikaların ister istemez başarısızlığa mahkum olacağını savunan **liberal** yaklaşımlar ilk grubu oluşturmaktadır.

Neo-liberal yaklaşımlar, 1970’li yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan dünya ekonomi krizinin ürünüdürler. Neo-liberal iktisadın yükseliş sebebi 1929 Dünya ekonomik buhranına çözüm üretmede teorik temelini oluşturan Keynesyen politikaların artık bunalıma çözüm üretmede yetersiz kalmasıydı.

Neo-liberal yaklaşımın temel iddiası azgelişmişliğin, Üçüncü Dünya yönetimlerinin aşırı devlet müdahalesi ve hatalı fiyat politikalarının yarattığı kötü kaynak dağılımından ortaya çıktığıdır. Zira bu akımın savunucuları arasında yer alan iktisatçılar hatalı fiyat politikalarının ve aşırı devlet müdahalesinin ekonomik büyümeyi yavaşlattığı iddiasındadırlar.

Neo-liberal yaklaşım, ekonomide optimal kaynak dağılımını ancak serbest piyasanın sağlayabileceğini iddia etmektedir. Çünkü devlet, verimsiz harcamalar yapan müsrif bir kurumdur. M.Friedman'a göre devletçe ekonomide alınan önlemler, gelişmeye yardımcı değil, engelleyici olmaktadır. Onun için görünmez elin gelişmedeki gücü, görünen elin (devlet) gerilemedeki gücünden daha üstündür. (Yavilioğlu, 2002: 61)

Bu bakış açısına göre küreselleşmeyi ülkelerin sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler etrafında oluşmuş bulunan birikimlerin, ulusal sınırların ötesine geçerek dünyanın bütün bölgelerine yayılması ve sonuç itibarıyla ulusal farklılıklardan uyumlu bir bütün ortaya konmasının mümkün kılınması. (DPT, 1995: 1) Bu tanıma göre küreselleşme ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi; farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreç anlamını taşımaktadır. Küreselleşme en basit anlamıyla dışa açılmak, dünya ekonomisiyle bütünleşmektir. Küreselleşme, kimilerine göre, pazar, ürün ve süreçlerin standartlaştırılması sosyal kültürel farklılıkların ortadan kaldırılması yada çok uluslu şirketlerin hangi ülkeden olursa olsun insanların gereksinim ve isteklerini karşılayabilecek standart üretimde bulunmalarıdır.

Liberal yaklaşımı savunanlara göre küresel dünya ekonomisine entegre olmak, az gelişmiş ülkelere ileri teknolojilerin aktarılmasını hızlandıracak, sermaye bu bölgelere kolayca akacak ve ileri sanayi toplumlarıyla ekonomik, siyasal ve kültürel bir yakınlaşma yaşanacaktır. Küreselleşme sürecine uyum gösteren ülkelerin bu yolla kalkınmalarını gerçekleştireceklerini söylenmektedir. (Eser, 1995: 6)

Küreselleşmenin en yaygın kullanımında mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç anlamı taşıdığı söylenebilir. Bu alanlarda ulus devletlerin etkisinin giderek zayıflaması, buna karşılık çokuluslu şirketlerin başat bir rol üstlenmesi de küreselleşme sürecinin en temel özellikleri arasında yer almaktadır. İktisat dışındaki sosyal bilimcilerin ise küreselleşme sürecinin “sosyal ilişkilerde ve karşılıklı bağımlılıkta dünya çapında artış gibi özelliklerini ön plana çıkardıkları görülmektedir”. (Şenses, 2004: 1)

1980’lerde belirginleşen ve ulus-devletlerin yapısını olduğu kadar geleneksel dünya dengelerini de değiştirip yerinden oynatarak yeni bir hiyerarşik yapılanmaya yol açan, bu yönüyle “*Yeni Dünya Düzeni*” adını alan eden bu batı merkezli değişim, dünya ekonomisinin tek bir bütün olmaya doğru yönelmesi anlamında “küreselleşme” (globalizasyon) olarak adlandırılmaktadır. Tek bir dünya sistemine gidildiğini anlatan ve esas olarak iktisadi bir süreç olan küreselleşme, günümüzde üretim, ticaret, sermaye hareketleri ve teknolojinin uluslar üstü bir özellik kazanarak serbestleşmesi ve dünya ekonomisiyle serbest ticaret ve uygun iş bölümü koşullarında bütünleşme olarak yaşanmaktadır. (Eser, 1995: 5)

Küreselleşmenin serbest piyasa ekonomisi ve demokrasinin uzantısı olarak gören bu yaklaşıma göre küreselleşmeye karşı çıkmak serbest piyasa ve demokrasiye karşı çıkmak anlamına gelir. Küreselleşme, karşıtlarının iddia ettiğinin tersine yoksulları olumsuz etkilemez ve geliştirmekte olan ülkelerin yoksulluktan kurtulmalarının yolu kapitalist sisteme entegre olmaktan geçer. Küreselleşme yandaşlarının üzerinde uzlaştıkları noktaları aşağıdaki biçimde bir araya getirmek mümkündür.

- Kapitalist sistemin alternatifsizliği
- Piyasa mekanizmasına olan sarsılmaz güven
- Ulusal devletin azalan önemi

-Teknolojik ilerleme ile birlikte mesafelerin ve sınırların ortadan kalkması;
ekonomik, kültürel bütünleşmenin hızlanması

ii-Yukarıdaki liberal görüşe reaksiyon olarak gelişen “**Marksist**” yaklaşımlar olarak adlandırılabilir. İkinci yaklaşıma göre, küreselleşme denilen süreç, dünya ekonomisinde ilk kez yaşanan bir gelişme olmadığı gibi, tarihi görelilik perspektifinden bakıldığında önemi ve sonucu itibarıyla da bir yenilik arz etmemektedir. Kepenek’e göre küreselleşme bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan gelişmelerin bir sonucu olarak, kapitalizmin yaşamakta olduğu nitelik dönüşümüdür. (Kepenek, 1997: 26)

Korkut Boratav’a göre küreselleşme Soğuk Savaş döneminden sonra, kapitalizmin yeni bir açılımla dünya geneline yayılmasıdır. Uluslararası sermayenin egemenliğini kayıtsız şartsız hale getirmekte ve dünya ölçeğinde tekelleşmektedir. Dolayısıyla küreselleşmeyi emperyalizmin yeni yüzü olarak tanımlamak mümkündür.

Küreselleşmeyi bu şekilde algılayan Marksist geleneğin sürdürücüleri, küreselleşmeyi kapitalist sistemin kendini devam ettirebilmesi için daha çok üretmek ve daha çok mal ve hizmet satmak ihtiyacını karşılamak amacıyla dünya pazarlarını serbestleştirmesi ve sınırlarını kaldırması yani kapitalizmin tüm dünyaya egemen olması şeklinde tanımlamaktadır. (Boratav, 2000: 16)

Erinç YELDAN’ın görüşlerine değinecek olursak Yeldan, küreselleşmenin neo-liberalizmin ideolojik bir söylemi olduğu tezini desteklemektedir. Buna göre genel olarak küreselleşme olgusu, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi olarak yorumlanabilir. (Yeldan, 2001: 13)

Yeldan, küreselleşme kavramının ideolojik içeriğini de şu şekilde tanımlamaktadır: “Bir tanım olarak küreselleşme, dünya ekonomisini oluşturan

sosyal ve iktisadi parçaların birbiriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklenmesi şeklinde algılanmaktadır. Bu tanıma göre mal ticaretinin ve finansal sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, küreselleşmenin en dar anlamıyla iktisadi süreçleri sunmaktadır. Daha geniş bir bakış açısı altında, bu sürecin “piyasa mantığını engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesini gerektirdiği” görülmektedir. Dolayısıyla küreselleşme kavramı aynı zamanda siyasi, iktisadi ve sosyal alanları kapsayan bir öneriler reçetesi olarak değerlendirilmelidir.

Küreselleşme olgusunu toplumsal hayatın yeniden düzenlenmesini içeren bir siyasi-iktisadi önlemler reçetesi olarak gören neo-liberal düşüncenin yaklaşımı açıktır: Küreselleşme kendi nesnel yasalarına sahip ve kaçınılmaz bir süreçtir. Neo-liberal küreselleşmenin nimetleri olan uluslar arası sermaye ve çağdaş teknoloji ancak bu kararlılığı sergileyerek diğer bölümlerde değineceğimiz *yapısal* düzenlemeleri başarmış ülkelere nasip olacaktır. Bu söylem altında az gelişmiş ülkelere düşen görev, ulusal pazarlarını sermayeye açmak ve küreselleşen dünyaya ayak uyduracak bir dizi reformları hayata geçirmek, deyim yerindeyse uluslar arası sermayeye “bir hoş geldin partisi düzenlemektir”. Böylelikle kalkınma stratejisi artık özgün sanayileşme hedefleri yada özerk para, maliye, ticaret politikaları içermemekte, sadece basitleştirilmiş bir reçeteye indirgenmektedir: Uluslar arası sermayenin gereklerine uyum göstermek. Küreselleşme artık “azgelişmişlik” ve “kalkınma” gibi kavramları da sessiz sedasız iktisat yazınından çıkartmış yerine “yükselen piyasalar” (emerging markets) kavramını yerleştirmiştir. Dolayısıyla neo-liberal dünya görüşünde kalkınma hedef olmaktan çıkartılmış, gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) de artık birer yükselen piyasaya dönüştürülmüştür. Günümüzde küreselleşme kavramı aslında nesnel bir gerçeklikten ziyade, dünya kapitalizminin öncü aktörleri olan çok uluslu şirketlerin ve uluslar arası finans kuruluşlarının öznel ve iradi bir ideolojik bir projesi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu anlamda, günümüz küreselleşmesi her şeyden önce bir teknolojik çağdaşlık öyküsü değil, bir şirketler küreselleşmesi olarak dünya kaynaklarının uluslar arası kapitalist işbölümü içinde paylaşımını öngören bir propaganda içermektedir. (Yeldan, 2002: 42)

Küreselleşme temel anlamıyla, kökten reformlarla ulusal stratejileri anlamsızlaştırmak, bunlara, uluslararası piyasaların yargı ve yaptırımları karşısında tutunamayacaklarını ima etmek vardır. Bu anlamda kullanımıyla kavram, kapitalizmin yayılcı mantığına asla gönderme yapmıyor, daha da önemlisi bu yayılmanın emperyalist boyutuyla bağ kurmaktan kaçınıyor. Aynı zamanda, kavramın tanımlanma biçimi, asla karşı konulamaz ve zorunlu bir sürece gönderme yapıyor. Küreselleşme; dünyanın tek bir mekan olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi anlamına gelen bir süreci ifade etmektedir. (Tutar, 2000: 18)

Bir başka yazara göre küreselleşme: “Kumanda ekonomisinin küçülmesi, devletin bütün sosyal ve ekonomik işlevlerinden vazgeçmesidir. Bunun yanında bir de pazarın dünya ölçeğinde büyümesi, ulusal sınırların dışına çıkması, dünyanın tek pazar haline gelmesidir”. (Şaylan, 1997: 9)

Bir başka tanıma göre küreselleşme, ekonomik faaliyetlerin dünya düzeyinde yeni bir entegrasyonuna karşılık gelen bir kavramdır. Fakat bu kavram aynı zamanda, yeni bir zihniyete de işaret etmektedir. İki değişim, yani toplumların dünya üzerinde ekonomik olarak yeniden entegre olması ve siyasi olarak toplumların parçalanması gibi iki trend, aslında küreselleşmeyi tanımlayan iki trenddir. (Şaylan, 1997: 14)

II. KÜRESELLEŞME’NİN TARİHÇESİ

Kavram olarak “küresel” (global) sözcüğünün kökeni, 400 yıl öncesine gitse bile, “küreselleşme” (globalization), oldukça yenidir. İlk olarak 1960’larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı, 1980’lerde ise sıkça kullanılmaya başlanmıştır. 1990’lara gelindiğinde de, bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar bir sözcük haline gelmiştir. Günümüzde küreselleşme konusunda çok geniş bir literatür oluşmuştur; ancak Sosyal Bilimler’in bir çok alanında görüldüğü şekilde, küreselleşmeye ilişkin birbirinden tümüyle farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile küreselleşme konusunda, gerek teorisyenler, gerekse uygulamacılar arasında uzlaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Küreselleşmenin siyasal, kültürel ve ekonomik sonuçları yaygınlık kazandıkça, taraftarları kadar (özellikle entelektüel

düzeyde), karşı çıkanların sayılarında da artışa tanık olunmaktadır. Çünkü küreselleşmeden kazananlar olduğu kadar, kaybedenlerde mevcuttur.(Bozkurt, 2000: 7)

Kapitalist sistem, Merkantalist aşamada, dürbün, pusula ve saat gibi teknolojik buluşlar, ucuz hammadde, sıfır maliyetli doğal kaynaklar ile boğaz tokluğuna çalışan yerli iş gücü ve kölelerin oluşturduğu ucuz emek birleşince, sermaye birikimini oluşturmuş yüksek karların önünü açmıştır.

Kapitalist aşamada da, buharlı gemi, elektrik jeneratörleri, telgraf ve telefon gibi teknolojiler, sanayi kapitalizminin sermaye birikimini hızlandırmış, her yeni teknoloji ve yeni mal sanayi kapitalizmin daha hızlı gelişmesine neden olmuştur.

Küreselleşme aşamasında ise, ortaya çıkan teknolojik gelişme de kapitalist sistemin birikim sorununa çözüm getirici nitelikte olmuştur. Başka bir deyişle, sistemin aşmaya çalıştığı kriz, karların artış hızının düşmesinden kaynaklandığından küresel sürecin teknolojik gelişmeleri de birikim sürecini hızlandıran iletişim teknolojisindeki cep telefonu, bilgisayar, internet, fax-modem ve benzerleri ile bilgi işlem teknolojilerinde ortaya çıkmıştır.

Fukuyama tarihin sonu tezinde küreselleşmeyi liberalizmin evrensel zaferi, ulaşılan mutlu son olarak tarif etmiştir. Ona göre insanlık şu kavramları: Serbest piyasa ekonomisi, İnsan hakları ve Çok partili demokratik sistem, ortak payda olarak kabul etmiştir. (Aydın, 2003: 75)

Dünyada teknolojik gelişmelerin hızla yayılması, üretim teknik ve teknolojisindeki yenilikler, bilgisayar ve internet kullanımındaki ilerlemeler, iletişim teknolojisinin inanılmaz derecede yaygınlaşması, dünyanın bir bölgesindeki yeniliğin dünya çapında çabucak yayılmasına, kullanılmasına ve buna bağlı olarak yeni teknolojilerin üretilmesine neden olmuştur. Dünyadaki bu değişim, dünyanın bir ucundan diğer ucuna benzerlikler getirmiştir. Bu benzerliklerin ekonomiye yansımaları dünyadaki küreselleşme eğilimlerini hızlandırmıştır. (Paksoy, 2000: 7)

Küreselleşme klasik iktisatçıların uluslar arası ticarete ilişkin varsayımlarıyla yine bu çizgiyi takip eden neo-klasik yada neo-liberal iktisatçıların varsayım ve kuramlarının oluşturduğu teorik zemin üzerinde yükselmektedir. Bu anlamda iddia edildiği gibi yeni bir süreç ve oluşum anlamına gelmemektedir.(Yanar, 2002: 4)

Buna göre, durağan tam rekabet şartları altında piyasa her türlü müdahaleden arındırıldığında, üretim kaynaklarının dağılımı en etkin biçimde olacaktır. Bu yolla toplam refah artacaktır. Öyleyse bütün dünya piyasası açık ve tek bir bütün olmalıdır. Bu şekilde, tam rekabet şartları gerçekleşecektir. Yine ulus-devletlerin ve sendikaların piyasaya müdahaleleri ortadan kalkmalı ve bütün piyasa işlemleri özelleşmelidir. Böylece, hareketlilik sağlanacaktır. Ayrıca, mali piyasalar da tümüyle serbest olmalıdır. Bunun sonunda da, sermayenin küre çapındaki dağılımında etkinlik gerçekleşecektir. (Kazgan, 2000: 16)

Aslında basit manasıyla, yani sermayenin etki alanının artması anlamında, küreselleşme, daha sanayi devriminin başından itibaren varolan bir olgudur. Örneğin daha XVIII. yüzyılın başında ünlü iktisatçı A.Smith,“ekonomide bir işbölümü olduğunu ve ticaretin sınırlar ötesinde işlemesi gerektiği”ni savundu (Aktan, 1994: 24). Ancak sanayi devriminin ilk döneminde uygulama alanı bulan bu görüş, piyasa mekanizmasının yapısı ağır sosyal şartları çözemeyince, özellikle XIX. yüzyılın ortalarından itibaren alternatif fikirlerin çıkması sonucunu doğurdu. Özellikle bunalımlı 1920’lerin ardında serbest piyasa modeline karşılık şüpheler artarken, bu bunalıma karşı öne sürülen alternatiflere karşı liberal yanıt “Keynesyenizm” oldu. (Ölmezoğulları, 1998: 15).

Keynesyen ekonomik anlayış, talep yanlı politikalarıyla satın alma gücü yaratılmasına dayanıyordu. Bu tip ekonomik politikaların sonucu olarak “Fordist” üretim organizasyonları doğdu. Fordist yapılanmalar, geniş ölçekli üretim birimlerinde, yine çok sayıda iş görenin istihdam edilmesinden oluşmaktaydı. Standartlaştırılmış ve küçük parçalara ayrılmış işlerde çalışanlar, yine standart ve eskiye oranla daha yüksek ücretler alıyorlardı. Bu yapı aynı zamanda Keynesyen ekonomik politikaların hedefleriyle örtüşmekteydi.

Ancak 1970'lerin başından itibaren bu yapı işlerliğini yitirmeye başlamıştır. İç pazarların doyması ve tüketicilerin seri üretim ürünleri yerine, kendi kişisel ihtiyaçlarına cevap veren esnek tarzdaki ürünleri tercih etmesi, (Bozkurt, 2000: 12), hammadde fiyatlarının aşırı yükselmesi, Bretton-Wodds'la birlikte kurulan döviz sisteminin çözülmesi Keynesyen modelin sorgulanması sonucunu doğurdu. Keynesyen politikalar artık güvenini yitirmişti, çünkü teorinin en önemli tezlerinden yüksek enflasyonun beraberinde istihdam hacmini genişleteceği öngörüsü başarısız olmuştu. İstihdamın korunması için getirilen sosyal önlemler, artık üretim yapabilmek için önemli bir külfetti. Ayrıca sosyal dengeyi sağlamak için kamu harcamalarının boyutları oldukça büyümüşü ve bu durum devletin müdahalesini etkisizleştiriyordu.

Böyle bir ortamda üretim sürecinde çıkış noktasını, yüksek teknolojiler oluşturdu. Ayrıca nispeten daha liberal politikaların uygulandığı Japonya ve diğer bazı Güneydoğu Asya ülkeleri bunalımı rahatlıkla atlattılar. Japon modeli ürün elastikiyetine dayanıyordu ve ileri teknoloji kullanımına elverişliydi. Bununla birlikte Amerikalı iktisatçı Freidman'nın yeni liberal – monetarist görüşleri hükümetler için ilgi çekici alternatifler oluşturuyordu. Artık ekonominin organizasyonu neo – liberal politikaların getirdiği ilkeler uyarınca yapıyordu. Ulusal ekonomileri koruyan gümrük duvarları kaldırılmış, istihdam üzerindeki sosyal amaçlı korumalar zayıflatılmıştı. 1980'lerde anılan politikaları uygulayan hükümetler dünya çapında iktidara gelmeye başladılar. Bu hükümetler arasında, ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher, Almanya'da Kohl, Türkiye'de Özal hükümetleri örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca 1980'lerin sonunda liberal batı toplumlarının karşısındaki en önemli alternatif olan sosyalist model de çözümlenince “küreselleşmenin” kavram olarak da “küreselleşmesi” önünde hiçbir engel kalmadı.

Dünyada küreselleşme ve bölgesel entegrasyon hareketleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasal sınırlarla ekonomik sınırların birbirinden ayrılması ve ekonomik sınırların giderek ortadan kalkması şeklinde tanımlanan küreselleşme olgusu, aslında iki yüz yıldan fazla bir geçmişe sahip serbest ticaret savunucusunun bir uygulaması yada sonucu sayılabilmektedir.

Bu konudaki ilk somut adımlar, 1947 yılında GATT Anlaşması (Genel Gümrük Anlaşması) ile atılmıştır.

1960'lı yılların başında ve ortalarında Amerikan Şirketleri'nin deniz aşırı pazarlardaki hareketleriyle birlikte, küreselleşme çalışmaları görülmeye başlamıştır. Yerli pazarlarda yavaşlayan büyüme hızı, birçok şirketi Amerika'nın dışındaki zengin pazarlara yöneltmiştir. Bu dönemde uluslararası pazarlara yayılmış işletmelerin, pazarlardaki büyüme oranları iç pazardan çok fazla olmuştur. Örneğin; Coca Cola, Amerikan Pazarı'ndaki yavaşlamadan etkilenmiş, fakat uluslararası pazarlardaki hızla büyümüştür. (Güzelcik, 1999: 22)

Ekonomik olayların küreselleşmesinin ve bunun oluşturduğu yeni durumun, genellikle 1960'larda ortaya çıktığı düşünülür. 1960, bir taraftan küresel şirketlerin ortaya çıktığı ve küresel düzeyde faaliyetlerini sürdürdüğü, diğer taraftan da, ticari faaliyetlerin hızla geliştiği bir dönemdir. Ancak küresel faaliyetler, görece olarak eski olsa da, bu işleyiş biçimini ifade eden küreselleşme kavramı oldukça yenidir. (Tutar, 2000: 21)

1970'lerden itibaren diğer gelişmiş ülkeler ve uzak doğudaki sanayileşmiş ülkeler ile bazı Latin Amerika ülkeleri, ABD ile rekabete girmiştir. 1970'li yıllarda Japon firmaları Amerikan firmaları için tehlike oluşturmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda her türlü kaynak dağılımında var olan devlet – piyasa dengesi değişmiştir. Bu denge piyasa lehine kaymıştır.

1990'lı yılların başından itibaren dünyada geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, liberal eğilimlerin güçlendiği, teknolojik gelişmelerin sınır tanımaz halde önemli değişmelere yol açtığı bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, uluslararası mübadelelerde mal ve finans piyasaları milli sınırları sürekli zorlamakta ve ülkelerin kendi boyutlarını aşmaktadır. İletişim teknolojisindeki hızlı gelişme, hem başlayan sürecin ürünü ve öncüsü olmakta, hem de ekonomik, siyasi ve kültürel bir küreselleşmeyi zorunlu hale getirmektedir. İletişim teknolojisindeki gelişmeler, uluslararası siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerdeki zaman, mekan ve fayda

kavramlarını geliştirmiştir. Haberleşme, iletişim ve ulaştırma teknolojilerindeki gelişmeler ayrıca karşılıklı etkileşimi arttırdığından, evrensel standartlarda bir tüketime kültürü ortaya çıkarmıştır. Hızlı sanayileşme sonucu ortaya çıkan çevrenin bozulması, hava, su, toprak kirlenmesi gibi olumsuz gelişmeler tüm ülkelerin ortak problemleri haline gelmiştir.

Küreselleşme sürecinin başlangıcıyla birlikte bir çok işletme hayatta kalabilmek için, uluslararası faaliyetlere katılmak ve küresel yeterliliklerini arttırmak zorunda kalmışlardır. Böylece dünya çapında faaliyet gösteren çok uluslu işletmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk çok uluslu işletmeler, XIX. yüzyılda Avrupa merkezli olmak üzere Belçika'da (Cockeril), Almanya'da (Bayer), İsviçre'de (Nestle), Fransa'da (Michelin) ve İngiltere'de (Lever) ortaya çıkmış ve gümrük tarifelerinden dolayı, ihracatta karşılaşılan güçlükleri aşmak kaygısıyla yabancı pazarlarda yatırımlar yapmak yöntemini uygulamışlardır. Bunların amacı, sermayenin ucuz olduğu yerden elde edilmesi ve en yüksek kârı getireceği yerde kullanılmasıdır. (Güzelcik, 1999: 21)

Çok uluslu işletmeler, küreselleşme sürecine bir ivme katmıştır. Küresel işletmelerin dünya ticaretinde ve ekonomisinde ağırlıklı olarak görülmeye başladığı dönem XX. Yüzyılın ikinci yarısıdır. 1980'li yıllarda sanayileşen ve gelişen ülkelerden çıkan çokuluslu işletmeler, yeni bir güç olarak dünya pazarlarına girmişlerdir. Bu pazarlar, Kuzey Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong gibi sanayileşen Uzak Doğu Ülkeleri veya Brezilya, Venezüella gibi gelişmekte olan Latin Amerika Ülkeleridir. Bu ülkelerdeki işletmeler, içe endüstrileşmiş ülkelerin büyük ve çok uluslu şirketlerine parça üreterek başlayıp, daha sonra aynı pazarda özellikle fiyatlandırmayı ana rekabet silahı olarak kullanarak karşılarına çıkmaktadırlar. Örnek olarak, Güney Kore firması olan Lucky Goldstar, içe Motorola gibi büyük Amerikan televizyon üreticisi şirketlere parça üreterek başlamış, daha sonra mikrodalga fırınlar, buzdolapları, televizyon gibi kendi ürünlerini Amerika'da pazara sunmuştur.

Küreselleşmeye olan eğilim sadece üretim endüstrilerinde değil, servis ve satış gibi daha birçok endüstride de kendini göstermiştir. Ulusal sınırlar dışında olan seyahat ve iletişim gereği, dünya çapında benzer ihtiyaç ve ilgileri olan pazar bölümlerinin doğmasına neden olmuştur. Fast-food, giyim, otel, araba kiralama gibi hizmet endüstrileri bu talebe karşılık olarak uluslararası boyutlarda genişlemişlerdir. McDonalds, Pizza Hut, Kentucky Fried Chicken gibi işletmeler dünya çapında yemek ihtiyaçlarımızın hızlı bir şekilde karşılamasını isteyen tüketicileri hedeflemişlerdir. (Güzelcik, 2000: 22)

Küreselleşmenin tarihi gelişimini kısaca özetleyecek olursak: Küreselleşme kavramı çok boyutlu bir kavramdır ve insanların ilgi alanına ekonomik, siyasal ve kültürel yönleriyle girer. "Küresel" kavramı ilk defa, Marshall McLuhan'ın, "*Komünikasyonda Patlamalar (1960)*" adlı kitabında, bu yeni süreç için "Global Köy" terimini kullanmasıyla literatüre girdi. Kavram, 1980'lere doğru Harvard, Stanford, Columbia gibi prestijli Amerikan İşletme okullarında kullanılmaya başlandı ve yine bu çevrelerden çıkmış bazı ekonomistler tarafından güncelleştirildi. Aynı yıllarda uluslararası ekonomik kuruluşların yayınlarında ve raporlarında kullanılmaya başlandı. Kavramın kendisi eski olmakla birlikte, ancak 1990'lı yıllarda uluslararası ekonomik, politik, sosyal ve siyasal süreçleri tanımlamak amacıyla, akademik dile girdi. Özellikle Ronald Robertson'un *Globalleşme* kitabı, terime kavramsal bir içerik kazandı. 1990'lı yıllarda kavram, gittikçe yaygın bir biçimde toplumsal değişim kuramlarını açıklamada anahtar bir kavram olarak kullanılmaya başlandı. Kavramın uluslararası siyasi literatüre girdiği tarih, 1970'li yılların başlarıdır. Bu yıllardan sonra "dünya sistemi"nin sadece devletlerden ve devletlerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla oluşturdukları kurumlardan ibaret olmaması düşüncesi, içlerinde devletleri, uluslararası kuruluşları ve şirketleri de içeren global bir yapıyı ortaya çıkardı. (Tutar, 2000: 22)

A. KÜRESELLEŞMENİN ORTAYA ÇIKIŞI

Küreselleşmenin ne zaman başladığı hususunda teorik tartışmalar üç olasılık üzerinde durmaktadır. Bu olasılıklar şunlardır (Esen, 1997:26):

Birincisi: Küreselleşme tarihin başlangıcından beri varolan bir süreçtir. Ancak son yıllarda ani bir artış gerçekleşmiştir.

İkincisi: Modernleşme ve kapitalizmin gelişmesi ile küreselleşme yaşıttır. Şu andaki durum, bu sürecin hızında bir artış yaşanması olayıdır.

Üçüncüsü: Küreselleşme son yıllarda ortaya çıkan bir olgu olmakla birlikte sanayi ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesiyle gündeme gelmiştir.

Günümüzde küreselleşmeye yönelik yaklaşımlara gelince, bunları da, Prof. Dr.Veyssel BOZKURT'un yaptığı sınıflandırmaya katılarak, “*aşırı küreselleşmeciler*” (hyperglobalist), “*kuşkucular*” (skeptical) ve “*dönüşümcüler*” (transformationalist) şeklinde üçlü bir ayırma tabi tutmak mümkündür. Aşağıda, bu üç sınıf kısaca açıklanmaya çalışılacaktır:

1- Aşırı Küreselleşmeciler

Aşırı radikaller diye de anılmaktadırlar. Bunlara göre sanayi devriminin bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasa, politikanın yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Küresel piyasanın gelişimi, toplum içinde daha yüksek akılcılığa işaret etmektedir. Günümüzde politikacılarla daha az ilgileniyoruz; çünkü hayatımızdaki önemlerini ve etkilerini kaybetmişlerdir. Politikalar yerel yada ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değillerdir. Bu anlamda dünya ülkelerinin çoğunda, vatandaşların politikayla daha az ilgilenmeleri, yada politikacıların vatandaşlar üzerinde daha çok hayal kırıklığı yaratıyor olmaları küreselleşme sürecinin bir sonucudur. (Bozkurt, 2000: 46)

Bir diğer ifadeyle aşırı küreselleşmecilere göre, piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür. Devletlerin otoritesindeki bu gerileme ise, diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel/bölgesel otoritelerin artarak yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Radikal/aşırı küreselleşmeciler, dünya toplumunun, geleneksel ulus devletlerin yerini

almakta olduğunu, yada alacağı ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirleme başladığı düşüncesindedirler. Ancak bu grup içinde yer alanlar, homojen bir görünüm arz etmemektedirler. Örneğin neo-liberaller, devlet gücü üzerinde piyasanın ve bireysel otonominin başarısını memnuniyetle karşılarken, aynı grup içinde yer alan neo-marksistler (yada radikaller), çağdaş küreselleşmeyi, baskıcı küresel kapitalizmin temsilcisi olarak değerlendirmektedirler. Fakat bu ideolojik yaklaşımlardaki farklılıklara rağmen, bugün giderek artan bir biçimde bütünleşmiş küresel bir ekonomin mevcut olduğuna ilişkin düşünceyi de paylaşmaktadırlar. Aşırı küreselleşmeciler, bu sürecin küresel ekonomide kaybedenler kadar, kazananların da yarattığına inanıyorlar. Küreselleşme, kazanan ve kaybeden arasındaki kutuplaşmayı, küresel ekonomik düzen içinde birbirine bağlayabilir. En azından neo-liberal harekete göre, küresel ekonomik rekabetin sıfır toplamlı üretimde bulunması söz konusu değildir. Ekonomi içinde belli grupların durumu küresel rekabet sonunda kötüleşse bile, hemen hemen bütün ülkelerin belli malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğü söz konusudur. Neo-Marksistler ve radikaller içinse böyle bir iyimser yaklaşım doğru değildir. Onlara göre küresel kapitalizm, hem uluslar arasında hem de ulusların içinde eşitsizlik yaratmaktadır. Ancak sosyal korumada geleneksel refah devleti yolunun sürdürülmesinin zorlaştığı ve giderek eskidiği konusunda neo-liberaller ile mutabıktırlar. Bir çok neo-liberal için küreselleşme, ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak değerlendirilmektedir. Aşırı-küreselleşmeci bakış açısına göre, küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzeninin bir delili olarak yorumlanabilecek, küresel düzeyde kültürel karışım (hybridization), küresel yayılma ve küresel yönetim kurumlarının (global governance institutions) doğuşu, köklü bir biçimde yeni dünya düzeninin delilleri ve ulus devletinin ölümü olarak yorumlanmaktadır. Artık ulusal hükümetler, sınırlarını kontrolde zorluk çekmeye başlamışlardır. Küresel ve bölgesel hükümetler daha büyük roller talep ederken, devletlerin otonomisi ve egemenliği de daha çok aşınmaktadır. Bunun yanında, ülkeler arasında uluslararası işbirliği kolaylaşmıştır. Artan küresel iletişim altyapısı sayesinde değişik ülkelerin halkları, ortak çıkarlarını daha çok farkına varmakta ve bunun sonucunda da küresel bir uygarlığın doğuşu için ortak bir zemininin oluştuğunu iddia etmektedirler.

2- Kuşkucular (Küreselleşme Karşıtları)

Radikal/aşırı küreselleşmecilerin tam karşısında yer alan bu grup, kuşkucular olarak da anılmaktadır. Küreselleşmeye her konuda kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olamadığını iddia etmektedirler. Kuşkucular, küreselleşmenin geçmişine XIX. Yüzyıl olarak bakıp, o dönemde de önemli derecede para ve mal hareketinin oluşmuş olduğunu söylemektedirler. Günümüzde hala bir çok ülkenin oldukça katı bir biçimde uyguladıkları ulusal sınır kontrollerine karşılık, XIX. yüzyılda insanların pasaport bile kullanmadıklarını iddia ediyorlar. Kuşkucular, dünya ekonomisinde duvarların kaldırılması yönündeki günümüzde yaşanan gelişmelerin, 100 yıl öncesine benzer bir duruma geri dönüşten başka bir şey olmadığını iddia ediyorlar. Kısacası, küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmiyorlar. Herkesin bu terimle bu kadar ilgili olmasını zamanın ideoloji haline gelmesine bağlıyorlar. Onlar için küreselleşme, refah devletini yok edecek minimal devlet ve hükümeti amaçlayan çevrelerin sık sık kullandığı basit bir terimdir. Bu grubun bazı üyeleri, küreselleşmeyi, kapitalizmin savaştığı olmayan yeni işleyiş mantığı yada jeo-ekonomik emperyalizm olarak değerlendirirken, kar peşinde koşan mega-işletmelerin, totaliter kurumların hükümlerini olarak nitelemişlerdir. Bu gruba göre küreselleşme, beklenilmeyen bir şey değildir; sadece bu süreç aşırı küreselleşmeciler tarafında abartılarak bir efsane haline getirilmiştir. Dünya ekonomisi geçmişte olduğundan daha az bütünleşmiştir. Bunun yanında ulusal hükümetler, uluslararasılaşmanın edilgen mağdurları değildirler. Bunun yanında küreselleşme sürecinin karşısında gelişen bölgeselleşme, küreselleşmenin bir ara istasyonu değil, tam aksine alternatifidir. Dünya küresel bir uygarlık yerine, yeni anlayışlar çerçevesinde bölünmeye doğru gitmektedir. Küreselleşme, bir bütünleşmeyi değil, farklı kültürler, farklı uygarlıklar yada bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getirecektir. Yine bu grup, dünya ekonomisi içerisindeki eşitsizliğe dikkat çekiyor ve bunun dünyada neo-liberallerin dediği gibi, küresel bir uygarlığın doğuşundan ziyade, kökten dinciliğin yada saldırgan milliyetçiliğin doğuşuna yol açacağını savunuyorlar. Ayrıca kuşkucular, küreselleşme sürecinin

ekonomik yada teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade, bir ideolojik tutum olduğunu ileri sürüyorlar.

3- Dönüşümcüler

Bu grup, küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Artık dış yada uluslararası ile iç işleri arasında açık bir ayrım söz konusu değildir. Ekonomik anlamda bırakın yüz yıl öncesini, 30-40 yıl öncesinden bile çok farklı bir dönemde yaşıyoruz. Son yıllarda küreselleşme konusunda yapılan araştırmalar, çok farklı dönemde yaşadığımızı işaret etmektedir. Önceki pazardan çok daha bütünleşmiş yeni bir küresel pazar oluşmuştur. Karşılıklı alınıp satılan malların miktarı 19 yüzyıla karşılaştırılmayacak kadar fazladır. Ama bundan daha da önemlisi, ekonominin giderek daha fazla bir şekilde hizmet sektörüne bağlı hale gelmesidir. Bilgi, eğlence, iletişim ve en önemlisi elektronik ve finans ekonomisi içeren hizmetler, ekonomideki en önemli sektör haline geliyor. İletişim devrimi sayesinde anında haberleşme imkanına kavuştuğumuzdan beri, eski yapılar yıkılmaya, eski alışkanlıklar unutulmaya ve kültürler de diğer kültürlerle anında temas edebilmeye, karşılıklı etkileşime girmeye başlamıştır. Dönüşümcüler ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını kabul ettiği halde, aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde, hem aşırı küreselleşmecilerin egemen ulus devletin sonunun geldiği iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı kuşkucularının hiçbir şey değişmedi tezini reddetmektedirler. Küreselleşme süreci, ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırıyor. Dönüşümcüler, küreselleşme konusunda, kuşkuculardan daha ziyade, radikallere yakın durmaktadırlar.

Küreselleşme süreci, garip bir şekilde, modern zamanların ürünü olan ideolojik bölünmeleri de çok esaslı bir şekilde etkilemeye başlamış görülüyor. Daha küreselleşme tartışmalarının öncesinde denildiği gibi, ileride entelektüel/siyasal bölünmelerin sağ yada sol ayrımına göre değil de, küreselleşme sürecinden yana olanlarla, eski ulus devleti savunanlar arasında olacağı şeklindeki öngörü sanki doğrulanmaktadır.

Buraya kadar açıklanmaya çalışılan günümüzde küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar, aşağıda toplu biçimde bir tablo halinde şöyle sunulabilir:

Tablo 1: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması: Üç Eğilim

	Hiper-küreselciler	Kuşkucular	Dönüşümcüler
Yeni olan ne?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları Geçmiş dönemlerden daha zayıf jeo-yönetişim (geogovernance)	Tarihsel olarak eşi görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağımlılık
Hakim özellikler	Küresel kapitalizm Küresel yönetim Küresel sivil toplum	Dünya 1890'larda olduğundan daha az karşılıklı bağımlı.	Yoğun ve derin (thick) küreselleşme.
Ulusal hükümetlerin gücü	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediliyor Yeniden yapılıyor.
Küreselleşmenin itici gücü	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
Tabakalaşma kalıpları	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Hakim motif	McDonalds, Madonna, vs.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun transformasyonu
Küreselleşmenin kavramlaştırılması	İnsani eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesiyle	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme..	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle
Tarihsel yörünge	Küresel Uygarlık	Bölgesel bloklar Uygarlıklar çatışması	Karşılıklı bağımlılık: küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet	Ulus devletinin sonu	Uluslararasılaşma devletinin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletinin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor.

Bunun yanında küreselleşmeye yönelik yaklaşımları daha iyi anlayabilmek için onu ortaya çıkartan faktörlere daha yakından bakmakta fayda vardır. Siyasi faktör olarak da adlandırabileceğimiz Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve soğuk savaşın

sona ermesi Küreselleşmenin önemli bir kaynağını, yani siyasal bir kaynağını oluşturmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada gerçekleşen her şey, soğuk savaş mantığına uygun olarak gelişmiş, dünya soğuk savaşa göre biçimlenmiştir. Demirperde ile kendini kapitalist dünyadan soyutlamaya çalışan, başka bir deyişle kapitalizmin öngördüğü küreselleşmeye karşı direnen Sovyetler küreselleşmenin estirmeye başladığı değişim rüzgarlarının önünde fazla direnememiştir. Küreselleşme gelişen uydu teknolojisi sayesinde demirperdeyi uzaydan doğru aşmayı başarınca kapitalist batıdaki tüketim toplumu normları, klasik özgürlükler, Amerikanvari yaşam tarzı Sovyet insanının sosyal ve ekonomik taleplerini artırmıştır. Mevcut sistemin yükselen beklentileri düşük üretim verimliliği yüzünden karşılayamamasının doğurduğu rahatsızlıklar bloklar arası silahlanma yarışının getirdiği mali yükü de birleşince Sovyet ekonomisi kaçınılmaz olarak çökmüştür. (Kongar, 2001: 22)

Sovyetler'in dağılması, daha önceki teorisyenlerin öngördükleri gibi ne nükleer ve kanlı bir Üçüncü Dünya Savaşı ne de Sovyetler içindeki Müslüman toplulukların dini-milliyetçi başkaldırıları sonucu olmuştur. Sovyetler'in bir anda beklenmedik bir şekilde yıkılmasına yol açan temel sebep küreselleşmenin karşı koyulmaz yükselişi olmuştur. Berlin duvarının sembolize ettiği tüm değerlerle birlikte yıkılması ve demirperdenin ortadan kalkması ile en büyük düşmanını da tarihe gömen küreselleşme, artık zaferini ve karşı konulmazlığını ilan etmiştir. Dünya'nın ideolojik ayrılıklar yüzünden birbiriyle sürekli çatışan iki kutba ayrılmış olduğu bir güvensizlik ortamında devletler kendilerini dış siyasi ve ekonomik etkilerden korumayı güvenlikleri ve bağımsızlıkları için bir zorunluluk olarak görmekteydiler. Bu yüzden silahlanma yarışları, tel örgüler, kotalar, gümrük duvarları, Berlin Duvarı, demirperde soğuk savaşın ilk akla gelen sembolleri olarak hafızalara kazınmıştı. Yaşadığımız yerküreyi parçalara ayırıp, birbirinden izole eden bütün bu unsurların bulunduğu bir ortamda kapitalizmin öngördüğü küresel düzen etkin bir şekilde kurulamazdı. Aslında sosyalist doğu da kapitalist batı da Soğuk Savaş boyunca kendi ideolojilerini küreselleştirme, tek egemen sistem haline

getirmenin çabası içindeydiler. Böylelikle teknolojik altyapısı tamamlanmış olan küreselleşmenin, soğuk savaşın sona erdirilmesiyle birlikte siyasi altyapısı da tamamlanmış oldu.

Küreselleşmemeye kaynaklık eden ve ona yön veren en önemli faktör ekonomidir. Zira uluslararası ilişkilerde devletlerin ekonomik unsurları, gün geçtikçe siyasi ve askeri unsurlara oranla daha da ön plana çıkmakta ve belirleyici olmaktadır. Bugün dünya genelinde uygulanan en yaygın ekonomik sistem olan kapitalist sistemin ekonomiye yön veren kural ve prensipleri , küreselleşme olgusunu sürekli olarak besleyip daha ileri safhalara ulaştırıcı bir etkide bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle liberal ekonomik düzen, küreselleşme adı altında oluşumunu desteklediği küresel bazdaki değişimlerle, kendisine en uygun uygulama ortamını inşa etmeye çalışmaktadır. Bu açıdan küreselleşmeye kaynaklık eden ekonomik unsurları burada daha ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

Tarihsel sürece bakıldığında insanoğlu, tarihin ilk devirlerinde toplayıcı toplumdaki tarım toplumuna geçmesinin ardından ikinci büyük ekonomik değişimi 18.yy'ın sonlarına doğru tarım toplumundan sanayi toplumuna geçerek gerçekleştirdiğini biliyoruz. Sanayileşmenin başlamasından 1929 ekonomik bunalımına kadar, özel sektörün mal ve hizmet üretimi sürekli olarak artmıştır. Ancak bu dönemdeki üretim, büyük oranda zengin üst tabakaya hitap etmiştir. Çünkü sanayiciler, kar maksimizasyonu hedefiyle rekabetin az olduğu bu dönemde ürettikleri ürünlerin fiyatlarını mümkün oldukça yüksek tutmaya çalışırken; bir yandan da işgücü arzındaki bolluk sayesinde çalışanların ücretlerini en düşük seviyelerde tutma gayreti içerisinde olmuşlardır. İşçinin kendi ürettiği ürünü satın alamadığı bu koşullar içerisinde artan üretim sonucu dolan vitrinlere karşın ,vatandaşın cebinde bunları satın alacak paranın olmayışı sonucu 1929 Ekonomik Krizi patlak vermiştir. Liberal Ekonomilerde 19. yy boyunca işçi hareketlerine yol açan ve sosyalizmin ekmeğine yağ süren bu üretim anlayışı krizle beraber terkedilmiş ve üretimin sürekliliği ve artırılabilmesinin ön koşulu olarak vatandaşın alım gücünün; yani olayın talep yönünün de ihmal edilmesi ilke olarak belirlenmiştir. Ne var ki bu dönemde dünyanın doğu coğrafyasındaki birkaç ülke 1917 yılında

Marksist –Leninist öğretisi çerçevesinde liberal dünyadan koparak kendi içinde kendi anti-kapitalist ekonomik sistemini kurmaya koyulmuştur. Liberal ekonomideki bu yeni anlayış çerçevesinde işler rayına oturtulabilmiş, ekonomik büyüme ve kişisel gelirdeki artış 1973 sonrasında çıkan yeni bir ekonomik krize dek devam edebilmiştir. Gerçi bu ekonomik gelişme dünyanın her yerinde aynı oranda gerçekleşmemiştir.

Yaşanan süreçte çeşitli sebeplerle aynı performansı gösteremeyen ve zamanla gelişmiş ülkelerin ucuz hammadde sağlayıcısı ve pazarı konumuna gelen eski sömürge - yeni bağımsız üçüncü Dünya ülkeleri ile gelişmiş ülkeler arasındaki uçurum sürekli artmış ve bugün kuzey-güney farklılaşması olarak bahsedilen oluşum bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. Bir bakıma bu gidişe üçüncü dünyanın bir tepkisi olarak beliren ve petrol üreticisi ülkelerin petrol fiyatlarını 1973 yılından 1980'lere dek geçen süre içinde 1.5 dolardan 30 doların üzerine çıkarmaları ile gelişen kriz, uluslararası ekonomik güç dengelerini derinden etkilemiştir. Başlangıçta petrol ve ona bağlı olarak da diğer hammadde fiyatlarının aşırı pahalılaşması batılı sanayileri ilk etapta önemli bir yıkıma uğratmıştır. Ancak batının hammaddeye bağımlı sanayileri, maliyetlerdeki artışları ihraç ettikleri ürünlerin fiyatlarını artırarak üçüncü dünyaya geri yansıtabilmişlerdir. Bu arada en çok zarar görenler ise Türkiye gibi hem doğudan petrol, hem de batıdan sanayi ürünü ithal eden ülkeler olmuştur. Bunun yanında, batılı finans kurumları yeni zenginlerin elinde biriken petro-dolarları kendi kurumlarına yatırmalarını da sağlayarak; bu şekilde topladıkları sermayeyi Türkiye, Brezilya, Hindistan, Arjantin Meksika gibi kriz nedeniyle dış ödemeler dengesinde sıkıntılar çeken ülkeleri kredilendirmede kullanılmış, böylece dev bir finans sektörü geliştirmiştir.

Petrol krizi, bütün bunların yanı sıra, değişen ekonomik şartlar ve piyasa ortamının bir gereği olarak, ekonomik anlayışın da değişmesine yol açmıştır. 70'li yıllarda başlayıp 1980'lerde Turgut Özal'ın 24 ocak kararlarıyla Türkiye'ye de uyarlanmaya çalışılmış olan ve tezimizin ikinci bölümünde açıklamaya çalıştığımız bu yeni ekonomik anlayış özetle tam liberal ekonomi gereklerinin ve serbest piyasa kurallarının etkili bir şekilde tavizsiz uygulanmasını öngörmekteydi.

Soğuk savaşın gerilimli ortamında ithal ikameci sistem olarak adlandırılan ve devletlerin kendi yağlarıyla kavrulma kendi kendine yetebilme hedefiyle dışa bağımlılıklarını en aza indirmeye çabaladıkları görülmüştür. Dışa bağımlı olmamak, devletlere dış politikalarında güç vermekte, kendi kendilerine yetebildiklerini mümkün kılmaktaydı. Bu dönemde, öncelikle özel sektörün, özel sektörün giremediği alanlarda da devletin, hemen her üretim kaleminden ülkesine yetecek kadar üretmesi bu milli üretim, ithal yoluyla teminden daha pahalıya mal olsa dahi dışa bağımlı olmamak açısından gerekli görülmekteydi. Yani her devlet , gümrük sınırlamaları ve kotalar vasıtasıyla dış etkilerden koruduğu kendi pazarındaki talebe cevap vermekle meşguldü.

1970’li yıllarda soğuk savaşta yumuşamanın sebep olduğu nispeten ılımlı ortamın ve artık ulusal pazarlarıyla yetinemeyecek kadar büyüyen ekonomi devlerinin etkisiyle dünya, iki kutuplu sisteme son noktayı koyacak ve yeni bir çağ açacak olan bir döneme adım atmıştır. Başka bir deyişle liberal ekonomik düzeni benimseyen batı, sanayi devrimiyle başlayan ve 19. ve 20. yy.lar boyunca süren bu uzun geçiş döneminin ardından kapitalizmi tamamen ve bütün sadeliğiyle uygulamaya geçirmiştir. Uluslararası sistemin başat güçlerinin çıkarları artık bunu gerektirmektedir. Bundan böyle her şeyden kendine yetecek kadar üretme devri kapanmış Ricardo’nun mukayasele üstünlük kuramında olduğu gibi en iyi üretebildiğin dünya pazarında rekabet gücünün olduğu şeyleri dünya pazarındaki talebe göre üretme anlayışı hakim olmuştur. Böyle bir sistemim hayata geçirilebilmesinin ön koşulu ise gümrük duvarlarının yıkılarak pazarların birleştirilmesidir. Bu da son yıllarda sayıları, kapsamaları ve nitelikleri hızla artan ve gelişen gümrük birliğine yönelik uluslararası düzenlemelerle yapılmaktadır.

AB, NAFTA, EFTA, GATT, DB, DTÖ gibi oluşumlar, Adam Smith’in “Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” sözünün tam manasıyla hayata geçirilmesi için uygun zemini hazırlama çabalarıdır. Çağın ekonomi modasına göre dünyaya verilmek istenen yeni şekil ise, kaçınılmaz olarak küreselleşmenin temelini güçlendirmekte ve onu karşı konulmaz kılmaktadır. Bu durumda ekonomi küreselleşmeyi doğuran en önemli temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

B. KÜRESELLEŞME'NİN GELİŞİMİ

1. 1870-1914 EVRESİ

Hirst ve Thomson'a göre, küreselleşmeyi ülkeler arasındaki büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslar arası ekonomi diye tanımlarsak, bu tarz bir işleyiş, uluslar arası ticari faaliyetlerin tarihi bakımından yeni değildir. Gerçek anlamda bütünleşmiş bir dünya ticaret sistemi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vardır. 1870-1914 arası dünya ekonomisi büyük ölçüde uluslar arasılaşmış bir ekonomiydi. Mevcut uluslar arası ekonomi, bazı yönleriyle, 1870-1914 yılları arasında hüküm süren rejimden daha az açıktır ve daha az bütünleşmiştir. Denizaltı telgraf kabloları 1860'tan beri kıtalararası piyasaları birbirine bağlamaktadır. Binlerce mil uzaklıktaki yerlere günlük ticareti ve fiyat belirlemeyi olanaklı kılan bu kablolar, günümüzün elektronik ticaretinden çok daha büyük bir yeniliktir. Chicago ile Londra yada Melbourne ile Manchester arasında anında iletişim kurmak mümkün hale gelmişti. Bono piyasaları da birbirine sıkı sıkıya bağlanmış - hem portfolyo hem de doğrudan yatırım biçiminde- büyük çaplı uluslar arası para akışı bu dönemde hızla artmıştı. (Hirst ve Thomson, 2003: 8)

Aslında 1970 sonrasındaki küreselleşme sürecinin kapitalizmin 19.yüzyıl boyunca içinde bulunduğu genel küreselleşme dalgasının bir devamı niteliğinde olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Gerçekten de, dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihi, iki ayrı uzun salınım altında, iki adet küreselleşme evresinin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu evrelerden birincisinin 18.yy. sanayi devrimin teknolojik gelişmelerini takiben, kabaca 1870-1914 arasında dünya mal ve finans piyasalarındaki hükmünü sürdürdüğünü görmekteyiz. Bu ilk küreselleşme dalgasının temel özelliği, para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm kabul edilmiş olmasıdır. (Yeldan, 2002: 3)

Dünya sermaye piyasaları incelenirken bu konuda asıl ilerlemenin 1870 sonrası yaşandığı belirtilmiştir. 1870 öncesinde sermaye hareketlerinde küreselleşmenin özellikle Rönesans dönemi İtalyan bankaları tarafından hareketlendirildiği, daha sonra Londra ve Amsterdam'ın uluslar arası finansın

küreselleşmesinde önemli merkezler haline geldiğine dikkat çekilmektedir. (Zengingönül, 2004: 23)

Sömürge imparatorluğunun kurulduğu bu dönemde, dünya haritası, sömürgeci merkez ülkeler ile çevrede (periferi) kalan sömürge ülkelerini gösteriyordu. Sanayi devrimi ile otomasyon ağının gelişmesi küreselleşme sürecine de hız kazandırdı. (a.g.e)

1820'ler dünya ekonomisinin gelişim çizgisi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemlere kadar uluslar arası mal piyasasında fiyat yakınlaşmaları başlamamıştır. Bu yüzyıl boyunca liberal politikalara doğru çok güçlü belirtiler yaşanmıştır. Bundan başka, 1820'ler Avrupa'nın Napolyon savaşlarını atlattığı ve Pax-Britannica çağının başladığı bir yüzyıldır. Kısaca 1820'ler küresel rejimin başladığının habercisidir. (Zengingönül, 2004: 22)

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren ekonominin yoğun bir biçimde "uluslar arasılaşması", küresel bir ekonomik yapının oluştuğunu göstermez. Bir başka ifadeyle, "uluslar arasılaşma" yeni bir olgu değildir. Teknolojik ilerlemenin bir sonucu olarak özellikle uluslar arası denizaltı telgraf sistemi döşendiği zaman ortaya çıkan ve 1870'li yılların başından itibaren var olan uluslar arası ekonomi durumlarından birini yaşamaktayız. Daha açık bir ifadeyle küreselleşme ile ticaretin, yatırımın ve finansın uluslar arasılaşması kastediliyorsa bu 1870-1914 döneminde yaşanmış ve halen devam etmekte olan bir süreçtir. Kaldı ki, söz konusu dönem ile mukayese edildiğinde, bugün uluslar arası ekonominin daha az açık ve daha az bütünleşmiş olduğu görülmektedir. (Hirst ve Thompson, 2003: 231)

Bu açıklamanın ardından bir parantez açarak şöyle bir not düşelim: Küresel ekonomi, uluslar arası ekonomiden farklı bir olguya tekabül ediyor. Bir başka ifade ile, bu kavramların açıklamaya çalıştığı yapılar birbirinden farklıdır. Yeni bir yapı olarak küresel ekonomi, birikim sürecini kesintiye uğratan fiziki ve hukuki sınırları ortadan kaldırmaktadır. Uluslar arası ekonomi ise ulusal devletlerin bağımsızlığını tehdit eden bir yapı değildir. Birikimin asli temelini, ulusal devletler tarafından

korunan/düzenlenen pazarlar oluşturmaktadır. Küreselleşme, bu tarihsel yapıyı güçlendirmekten çok dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Özerk parçaların bütünleşmesi, bir takım unsurların ulusal devletler tarafından denetim altında tutulamaması sonucunu doğurarak, klasik egemenlik alanlarını aşındırmaktadır. Daha açık bir ifade ile, “para ve bilgi denetlenemez, kamu finansmanı yönetilemez hale gelmektedir” (Adda, 2002: 10)

2. 1970 SONRASI

Dünya kapitalizminin 1970’lerden itibaren içinde bulunduğu küreselleşme sürecine yön veren dinamikleri dört ana başlık altında toplayabiliriz. (1)kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz; (2)söz konusu dönemin sermaye/emek çelişmesine damgasını vuran Fordist sanayi ilişkilerinin beslediği kar sıkışması; (3)uluslar arası kapitalist rekabetin yoğunlaşması; ve (4) finansal sistemin serbestleşmesi sonucu yükselen finansal sermaye ve spekülatif birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi (Yeldan, 2002: 2)

III. KÜRESELLEŞME ve GELİR DAĞILIMI

Dünya nüfusunun yüzde 10’u mal ve hizmetlerin yüzde 70’ini üretmekte ve dünya toplam gelirinin yüzde 70’ini almaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı ise günde 2 dolardan daha az bir gelire yaşamaktadır. Dünya nüfusunun yüzde 50’sini oluşturan bu 3 milyar insanın dünya üretimindeki payı sadece yüzde 6’dır.

Küreselleşme olarak bilinen ekonomik liberalizasyon ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak ülkelerin ve insanların gittikçe birbirlerine yakınlaşmasına rağmen gelir farklılıkları dünyanın en göze çarpan gerçeklerinden biridir. Bazı çevrelere göre küreselleşme eşitsizliğe neden olmaktadır. Modern teknoloji ve ekonomik liberalizasyon yoksulun daha da yoksul, zenginin daha da zengin olmasına yardımcı olmuştur. (DTM, 2001: 1)

Dünya Bankası verilerine göre dünya nüfusunun 1/5'i, yani yaklaşık 1,2 milyar kişi günde 1 dolardan daha az bir gelire sahip bulunmaktadır. Doğu Asya'da aşırı yoksulların oranı yüzde 27'den yüzde 15'e ani bir düşüş göstermiştir. Güney Asya'da da oran yüzde 45'den yüzde 40'a düşmüş, fakat Sub-Saharan Afrika'da yüzde 46 ile yüzde 47 arasında sabit kalmıştır. Aşağıdaki tablo 2'de bu durum açık bir şekilde gözlenmektedir.

Küreselleşme sürecinde özellikle gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında yaşanan gelir dağılımı adaletsizliği hem ülkeler, hem de ülke içindeki gruplar açısından küreselleşmeye yönelik en önemli tehdidi oluşturmaktadır. 2000 yılına ait Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu'na göre en zengin %20'lik gelir grubu dünya gelirinin %86'sını, ortadaki %60'lık grup dünya gelirinin %13 ünü, en alt %20'lik grup ise dünya gelirinin %1 ini almaktadır. Yine mal ve hizmet ihracatındaki payı en zengin %20'nin %82 iken en alt %20'lik dilimim payı %1 olarak belirtilmektedir. (HDR, 2000)

Ekonomik küreselleşme, gelir eşitsizliğini hem ülke içinde hem de ülkeler arasında dramatik olarak arttırmaktadır. Dünyanın zengin ülkelerinde yaşayan %20 üst gelir dilimiyle fakir ülkelerde yaşayan %20'lik alt kesim arasındaki gelir farkı 1960 yılında 30 kat iken, bu oran 1997 'de 74 katına fırlamıştır. Dünyanın en zengin 200 insanı net kazancını 1994-1998 yılları arasında iki kat arttırarak 1 trilyon doların üstüne çıkarmışlardır. En zengin 3 milyarderin servetlerinin toplamı 600 milyondan fazla nüfusun yaşadığı az gelişmiş ülkelerin GSMH'sından daha fazladır. 1970'den beri Amerika'da en üstteki %1'lik hane halkı ulusal gelirden aldığı payı iki kat arttırmıştır. En üst %1'lik kesim halen alttaki %95'lik gruptan daha fazla zenginliğe sahiptir. Dünyanın en zengin kişisi olan Microsoft'un patronu Bill Gates 60 milyar doların üzerindeki serveti ulusal gelirinin toplamı 60 milyar dolar civarı olan Kostarika, Panama, Honduras, Nikaragua, Brezilya, Jamaika ve Bolivya'nın ulusal gelirinden daha fazladır.

Bilgi ve enformasyon teknolojilerinin rekabette üstünlük yarattığı bir dönemde, yeni enformasyon teknolojilerini yaratan ve kullanan ülke ve grupların gelişmiş ülkeler olması, ülkeler arasındaki eşitsizliği daha da arttırmaktadır.

Nitekim 2000 yılına ait İnsani Kalkınma Raporuna göre, dünyadaki en zengin %20'nin internet kullanımındaki oranı %93,3 iken, en fakir %20 sinde bu oran %0.2 dir. Dolayısıyla yakın gelecekte de eşitsizliğin giderilmesine yönelik büyük bir umut yok gibidir. Eşitsizliğin artışı bir çok ülkede, 1998 yılı Endonezya'sı örneğinde olduğu gibi, sosyal patlamaları ve huzursuzlukları da beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda gelişmiş ülkeler arasında ticari bloklaşma NAFTA ve bölgeselleşme AB gibi oluşumlar, bu bloklar ve bölgeler dışında kalan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin durumunu daha da güçleştirmektedir. (Zencirkıran, 2000: 4)

Tablo 2: Günde 1 Dolardan Daha Az Bir Gelirle Yaşayan Nüfus (Milyon Kişi)

	1987	1990	1998
Doğu Asya ve Pasifik	417,5	452,4	267,1
Doğu Asya ve Pasifik (Çin Hariç)	114,1	92	53,7
Doğu Avrupa ve Orta Asya	1,1	7,1	17,6
Latin Amerika ve Karayipler	63,7	73,8	60,7
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	9,3	5,7	6
Güney Asya	474,4	495,1	521,8
Sub-Saharan Afrika	217,2	242,3	301,6
Toplam	1.183,20	1.276,40	1.174,90
Çin Hariç Toplam	879,8	915,9	961,4

Kaynak: Dünya Bankası, Global Economic Prospects and the Developing Countries 2001

Küreselleşmenin yarattığı bazı temel gelişmeleri başlıklar halinde sıralamak gerekirse aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

-Dünya çapında yüz binlerce çeşitli yeni iş imkanları yaratılmıştır.

-Haberleşme ve iletişim imkanları daha geniş kitlelere ulaştırılmıştır.

- Kredi ve yatırımlarda ciddi artışlar görülmüştür.
- Teknoloji transferi ve know-how sağlanmıştır.
- Enerji, haberleşme alt yapıları kurulmuştur.
- Eğitim verilmek suretiyle beşeri kaynaklar etkinleştirilmiştir.
- Çalışma koşullarında iyileşmeler sağlanmıştır.
- Şirketler için “iyi davranış” kodları belirlenmiştir.
- Hukuka, mülkiyete, insan haklarına saygılı yönetim tarzları yaygınlaşmıştır.
- Sivil toplum kuruluşları ve bunlar arasındaki ilişkiler ve dayanışma ruhu gelişmiştir.

Ancak Kapitalizm tarihin sahnesine çıktığında, bir yandan feodal parçalanmışlıklara son verdi. Diğer devletleri şekillendirdi. Sermaye ise uluslar arası karakterinden dolayı hiçbir sınır tanımadan dünyada kapitalizmin bir dünya sistemi olma iddiasına önemli bir yer verdi. Sömürgecilik kapitalizmin küreselleşme denemesinin ilk aracı olarak uygulandı.

Tekeller de kapitalizmin uluslar arası olma niteliğinin somut ifadeleri olarak biçimlendi. Ulus ve ülke çıkarı tanımayan tekeller kar peşinde koşarken ulus, din, dil, mezhep ve milliyet farkı gözetmediler. Bu uluslar arası olma özelliği, dünyanın bütününe egemen olma isteği, dünyanın yeniden paylaşımını gündeme getirdi. (Akçınar, 2001: 23)

Küreselleşmenin kime yaradığı irdelendiğinde zenginler ve yoksullar arasında açılan uçurumun son yıllardaki geometrik büyüme hızı ve üretim tekelleşmesinin kalkınmakta olan ülkeler için hayati önem taşıyan üretim dallarında yaşanıyor olması

bize fikir verecektir. 1960 yılında dünyanın en yoksul ve en zengin beşte biri arasındaki gelir oranı 1'e 30 iken, bu oran 1990 da 60'a, 1997'de 74'e çıktı. Zengin-yoksul uçurumunun bu denli büyümesi, başlı başına düşündürücüdür. Bu çarpıklık küreselleşme sürecinin ortak değerler üzerine kurulu olup olmadığı konusunda ciddi endişeler doğurmaktadır. Üretim alanlarında yaşanan olumsuzluklar bu endişeleri daha da körüklemektedir.

Dünya üretiminin tümünü, neredeyse topu topu on çok uluslu şirket yönlendiriyor. Örneğin tarım ilaçlarının % 85'i sanayileşmiş ülkelerde yerleşik toplam 10 firma tarafından üretiliyor. Birçok ülkede yaşanan yoksulluğun bu sektördeki fiyat politikalarına bağımlı olduğu bir gerçek. Küreselleşme sürecinin yükselttiği ekonomik etkinlik ve verimlilik prensipleri, açlık veya yoksulluk gibi endişeler taşıyor. Son on yılda artan gelir ve üretim çarpıklıkları, Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu'ndan ve ona ilişkin bazı yazılardan bir takım veriler aktaralım:

- Dünyada en varlıklı 200 kişinin serveti, dünya nüfusunun % 41'nin toplam gelirinden fazla.
- Gelişmekte olan ülkelerde 1 milyar 300 milyon kişi temiz sudan yoksun,
- 840 milyon insan açlık sınırında,
- 1,5 milyar insanın günlük geliri 1 dolardan az,
- 80'den fazla ülke 10 yıl öncesinden daha az kişi başına gelire sahip,
- İlkokul çağındaki 7 çocuktan biri okulsuz (HDR, 2000: 19)

Küreselleşmeyle birlikte;

- Büyük ve uluslar arası çalışan şirketler ön plana çıkmıştır.
- Ucuz emeği kullanan, yerel şartlardan yararlanan, çevreyi tahrip eden bir sömürü düzeni getirilmiştir.
- Rekabet ; yoksulun sermayesi olan emeği, rekabet faktörü haline getirmiştir.
- Geri kalmış veya gelişmekte olan ve özellikle kalifiye olmayan iş gücü için ücret sınırlamaları getirilerek sosyal dampinglere yol açılmıştır.

- Küresel zenginleşmeye karşılık gelirler belli kesimlerde toplanmıştır.
- Son 10 yılda yoksul sayısı artarak 1.3 milyara ulaşmıştır.
- Ticaret hacmi artarken, ticarete hep batılı zengin ülkeler yön vermiştir.
- Serbest sermaye hareketleri Latin Amerika, Uzak Doğu, Rusya ve en son olarak da ülkemizde krizlere neden olmuştur.
- Adetler, gelenekler, yerel ve ulusal algılamalar erozyona uğratılmıştır.
- Ulus devletin varlığı tehdit ve risklerle karşı karşıya kalmıştır.
- Doğal hayatın dokunulmazlığı zarar görmüş çevre kirliliği tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.
- Geleneksel yapının aşınması toplumsal çöküntülere yol açmıştır. Mikro milliyetçilik ve terör olayları hızla artmıştır. (Çıtır, 2002: 14)

İstatiksel verilere baktığımızda , ülkeler arasındaki ve tek tek ülkelerin içindeki gelir dağılımı dengelerinin sürekli olarak bozulduğunu görmekteyiz. Yani eldeki veriler, geçen zamanın zenginleri daha zengin , fakirleri daha fakir yaptığını işaret etmektedir.

Öncelikle ülkeler arası dengeler ele alındığında , kuzeyli gelişmiş ülkelerin milli gelirleri ve kişisel alım güçlerinin sürekli olarak yükseldiği gözlemlenirken, güneyli ülkelerin durumu ise her geçen gün daha da kötüye gitmektedir. Bu farklılaşma ise, ister istemez kuzey- güney kutuplaşmasını gündeme getirmekte, hatta bazı yazarların bu yeni ekonomik ayrışmanın eski ideolojik doğu-batı kutuplaşmasının yerine geçeneğini savunmalarına sebep olmaktadır. Hızla büyüyen bu uçurum güneye mensup çoğu eski sömürge – yeni bağımsız üçüncü dünya ülkelerine hiç de parlak bir gelecek sunmamaktadır. Bu şartlarda artan dış borçlar yüzünden Arjantin'in ardından birkaç ülke ekonomisinin daha çökeceği, yüksek doğum oranına karşılık düşük gelişme hızı yüzünden açlık ve kıtlığın daha ciddi boyutlara ulaşacağı yönündeki karamsar beklentiler artmaktadır. 500 milyon nüfuslu

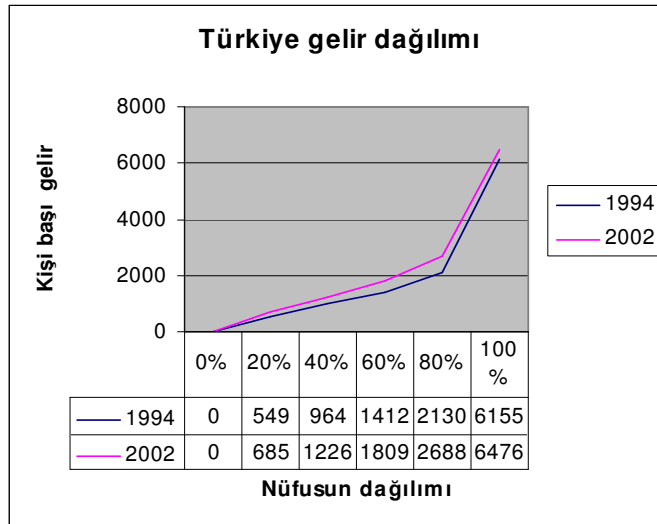
Afrika'nın yıllık gelirinin 7 milyon nüfuslu İsviçre'ninkine eşit olması düşündürücüdür. (Özgür Üniversite Formu Dergisi,1997:21

Tablo 3: Dünyada Gelir Payları

Yıl	Gelir Paylarının Oran En Zenginden En Yoksula Doğru
1960	30 kat
1970	32 kat
1980	45 kat
1991	61 kat
2000	70 kat

Kaynak: (Zenginoğul, 2004: 157)

Şekil 1: Türkiye'nin Gelir Dağılımı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK, www.tuik.gov.tr

IV. KÜRESELLEŞME UNSURLARI

Küreselleşme sürecini doğuran ve sürecin temel dinamiği olan eğilimler, sanayi toplumundan bilgi toplumuna, işgücü ağırlıklı teknolojiden yüksek teknolojiye, ulusal ekonomiden dünya ekonomisine, merkezi yönetimden yerel yönetime, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye, hiyerarşiden şebeke

organizasyon yapılarına geçiş gibi yönetsel ve örgütsel faaliyetlerde çeşitli gelişmeler yaşanmaktadır.

Küreselleşmenin gelişim sürecini hızlandıran temel dinamik, uluslar arası mal ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini öngören yaklaşımları, çok sayıda ülkenin benimseyerek veya benimsemek zorunda kalarak ulusal politika haline dönüştürmesi ve gerek uluslar arası ticaretin, gerekse sermaye hareketlerinin üzerindeki kısıtlamaları ve denetimleri tedrici olarak azaltan uygulamaları hayata geçirmesidir. (Aydın, 2003: 83) Bu bağlamda Türkiye ileride detaylı biçimde değineceğimiz gibi 1980’li yılların başından itibaren uluslar arası ekonomilerle bütünleşmeyi öngören *yapısal uyum programları* uygulamaya başlamıştır.

Günümüz dünyasında değişim meydana getirerek üçüncü dönüşüm dalgasının oluşumuna neden olan beş gelişme vardır. Bu gelişmeleri kısaca adlandırmakta fayda vardır.

Bunlardan **birincisi**, ulus devlet hükümetlerinin tek başına çözemeyeceği dünya sorunlarının ortaya çıkması ve bunun yanında hükümetlerin ulusal sınırlar içinde ortaya çıkan sorunları da çözmeye yeteneğinin giderek azalmasıdır.

İkincisi, liberal piyasa ekonomisi modelinin bir çok ülkede yaygınlık kazanmasıdır. Küreselleşmeyi ortaya çıkaran hususların başında özellikle 2. Dünya savaşı sonrasında hızlanan ticari ve finansal liberalleşme hareketleridir. Liberalleşme hareketlerinin artmasında uluslar arası kuruluşlar kadar hükümet politikaları da etkili olmuştur. Devlet anlayışındaki değişimler ve piyasa ekonomisinin ülkeler arasında giderek artan ölçüde benimsenme eğilimi, dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların ve kontrollerin kaldırılmasına ortam hazırlamıştır. Nitekim gerek Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) müzakereleri, gerekse hükümet politikaları, pek çok ülkede dış ticaret üzerindeki kota ve tarifelerin kaldırılmasını yada önemli ölçüde düşürülmesini sağlamıştır. Öte yandan, ülkelerin bir çoğu IMF’nin desteğiyle uluslar arası sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmışlardır. Bu gelişmeler küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. (Aktan, 2004: 58)

Üçüncü olarak, kendini 1970'lerin başından itibaren hissettiren, bazılarının “üçüncü teknolojik devrim” olarak adlandırdığı teknoloji alanındaki gelişmeler, özel olarak da iletişim ve ulaşım teknolojisinin getirdiği yeni olanaklardır. Teknoloji alanındaki gelişmeleri en önemlisi bilgi teknolojisindeki gelişmelerdir. Bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, hizmet sektörünün dünya ticaretindeki payını arttırmış, klasik üretim faktörlerinin yerine, yeni bir üretim faktörünü, bilgi faktörünü eklemiştir.

Dördüncüsü, Finansal piyasaların bütünleşmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesine yönelik politikaların ortaya çıkmasıdır.

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında çok sayıda faktörün etkisi olmuştur. Bu faktörleri ana başlıklarıyla üç grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisini teknolojinin etkisi, ikincisini ideolojik faktörler, üçüncüsünü ise ekonomik faktörler oluşturmaktadır.

a) **Teknolojik gelişmeler:**

Aslında toplumsal süreçleri sadece teknolojiye indirmek aşırı basitleştirme olur. Ancak, küreselleşme üzerinde teknolojinin etkisini inkar etmek de mümkün değildir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren enformasyon teknolojilerinin yaygınlık kazanması, dünyada mesafe kavramının eski anlamını ortadan kaldırmıştır. Bu durum küreselleşme bağlamında belki de ilk etkisini finans piyasalarında hissettirmekle birlikte, bu etki günümüzde çok daha geniş bir alana yayılmıştır.

Teknoloji, küreselleşme sürecinde yeterli koşul değildir; ancak olmazsa olmaz koşuldur. Günümüzde olağanüstü bir hızla ucuzlayarak yaygınlık kazanan enformasyon teknolojileri, uluslararasıdaki değişim/etkileşim sürecinde, küresel dönüşümü hızlandırmaktadır. Nitekim 1945 yılından beri, okyanus ötesi nakliye bedelleri yüzde 50, hava taşımacılığı maliyetleri yüzde 80 ve transatlantik telefon bedelleri de yüzde 99 oranında gerilemiştir. 1999 yılı BM İnsani Kalkınma

Rapor'una göre, 1990 değerleriyle, New York'tan Londra'ya üç dakikalık telefon görüşmesi bedeli, 1930 yılında 245 dolar iken, bu oran 1998 yılında 35 cent'e inmiştir. İletişim ve bilgisayar gücündeki patlama, küresel mali piyasaların gelişimine ivme kazandırmıştır. Bu süreç, günümüzde de hızlanarak devam etmektedir. Bazı yazarlara göre biz hala küresel iletişim devriminin ilk aşamalarındayiz. (HDR, 1999: 23)

b)İdeoloji faktörü

Özellikle Doğu bloğunun yıkılması sonrasında liberal piyasa ekonomisine yönelik güven duygusu artırmıştır. Nitekim kısa bir sürede tüm maliyetine rağmen, eski planlı/devletçi ekonomiler, piyasa mekanizması süreci içinde, serbest ticaretin ve yabancı sermayenin imkanlarından yararlanma çabası içine girmişlerdir. Bir diğer ifade ile duvarların yıkılmasının ardından, küreselleşmenin önündeki en büyük engellerden birisi aşılmıştır. Her ne kadar, Asya krizi sonrasında küreselleşmeye yönelik itirazlar artmaya başlamış olsa bile, son dönemde neo-liberal ideolojinin temel ilkelerine güven anlayışı içerisinde hızlandırılarak sürdürülme çabası söz konusudur. Başta ABD olmak üzere, DTÖ, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde sürdüren küreselleşme süreci hızlandıkça, anti-tezini oluşturan anti-küreselci akımlar da tepkilerini ortaya koymaya başlamışlardır.

c)Ekonomik faktörler

Gelişmiş ülkelerde iç piyasaların doyması, özellikle 1970'lerdeki petrol krizi sonrasında dış piyasalara açılma arayışı ile iktisadi faaliyetlerin hacimlerinin artmış olması küreselleşme sürecini ortaya çıkartan ekonomik faktörlerden bazılarını oluşturmaktadır. Çok uluslu firmalar yeni uluslararası iş bölümü çerçevesinde, üretimi bütün yerküreye yaymışlardır. Her gün finans piyasalarında büyük miktarlarda para, bir ülkeden başka ülkeye akmaktadır. Ekonomik yönden bugün yeryüzündeki ülkelerin önemli bir kısmı birbiriyle bütünleşmeye başlamıştır. Örneğin Tayland'da başlayan bir kriz, bütün Asya'yı etkilediği gibi, bizi de etkileyebilmektedir. Yada Rusya'da yaşanan bir krizin arkasından Türkiye'den bu

ülkeye ihracat yapan bir çok firma kapısına kilit vurmak zorunda kalabilmektedir. Bu da doğal olarak ülkeleri kendi politikaları kadar, başka ülkelerin izlediği ekonomik ve siyasal politikalar konusunda da duyarlı olmaya zorlamaktadır. Yani artık ülkelerin iç işlerinde yaşadığı sorunlar ile dış ilişkilerindeki sorunlar arasındaki sınır giderek silikleşmeye başlamıştır.

Yeni bir olgu olmayan ve bir süreklilik ifade eden küreselleşme, bir çok bakımdan da geçmişten bir kopmayı yada kırılmayı ifade etmektedir. Küreselleşmenin geçmiş anlayışlardan farklılıklarını ve yeni olan özelliklerini dört başlık altında toplayabiliriz

Yeni piyasalar: Finansal piyasalar, küresel olarak birbirine bağlanmış ve günde 24 saat işlem yapmaktadır. Küresel düzeyde, milyarlarca dolar değerindeki işlemler, elektronik devreler vasıtasıyla saniyelerle gerçekleştirilmektedir. Birleşmiş Milletler, İnsani Gelişme Raporuna göre ise, dünya finansal piyasalarında her gün 1,5 trilyon dolardan fazla para el değiştirmektedir. Küresel düzeyde bütünleşmiş finansal piyasalar tarihte ilk defa gerçekleşmektedir. Ayrıca, hizmetler, bankacılık, sigorta ve taşımacılık alanlarında yeni piyasalar ortaya çıkmakta ve piyasalar anti-tröst kanunlarıyla yeniden düzenlenmektedir.

Yeni aletler: Teknolojik açıdan mobil telefonlar, İnternet bağlantıları ve medya Networkleri de tarihte ilk defa ortaya çıkmıştır. Ve bütün bu teknolojiler, küreselleşmenin teknolojik altyapısını oluşturmaktadır.

Yeni aktörler: Ulusal hükümetler üzerindeki otoritesi ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ/WTO), bir çok devletten daha fazla olan ekonomik gücüyle çok uluslu şirketler, küresel gönüllü kuruluşlar (NGOs) ve ulusal sınırları aşan diğer gruplar ortaya çıkmıştır.

Yeni Kurallar: Ulusal politikaların alanını daraltarak ulusal hükümetleri daha çok bağlayan ve güçlü yaptırım mekanizmalarıyla desteklenmiş, ticaret,

hizmetler ve fikri haklar üzerindeki çok taraflı antlaşmalar gündeme gelmiş ve demokrasi, insan hakları konusunda yeni hassasiyetlerin ortaya çıkmıştır.

A. ENFORMASYON DEVRİMİ ve BİLGİ TEKNOLOJİLERİ

Bu günkü dünyada bilgi sadece insanlar arası ilişkileri biçimlendiren bir çerçevede değil, bir girdi olarak ekonomide önemli bir üretim unsuru, hatta başlı başına bir üretim alanı, bilgi ekonomisi adı altında ulusal ekonomilerin önemli bir sektörü haline gelmiştir.

Bilgi ekonomisinin üç boyutu bulunmaktadır. Birincisi yeni üretim teknolojilerinin geliştirilmesi, yeni ürünlerin, yeni piyasaların keşfedilmesi, yeni pazarlama ve yönetim tekniklerinin geliştirilmesinde bilginin önemi ve işlevi hız kazanmıştır. İkincisi iletişim teknolojisindeki gelişmeler (Internet, fax, cep telefonu vs) sayesinde bilgi ucuz bir mal haline gelmiştir. Bilgi edinme maliyetinin düşmesi piyasaların etkin üretim yapmasını sağlamış, böylece kaynakların verimliliği artmıştır. Üçüncü ve son olarak kitap, dergi, film, beste ve müzik eksenli eğlence sektörü başta olmak üzere bizzat bilginin kendisi nihai tüketim malı haline gelmiştir. (Toprak, 2001: 25)

Ulaşım, enformasyon, mikro-elektronik ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler dünyayı küçülterek ülkeleri hızla birbirine yakınlaştırmıştır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu ulaşım ve iletişim maliyetleri hızla düşmüş ve ülkeleri, insanları ve piyasaları birbirinden ayıran zaman ve mekan gibi doğal engeller büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. 1930'larda yaklaşık 0.70 Dolar olan mil başına ortalama ulaşım maliyeti, teknolojik gelişmeler sayesinde hızlı bir düşüş trendi göstermiş ve 1990'larda 0.10 Dolara kadar düşmüştür. Benzer şekilde 1930 yılında 245 Dolar olan Londra New York arasındaki üç dakikalık telefon görüşmesinin maliyeti 1990'da 3.30 Dolara düşerken; bilgisayar maliyetleri son 40 yıl içinde 125 kat düşerek 1990'larda 1000 Dolara kadar gerilemiştir. (Aktan, 2004: 43) 2000'li yıllara gelindiğinde bu düşüş eğilimi daha da artmış artık bilgisayarlar elde taşınacak kadar küçülmüştür

Küreselleşmenin ikinci en önemli dinamiği, genel olarak teknoloji alanındaki gelişmeler, özel olarak da iletişim ve ulaşım teknolojisinin getirdiği yeni olanaklardır. Teknoloji alanındaki gelişmelerin en önemlisi bilgi teknolojisindeki gelişmelerdir. Ekonominin küreselleşmesine hız kazandıran teknoloji, bugün özellikle telekomünikasyon yardımıyla, küreselleşmenin en temel dinamiği haline gelmiştir. Bilgi teknolojileri kavram olarak, verilerin kaydedilmesi, saklanması, belirli bir işlem sürecinden geçirilmesi ile bilgilerin üretilmesi, üretilen bilgilere erişilmesi, saklanması nakledilmesi gibi işlemlerin etkili ve verimli bir biçimde yapılmasına olanak tanıyan teknolojileri tanımlamada kullanılan bir kavramdır. Bilgi ve iletişim teknolojisinin birbirlerini tamamlayıcı ve bağımlı bir biçimde gelişmesi, bilginin üretilmesi, bilgi akışının daha etkili bir biçimde olması, devrim niteliğinde yenilikler ortaya çıkarmıştır. Bütün bu yenilikler, küreselleşmeye temel dinamik sağlamış ve sürecin hızlanmasına katalizör etkisi yapmıştır.

Bilgi bugün bir güçtür; bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlananlar ve bilgiyi yine bilgi üretmede kullanabilenler, daha önce hiç olmadığı kadar güçlenmişlerdir. Bu durum, ticareti ve ekonomiyi kısaca yaşamı, çoğumuzun hayal edebileceğinden daha karmaşık bir hale getirmiştir. Tıpkı endüstri çağında, üretimin değişim getirmiş olması gibi, 21. yüzyılın küresel ekonomi ağında da, bilgi teknolojisi değişim getirmiştir.

Bilgi ve iletişim teknolojileri doğrudan ve hızlı iletişim bağları kurarak, ekonomik uzaklıkları azaltmış, iş dünyasının faaliyetlerinin koordinasyonu için gereken zamandan tasarruf sağlamış, değişim maliyetlerini düşürmüş ve finans pazarlarını ülkeler ve kıtalar boyutunda 24 saat faal konuma getirmiştir. Gümrük uygulamalarına ilişkin elektronik raporlama ve dokümantasyon uygulamaları sayesinde uluslararası alandaki bir çok teknik engelin kaldırılması mümkün olmuştur. Sözün özü, bilgi ve iletişim teknolojileri dünya ekonomisinin entegrasyonu lehine çalışan güçlü bir faktördür.

BİT ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi çift yönlü bir yola benzetebiliriz. Uluslararası çok taraflı anlaşmalarla (GATT/WTO) giderek daha da serbestleşen ticaret, yatırım ve özel ulusal politikaların bir sonucu olarak varsayabileceğimiz küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişip yayılması için uygun bir atmosfer yaratmıştır. Ulusal sınırların giderek daha fazla açılması ticareti, doğrudan yatırımları ve portföy yatırımlarını teşvik etmiş, bu faaliyetlerin gelişmesi de daha etkin yönetim, danışmanlık ve teknik hizmetleri zorunlu kılmıştır. Şehirleşme, tüketim kalıplarının benzeşmesine yardımcı olmuş, bilgi ve iletişim teknolojilerinin uygulama alanlarını genişletmiştir.

Ancak küreselleşme gerçek anlamıyla küresel değildir, daha doğru bir ifadeyle küresel olmaktan ziyade bölgeseldir. Doğrudan yatırımlar ve bilgi teknolojileri için uygun politikaları uygulamayan, kurumsal ve fiziki altyapısını geliştiremeyen ülkelerde, doğrudan yabancı yatırımların, ticaret genişlemesinin ve uluslararası üretimin yararları da sınırlı olmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin Batı Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Doğu ve Güneydoğu Asya'da yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Afrika'nın büyük bir bölümünün, Güney ve Batı Asya'nın ve Doğu Avrupa'nın çeşitli nedenler dolayısıyla küreselleşme sürecinin ve bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla entegre olan dünya ekonomisinin yarattığı nimetlerden yeterince yararlandığını söylemek oldukça zordur. Buna karşın bu bölgeler yine de küreselleşmenin yarattığı para krizleri, ürün fiyatlarındaki aşırı dalgalanmalar gibi olumsuzluklardan kaçamamaktadırlar. Bu nedenledir ki anılan bölgelerin, gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerdeki refah düzeyini yakalamaları ve BİT'teki gelişmelerin yarattığı artı değerden arzulan ölçüde pay almalarını sağlamak için ihtiyaç duyulan politikalar belirlenmeli, vakit geçirilmeden tasarlanarak uygulamaya konulmalıdır.

Küreselleşmenin nimetlerinin eşitsiz dağılımı hakkında doğrudan yabancı yatırımlar bize açık bir fikir verebilir. 1998 yılında 644 milyar dolar tutarındaki toplam yabancı sermaye yatırımlarından, aslan payı olarak kabul edilebilecek bir oran olan %71.5'i gelişmiş ülkelere, %25.8'i gelişmekte olan ülkelere ve sadece %2.7'si geçiş dönemindeki ülkelere gitmiştir. Gelişmekte olan ülkelere baktığımızda

da, bu grubun payına düşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından yarısından fazlasının Güneydoğu Asya ülkelerine gittiği görülmektedir. Afrika ile Batı ve Merkezi Asya ülkelerinin toplam payı %10 civarında kalmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bilgi ve iletişim teknolojilerinin uluslararası transferinde temel araç olduğu düşünülürse, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapısı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve uygulamalarının ülkeler arasında ne kadar adaletsiz dağıldığını göstermektedir.

Küresel ekonominin başka bir önemli etkisi finans piyasaları üzerinde kuvvetle görülmektedir. Ancak bu yapının da bir çok problemi beraberinde getirdiği açıktır. Finansal hareketlerin çok hızlı gelişmesi yıkıcı etkilere neden olmaktadır. Bu güçler hemen hiçbir sorumluluğu olmaksızın tüm dünyada rahatça hareket edebilmelerine karşın, eğer girdikleri piyasada umdukları kâr hadlerine ulaşmazlarsa hemen başka bir ülkenin piyasasına girebilmektedirler.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte hızını arttıran uluslar arası finans piyasaları, en küçük olumsuzluklara bile aşırı refleks vermektedirler. Böyle bir ortamda yaşanan ekonomik krizlerin etkileri ve alanı çok geniş çaplı olmaktadır. Asya krizi buna en iyi örnektir. Kendi bölgesinde bile çok önemli bir olmayan Tayland'ın parasını devalüe etmeye zorlanmasıyla başlayan krizin nelere yol açabileceğini hiç kimse tahmin edememişti. Ancak Tayland'da başlayan kur depresinin yayılış hızı ve etki alanı gerçekten şaşırtıcıydı. Temmuzdan eylüle kadar geçen sürede Malezya, Singapur, Endonezya ve G. Kore'de keskin devalüasyonlar bir birini izliyor, hemen tüm Asya ülkelerinde ve binlerce kilometre uzaklıktaki Brezilya'da hisse senedi borsalarında büyük çaplı düşüşler yaşanıyordu (Ulugay, 2000)

Bu türden bir yapının kontrol edilmesi bir hayli güçtür. Gelişmiş ülkelerin hükümetlerinin aldığı önlemler yetersiz kalırken, gelişmekte olan ülkeler hem pastadan aldıkları payı arttırmak için teşvikler ve vergi indirimleri sonucu ortaya çıkan sorunları aşmakla uğraşırken, hem de böylesine ürkütücü bir yapıdan korunmak için gerekli mekanizmaları oluşturamamaktadırlar.

Küreselleşmenin ikinci dinamiği finans devrimidir. Doların uluslar arası bir para birimi olarak işlev görmesi, İngilizce'nin bilgi alanında yaptığını, Doların finans piyasalarında yapmasını mümkün kılmıştır. Sermayenin esnek hareketinin önündeki engellerin kaldırılması, uluslar arası ekonomik ilişkilerin, dünya ekonomisine dönüşmesine yol açmıştır. Sadece sermayenin değil, diğer üretim faktörlerinin de ulus sınırlarını ötesine taşması, geleneksel ulus-içi ve uluslar arası ekonomik ilişkilerin niteliğini dönüştürmüştür, bütün ulus ekonomilerini aynı biçimde maliyet hesabı yapan, aynı pazarlardan faktör temin eden ve aynı piyasalara mal satan büyük bir ekonominin küçük birimlerine dönüştürmüştür. (Toprak, 2001: 27)

Sermayenin uluslar arasılaşması, dünyaya kapalı ulus devlet merkezli iktisat politikalarının başarılı olma şansını ortadan kaldırmış, sermayenin uluslar arası akışkanlığı ve ülke koşullarına karşı duyarlılığı çok artmıştır. Bu, bir yandan ulus devletlere yeni imkanlar sunarken, bir yandan da zincirleme iktisadi krizlerin ortaya çıkmasına uygun zemin hazırlamıştır.

B. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

Globalleşme sürecinin yürütücüsünün büyük ölçüde çok uluslu şirketler olduğu belirtilmektedir. Üretimde yenilik tekeli elinde bulunduran bu şirketler, üretim yeri seçiminden, dağıtım ve servis konularına kadar büyük bir esneklik sergilemektedirler. Dünya toplam ticaretinin çok büyük bir bölümünü de bu şirketler gerçekleştirmekte ve bu büyüklük giderek artmaktadır. Teknolojik gelişmeyi de denetleyen bu büyük şirketler, artık dünyanın hangi yöresinin gelişeceğini ve hangi yörelerin yeni teknolojiye sahip olacağını da belirlemektedirler.

Çok uluslu şirketlerin ana vatanı, 'köken ülke' denilen, genellikle sanayileşmiş ülkeler oluşturmaktadır. Bu şirketlerin genel merkezleri belli bir ülkede olduğu halde, etkinliklerini bir veya birden fazla ülkede, kendisi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler vasıtasıyla yürütebilmektedir. Diğer ülkelerdeki şirketleri işletme politikası, genel merkez tarafından belirlenmektedir. Şirketler etkinlik gösterdikleri ülkelerde istihdam ve kar

konularında bağımsız, ancak yönetim açısından merkeze bağımlı olarak çalışmaktadırlar. (Aktan, 2004: 231)

İletişim ve finans teknolojilerindeki inanılmaz hızlı gelişmeler, çok uluslu şirketlerin hem rekabet güçlerini hem de pazar paylarını arttırmalarına yardımcı olmuştur. Bilgisayar donanım ve yazılımları, uydular, fiber optik kablolar ve yüksek hızlı elektronik transferler şirketlerin küresel pazarlar tekmiş gibi hareket etmelerine imkan sağlamaktadır.

Çok uluslu şirketler, teknolojik güçlerini ve üstünlüklerini kullanarak kolaylıkla tekel oluşturabiliyorlar. Yeni teknolojiyi üretime kadar ellerindeki teknolojiyi başkalarına aktarmayan çok uluslu şirketler, rekabeti önleyip, tekel olmanın karını topluyorlar. Çok uluslu şirketler eğer teknoloji yoluyla tekelleşme yapamazlarsa, özellikle pazarların daraldığı durgunluk dönemlerinde, finans güçlerini kullanarak rekabet yapan şirketleri ele geçiriyorlar. Sermaye piyasalarında hisseleri topluyorlar, sınır içi yada sınır ötesi şirketlerle birleşiyorlar veya rakip şirketleri blok olarak satın alarak rakiplerini tamamen piyasadan siliyorlar. Böylece dünya çapında başlıca sanayi ve hizmet dalındaki şirket sayıları giderek azalıyor. (Kazgan, 2000: 73)

Çok uluslu şirketler, oluşturdukları markalarla da tekelleşme güçlerini pekiştiriyorlar. Pazarlama kanallarını elinde tutan çok uluslu şirketler, iletişim araçları vasıtasıyla markalarını topluma dikte ediyorlar ve insanların bilinç altlarında satın alma duygusu uyandırıyorlar.

Ünlü spor ayakkabı üreticisi Nike, küresel şirketin tipik bir örneği olarak kabul edilmektedir. Nike'ın pazarı tüm dünyadır; şirketin ABD'deki merkezinde sadece model tasarımı, stratejik maliyet-karlılık hesapları ile küresel düzeyde pazarlamanın koordinasyonu yapılmaktadır. Ayakkabı üretimini ise Uzak Doğu'da yerel taşeron şirketler yapmaktadır. Üretim maliyetleri en düşük oranda tutulmakta ve üretimin kalitesi çok sıkı denetlenmektedir. Eğer burada üretim maliyeti artarsa hemen daha ucuza üretim yapılabilecek başka bir ülkeye geçilmektedir.

Küresel şirket, tüm dünyayı bir pazar yeri olarak kabul etmekte, ucuz emek ve kaliteli üretim imkanı bulduğu her yerde üretim yapmakta, karlılık oranlarını müthiş şekilde arttırmaktadır. Bu gün dünyamız bu küresel şirketlerin istilası altındadır. Yoksul ülkelerin işçileri, onlar daha fazla kazansın diye boğaz tokluğuna çalışmakta, küresel şirketlerde gelişmemiş ülkelerin insanların emeğini sömürerek güçlerine güç katmaktadırlar.

Çok uluslu şirketler hükümetler üzerinde de önemli bir etkiye sahipler. Büyük bir finans gücüne ve uluslar arası kurumlarda etkinliğe sahip olan ÇUŞ'lar hükümet politikalarına etki edebilmekte, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmektedirler. Bu konuda Rusya iyi bir örnek teşkil etmektedir. Rusya istenen hızda özelleştirmeyi gerçekleştiremeyince IMF kredileri kesti. Bunun üzerine Rusya iyice içine kapandı. Çok uluslu sermaye de Rusya'ya yatırım yapmaktan vazgeçti. Zor durumda kalan Rusya, IMF politikalarını, onların istediği hızda ve şekilde uygulamayı sonunda kabul etti. Bu olay ÇUŞ'lerin bir ülkeyi nasıl hizaya getirdiğinin en açık örneğidir. Aynı şeyi ülkemiz için de söylemek pekala mümkündür. 2001 ekonomik krizinde yabancı sermaye ülkeden kaçınca kriz bir anda derinleşmiş, hükümet IMF politikalarını tavizsiz olarak uygulayacağını açıklayınca, çok uluslu sermaye yeniden ülkeye dönmüştü. Çok uluslu sermaye, böylece Türkiye'yi de hizaya getirmiş ve IMF'nin reçetelerine mahkum etmişti.

Çok uluslu şirketlerin hem yapıları, hem de yönetim politikaları ve amaçları açısından olumsuz yönlerini şöyle sıralayabiliriz.

- Çok uluslu şirketler, rekabet ve serbest girişimi azaltan oligopolistik kümeleşmeleri arttırıyorlar.
- Az gelişmiş ülkelere uygun olamayan teknoloji ihraç ediyorlar.
- Çalışanlara verilen ücretleri sınırlıyorlar.
- Yerel kültürleri ve ulusal farklılıkları aşındırıp yerine tüketici yönelimli değerlerin baskın olduğu homojen bir dünya kültürü empoze ediyorlar.

-Ürünlerinin üretimini tekelleştirip dünya piyasalarında dağıtımlarını denetleyerek ele geçirilmelerini sınırlıyorlar.

-Uluslar arası piyasalarda elde edilebilir hammaddelerin arzını sınırlıyorlar.

-İstikrar ve düzen adına baskıcı rejimleri destekliyorlar

-Borcu teşvik edip sonrada borçluları kendilerine bağımlı hale getiriyorlar.

-Emek rekabetini piyasadan uzaklaştırarak istihdamı azaltıyorlar.

-Zengin ve fakir uluslar arasındaki uçurumu daha da genişletiyorlar.

Çok uluslu şirketler, bazen ulus-ötesi şirketler diye tanımlanan dolaysız yatırımlarda yeni bir olgu değil. 19.yüzyıl,sömürge-yarı sömürge durumundaki topraklarda doğal kaynakların işletilmesine yönelik büyük çapta Batı yatırımına tanık oldu. Aynı şekilde ulaştırma ve haberleşmedeki teknolojik devrimler demiryollarını, telgrafı vb. dolaysız yatırımlarla bu topraklara taşıdı. Ancak günümüzdeki ÇUŞ'lerin küresel örgütlenmesi, dün olduğundan çok farklı; görelî maliyetlere göre üretimin her aşamasını farklı bir ülkede gerçekleştirip bu yarı mamulleri bir başka ülkede birleştirebiliyorlar.ÇUŞ imalat sanayi gibi, hizmet kesimlerine de (bankacılık, turizm, toptan ve perakende ticaret vb.) gidebiliyor, yerli sermayeyle ortaklıklar kurabiliyorlar. Bugün, düne oranla sermaye hareketlerini uyarayan tek yenilik özelleştirme. 19.yüzyıl ulus aşırı yatırımı alt yapıya şirketler 'imtiyaz sözleşmeleri' ile yapıyorlardı. Küreselleşme bunu geri getirdi fakat varolanı ele geçirmek içinde özelleştirmeyi icat etti. (Kazgan, 2000: 162-163)

Ülkelerarasında başta ticaret olmak üzere, ekonomik ilişkilerin gelişmesi, sermaye dolaşımının kolaylaşması, diğer ülkelere doğrudan ve dolaylı yatırım imkanlarının ve araçlarının artması, çok uluslu firmaların öneminin artmasına yol açmıştır.

Çok uluslu şirketler doğrudan yabancı yatırımlara girişen ve üretim faaliyetlerini birden fazla sayıda ülkede gerçekleştiren şirketler olarak tanımlanmaktadır. (Kutlu, 2002: 254)

Bir ana merkez ile ona bağılı çeşitli ülkelerde üretimde bulunan ve ana merkezin denetimi altındaki şubelerin oluşturduğu bir bütündür .milliyet ve rejim farkı tanımazlar. Faaliyetleri gelişmiş ve azgelişmiş bütün ülkelere yayılmaktadır. Yıllık satış veya üretim hacimleri bir çok ülkenin milli gelirinden bile daha büyüktür. Bu şirketler bir bütün olarak dünya çapındaki faaliyetlerinden sağladıkları karlarını ençoklaştırmaya çalışırlar. Dolayısıyla, üretim ve yatırım faaliyetleri çoğu kez içinde buldukları ülkeden bağımsızdır (Seyidoğlu, 1998: 726)

Küreselleşme sürecine paralel olarak son yıllarda dünyada çok uluslu şirketlerin sayısı ve etkinliği büyük artış gösterdi. Çok uluslu şirketler geliştikçe milli üretim kavramının yerini çeşitli ülkelerdeki tesislerin katkı payına bıraktı.Bu şirketler kendi ülkelerinde üretim yapmak yerine başka ülkelerde ürettiklerini satışa sunuyorlar. Böylece bilerek yada bilmeyerek üretim yaptıkları ülkelere kaynak oluştururlar.Önceleri ürünler sadece üretimin yapıldığı iç piyasada satışa sunuluyordu.Artık üretimin nerde yapıldığı önemli değil dünyanın her yerine ihracat yapılmaya başlandı. Örneğin Ford firması 1966'da Meksika'da ürettiği araçların %20' sini ihraç ederken %80'ini iç piyasaya satıyordu.1990'dan itibaren %40'ını ihraç ederken, iç piyasaya satışı %60'a düştü.

Küreselleşen dünyada en önemli ekonomik aktörlerden biri haline gelen ÇUŞ'lar doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmak suretiyle birden fazla ülkede gelir getiren varlıklara sahip olan veya bunları kontrol eden, kaynak ülke dışında uluslararası üretimde bulunan firma olarak tanımlanabilir. (Aktan, 2004: 111)

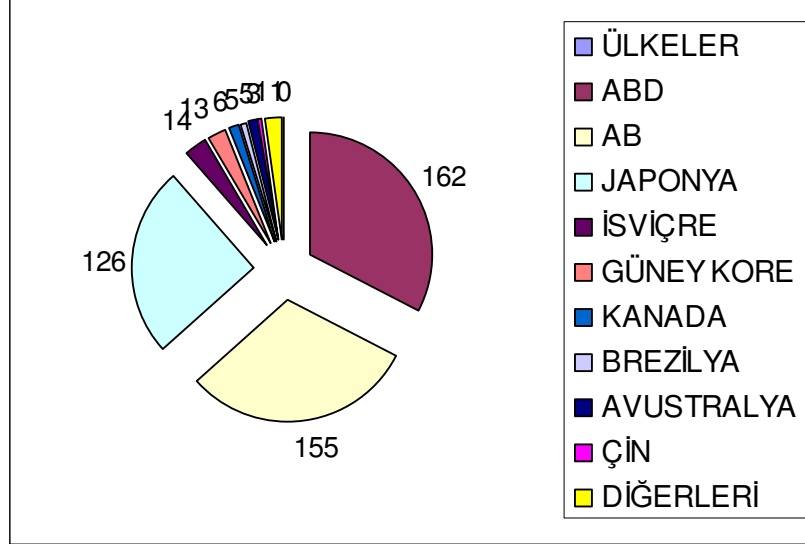
Küreselleşmeye yöneltlen en büyük eleştirilerin ve yaşanan sorunların merkezinde çokuluslu sermayenin küreselleşme sürecinde kuralları koyduğu ve bu kurallar karşısında ulusal hükümetlerin politika oluşturmakta yetersiz kaldığıdır.

Aynı zamanda enformasyon ağlarıyla finans piyasalarının birbirine bağılı olduğu bir küresel ekonomide uluslar üstü sermayenin çok kısa zamanda mevcut ülkeyi tek etmesi Rusya, Türkiye ve Asya krizlerinde görüldüğu gibi küresel krizlere

neden olmaktadır. Dünya ihracatında önemli bir gücü elinde bulunduran küresel şirketlerin merkezi birkaç ülkede odaklanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda bu durum gözükmemektedir:

Şekil 2: Dünya'nın En Büyük 500 Çokuluslu Şirketleri

Kaynak: (Zencirkıran, 2000: 5)

C. MAL VE HİZMET AKIMLARINDA SERBESTLEŞME (DÜNYA TİCARETİNİN SERBESTLEŞTİRİLMESİ)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla önemli adımların atılması sonucu iki önemli doğrultuda ilerlenmiştir. Bunlardan biri, kısaca GATT olarak ifade ettiğimiz Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması çerçevesinde yapılan gümrük tarifeleri ve diğer dış ticaret kısıtlamalarının tüm üye ülkelere karşılıklı olarak indirilmesidir. Diğer ise bir grup ülke arasında oluşturulan iktisadi birleşme hareketleridir. Bu hareketler; genellikle bir coğrafi bölgede yer alan ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla yapılmıştır.

Dünya ticaretini serbestleştirme çabaları sanayileşmiş ülkeler arasında ortaya çıkmış ve giderek az gelişmiş ülkeler de bu akıma katılmışlardır. Bu gelişmelerin temelinde 1930'larda dünya ekonomisinde görülen yoğun koruyuculuk ve iktisadi

milliyetçilik hareketlerine bir tepki olarak düşünülebilir. Büyük Depresyonu izleyen yıllarda dünya ticaretinde uluslararası işbirliğinden tümüyle uzak bir dönem yaşanmış, ülkeler içinde buldukları dış ödemeler dengesi ve işsizlik sorunlarını çözmek için bireysel hareket etmekte bu da rekabetçi devalüasyolara ve karşılıklı tarife yükseltmelerine yol açmaktaydı. Böylece, dış ticaret, ikili anlaşmalar kanalıyla yürütülüyor ve uluslararası ticarete en düşük düzeylere inmiş bulunuyordu. (Seyyidoğlu, 1998: 187)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki uluslararası ekonomik ve mali sistemin temeli 1944'te toplanan Bretton Woods Konferansı'nda atılmıştır. Konferansın sonucunda kurulmasına karar verilen iki örgütten birisi olan Dünya Bankası, Avrupa ekonomilerinin onarımına katkıda bulunmak (daha sonraları AGÜ'lere kalkınma yardımı sağlamak), ikincisi olan Uluslararası Para Fonu (IMF) da uluslar arası parasal ve mali sistemin düzenli biçimde işlemlerini sağlamakla görevli idi.

1947 yılında ise Tarife ve Ticaret Konusunda Genel Anlaşma (General Agreement on Tariff and Trade- GATT) adıyla Cenevre'de bir organizasyon kurulmuştur. Amaç, ticaretin çok taraflı anlaşmalarla özendirilmesiydi. Yani dünya ticaretinin global olarak serbestleştirilmesi idi. Bunu yapmak için de bazı temel ilkeler benimsenmiştir. Bunlar;

1. Üye ülkeler arasındaki ticarete ayrımcılık yapmama (non-discrimination),
2. Koruma aracı olarak yalnızca gümrük tarifelerinin kullanılabilmesi,
3. Görüşmelerde üyeler arasında karşılıklı ödün ilkesi nin uygulanması,
4. Üyeler arasındaki ticari anlaşmazlıklarda arabuluculuk görevi,
5. Tarife indirimlerinin bağlayıcılığı. (Hatipoğlu, 1996: 80)

GATT'ın en büyük başarısı sanayi malları ticaretinde sağlanan oldukça yüksek oranda tarife indirimleri olmuştur. GATT, yürürlüğe girdiği tarihte üye ülkelerde kotaların derhal kaldırılmasını öngörüyordu. Bununla birlikte, anlaşmada kotaların uygulanmasına izin veren bazı durumlarda vardı. Bunlardan birisi, dış ödeme açıklarının giderilmesinde acil bir önlem olarak kotalara izin verilmesi

durumudur. Ayrıca, GATT kotaların gelişmekte olan ÷lkeler tarafından uygulanmasına da izin verir. Bu ÷lkelerin iktisadi kalkınma politikaları ve çoğu durumda da içinde buldukları kronik dış ödeme açıkları kota uygulamalarını zorunlu kılmaktadır.

Uruguay görüşmelerine kadar tarım ürünlerinin ticareti de GATT görüşmelerinin dışında tutulmuştur. Bu görüşmeden sonra tarım ürünleri alanında da dünya ticaretinin serbestleşmesi yolunda ilerleme sağlanmıştır. Ayrıca ekonomik birleşmelere de ayrıcalık tanınmıştır. Bir grup ÷lkenin birbirlerine karşı tarifelerini sıfırlarken, dışarıda kalanlara karşı tarife uygulamaları, en çok kayırlmış ÷lke kuralı ile bağdaşmaz. Bununla birlikte, GATT bölgesel düzeyde ticaretin serbestleştirilmesini dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yolunda bir adım olarak kabul etmiş ve o nedenle de bölgesel iktisadi birleşmelere olanak sağlamıştır.

IV. KÜRESELLEŞME TEORİLERİ

Kapitalizmin gelişmesiyle ilişkilendirilen küreselleşmeyi bağımsız bir konu olarak ele almayan görüşler olmakla birlikte doğrudan doğruya küreselleşme ile ilgili teoriler bulunmaktadır.

Saint Simon 18.yüzyılın 2.yarısında yaşamış bir iktisatçıdır.Ona göre sanayileşme Avrupalı ÷lkelere ortak özellikler kazandırmış, insanlar arasında evrensel birleşme yani ütöpik bir entegrasyondan bahsetmiştir. Küçük topluluklar büyük topluluklara katıldıkça hem topluluklar arasındaki hem de topluluğun kendi içindeki çelişkilerin azalacağını ifade etmiştir. (Kutlu, 2002: 234)

Durkheim, sanayileşmenin kolektif bağları zayıflatmak suretiyle toplumlar arasındaki sınırların kalkmasına ve dolayısıyla toplumlararası entegrasyonun artmasına yol açacağını savunur. (Eşkinat, 1998: 16)

Marx'a göre burjuva arasında artan rekabet burjuvanın karını azamileştirmek için üretimde kullandığı girdilerin tedarikinde sürekliliği sağlaması ve ürettiği mal ve

hizmetleri piyasalarda satabilmesine bağlıdır. Bu koşulların yerine gelmesine yol açan tüm gelişmeler (teknik ve teknolojik ilerlemeler, ülkelerin dışa açılması vs) burjuva üretim tarzının yaygınlaşmasına ve dünyanın her tarafına egemen olmasına yol açacaktır.

Burjuva üretim tarzı rekabeti şiddetlendirerek ve kendisini yeniden üreterek daha ilkel üretim tarzlarına sahip olan ülkelerin üretim tarzlarını da değiştirmek suretiyle tüm dünyaya yayılacaktır. Bu yayılmanın iktisadi olduğu kadar kültürel boyutu da olacaktır. Burjuva arasında artan rekabet teknik ve teknolojik ilerlemeye yol açacak ve yeni ürün ve üretim süreçleri ortaya çıkaracaktır. Bu eğilim bir yandan ulusal devletlerin sanayi ve üretim biçimlerini etkileyecek öte yandan daha kaliteli ve yeni ürünlerin ulusal piyasalara girmesiyle birlikte ülkeler arasında sosyal ilişkiler artacak ve yeni bağlantılar ortaya çıkacaktır. Sömürüye karşı çıkan proleter kesim başarıya ulaşana dek kapitalist üretim ve tüketim kültürü dünyanın her tarafına yaygınlaşacak ve burjuva dünyayı dilediği gibi yeniden şekillendirecektir. (Aktan, 2004: 50)

Marx'a göre insanlık tarihinin gelişim evrelerini antik, feodal, burjuva ve sosyalist üretim biçimi belirler. Antik üretim tarzı kölelikle, feodal üretim tarzı toprak köleliği ile, burjuva üretim biçimi ücretlilikle belirginleşir; başka bir ifadeyle, bunlar insanın insan tarafından sömürülmesinin üç farklı biçimini oluşturur. Sosyalist üretim tarzının olduğu evrede sömürü ortadan kalkacak ve evrensel eşit vatandaşlardan oluşan sınıfsız (homojen) bir "küresel" toplum ortaya çıkacaktır. (Aktan, 2004: 48)

Wallerstein'a göre, Bağımlılık Okulu'nun anahtar kavramı bağımlılık, esas olarak eleştirel bir kavramdır. Ve gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin doğasını karakterize etmektedir. Bu ilişkiler, azgelişmiş ülkeler yada uydulardaki gelişme çizgisindeki gibi güç ve kontrol ilişkileridir."

Bağımlılık, bir grup ülke ekonomilerinin, diğer ülkelerin büyüme ve yayılmaları tarafından belirlendiği, bir belirleme durumudur. İki veya daha fazla

ekonomi arasında veya bu ekonomilerle dünya ticaret sistemleri arasındaki karşılıklı – bağımlılık ilişkisi, bazı ülkelerin kendi itici güçleri ile büyüyebilirken, bağımlı durumda olan diğer ülkelerin, kendi gelişmelerine olumlu yada olumsuz etkide bulunabilecek biçimde, ancak başat ülkelerdeki genişlemenin bir yansıması olarak genişleyebilmeleri durumunda, bağımlılık ilişkisine dönüşür.

Bağımlılık Okulu, 3. Dünyanın sosyal bilimlere yaptığı ilk gerçek katkı olmuştur. Akademik emperyalizm olarak tanımladığı azgelişmiş ülkeler hakkında bilgi üretme, onlar adına sorunlara bakma tekeli, yani gelişmiş kapitalist ülke aydınları ve araştırma merkezlerinin “başkalarını” tanımlama ve açıklama, ona reçeteler sunma tekeli bağımlılık okulu tarafından ortadan kaldırılması yönde bir eğilimin varlığına neden olmuştur. (Minibaş, 2001)

Bağımlılık kuramı genel geçer olan gelişme yazının azgelişmişliğin nedenini ülke içi tarihsel özel koşullara bağlamasına karşılık, bağımlılık okulu gelişme yazınının tanımladığı azgelişmişliğe neden olan mekanizmaları tamamen eleştirerek azgelişmişliğin artık edilgen ve kalıntı bir durum olarak alınmamalı, aksine belirli bir tarih sürecinde kaynaklanmış bir olgu olarak görülmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

- Azgelişmişliğin nedeni kapitalizmin gelişimidir ve bu anlamda gelişmenin anlamı bu açıdan daha fazla azgelişmişlik olacaktır.

- Bağımlılık ilişkisi kapitalizmin uluslararası işleyişinin ürünü olarak tanımlandığı için, gelişme yazınında merkezi öneme sahip olan ikicilik yani modern ve geleneksel ayrımı yerini, kapitalizmin bir bütün olarak işleyişine bırakmıştır.

- Bağımlılık okulu diğer yandan ticaret, eşitsiz değişim, sömürü, toplumsal artığa el konulması gibi azgelişmişliğe ilişkin bazı gerçeklikleri dile getiren kavramlarla, yaşanan pratiği daha yakından anlama, açıklama çabalarına girmişlerdir.

- Bağımlılık okulu, azgelişmişliğe neden olarak gösterdiği uluslararası kapitalist ilişkiler için bir dizi müdahale ve bu anlamda politika tercihleri üretmiştir.

Neo-Marksist yaklaşım olarak da adlandırılan bu iktisat teorisinin temel savı şudur: “Emperyalistler bizi sömürüyorlar. İşte bu yüzden biz “çevre” ülkeler

gelişemiyoruz. Eğer biz onların bizi sömürmelerini engelleyip kendi kapitalizmimizi kurarsak, sistemden koparsak sosyalizme geçebiliriz”.

Uluslararası Bağımlılık Teorileri, 1960’lı yılların ortalarında özellikle Üçüncü Dünya entelektüelleri arasında artan bir destek kazanmıştır. Bu teoriler, Üçüncü Dünya ülkelerini kurumsal, politik ve ekonomik rijitliklerin bir yansıması olarak değerlendirerek bu ülkelerin, zengin ülkelerle olan bağımlılık ve baskı ilişkisi dahilinde meydana geldiğini kabul etmektedirler. Bu genel yaklaşım içerisinde üç ana düşünce akımı vardır.

Bunlardan ilki, Marksist düşüncenin dolaylı bir yansıması olan Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu’dur. Bu okul mensupları Üçüncü Dünya geri kalmışlığının varlığını ve devamını, zengin-fakir ülke ilişkilerine dayalı hayli eşitsiz uluslararası kapitalist sistemin tarihsel evrimine atfetmektedirler.

Bağımlılık teorisi içerisinde bulunan ikinci model, Üçüncü Dünyanın geri kalmışlığını, gelişmiş ülke yardım birimlerinin ve çokuluslu örgütlerin bilgisiz uzmanlarının verdiği hatalı ve uygunsuz tavsiyelerine bağlayan Yanlış Paradigma Modeli’dir.

Söz konusu modellerden sonuncusu ise, kalkınma ekonomisinde genişçe tartışılan Düalist Kalkınma Tezi’dir. Bu tez, zengin ve fakir ülkelerle zengin ve fakir insanlar arasında çeşitli seviyelerde artan farklılıkların varlığını ve devamlılığını ifade etmektedir. Bu iktisatçılara göre merkez ülkelerin çevre ülkelere egemenliği, bu ülkelerde aşırı düzeyde bir çarpıtma, biçimsizleştirme ve eklemsizleştirme meydana getirmektedir. Kapitalizmin çevreye yayılması, çevre ekonomilerin iç bütünlüğünü bozmakta ve gelişmenin yolunu tıkamaktadır. Çevre ekonomisi merkezden uyarılan, biçimlendirilen bir yapıya sahiptir; dolayısıyla çevrenin merkeze entegrasyonu merkez kapitalizminin ihtiyaçları doğrultusunda olmaktadır. Bunun sonucunda ekonomik yapı, yabancı sermayenin faaliyet gösterdiği ihracat sektörü lehine biçimsizleşmektedir. Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, bağımlılık okulu

mensuplarının en önemli ortak noktaları, geri kalmışlığın nedenlerini geri kalmış ülkeler dışında kabul ediyor olmalarıdır.

Bağımlılık Okulu, kapitalizmin çevre ülkelerde yarattığı tahribatları, sorunları ve yoksullaşmayı ilgi odağı seçen, oralardaki geri kalmışlığı ve az gelişmişliği doğrudan merkez kapitalist ülkelere olan bağımlılık ilişkilerine bağlayan bir iktisat teorisi ekolüdür.

Aralarında Dos Santos, Paul Sweezy, Immanuel Wallerstein ve Samir Amin gibi önemli iktisatçıların bulunduğu bu Neo-Marksist görüşlere dayalı Bağımlılık okulu, çevre ülkelerin geri kalmışlıktan kurtulmasını öneren kapitalist kuramların bir eleştirisi olarak görülebilir.

Bağımlılık Okulu'nun önemli sayılabilecek önermeleri vardır. Bunlardan ilki; ikiciliğin eleştirilmesi, yani gelişmeyi engelleyen ana kaynağın, çevre ülkelerin modern Batılı kapitalist toplumların küreselleşme düzeneğindeki ekonomilerinin özelliklerini bünyesinde barındırmayan geri, geleneksel kesimlerde içselleşmiş sosyal ve kültürel özellikler olduğunu ileri süren görüşün reddedilmesidir.

Bağımlılık Okulu'nun ikinci temel tezi, dünyanın *Merkez ve Çevre*, yani kapitalist, gelişmiş Batı toplumu ve geleneksel, gelişmemiş ülkeler olarak ikiye bölünmesidir. Dünya, Amerika, AB, gibi zengin bolluk içinde yaşayan batılı ülkelerle, yoksulluk içinde bulunan Asya ve Afrika toplumları gibi iki kutba ayrılmıştır. Bu ayrımın esas olan sermayedir. (Kızılcılık, 2004: 76)

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN EKONOMİK KÜRESELLEŞMESİ

I. TÜRKİYE’DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Finansal liberalleşme politikalarının çok geniş bir biçimde bir çok ülke tarafından uygulanması ve bir adım öncesi niteliğinde olan dış ticarete serbestleşme, sermayenin önündeki engellerin kaldırılması, karlı olan her yere yatırım yapabilme imkanının oluşması bakımından belirleyici olmuştur. Türkiye ekonomisi de küreselleşmeden etkilenmekte, gittikçe artan ölçekte sermaye girişine konu olmaktadır. Türkiye’ye uluslar arası sermaye girişinin 1980’lerin ortasından itibaren hızlandığı görülmektedir. Bu kuşkusuz söz konusu dönemde gerçekleştirilen finansal liberalleşme ve dışa açılma politikalarıyla bağlantılı bir gelişmedir. Söz konusu dönemi ayrıntılı olarak ilerleyen bölümlerde ele alacağız. Ancak burada bu tür kısa vadeli sermaye hareketlerinin Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerini derinden etkilediğini vurgulamakta fayda görmekteyiz. Şöyle ki: Bu sermaye hareketleri ilk aşamada cari açığı arttırarak tasarruf oranlarını azaltmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da özel tüketim harcamaları artmıştır. Özel tüketim artışı Türkiye’de ithal malları tüketiminde patlama yaratmıştır. Sermaye hareketleri Türkiye’de para arzını reel ve nominal olarak arttırmıştır. Ayrıca döviz kurunu baskı altında tutarak TL’nin aşırı değerlenmesine yol açmış, gayrimenkul ve hisse senedi fiyatlarında aşırı bir yükselme sonucunu doğurmuştur. Bu reel ekonomik değişimleri rakamsal olarak ta incelemek mümkündür.

Tablo 4: Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları (2000-2006)

DIŞ TİCARET (Yıllık ve Dönemsel) Milyon \$									
	YILLIK						OCAK		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2006	DEĞ. %
İHRACAT	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.275	4.997	4.820	-3,6
İTHALAT	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.352	7.212	8.010	11,1
DIŞ TİCARET HACMİ	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	189.627	12.209	12.830	5,1
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.076	-2.215	-3.190	44,0
İHRACAT / İTHALAT	51,0	75,7	69,9	68,1	64,8	63,0	69,3	60,2	-13,2
İHRACAT / GSMH	13,9	21,5	19,9	19,8	21,1
İTHALAT / GSMH	27,3	28,4	28,5	29,0	32,6

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı DTM, www.dtm.gov.tr

Tablo 4'den izleyebileceğimiz görüntü dış ticaret açığının hızla arttığı 2000 yılında 26.728 milyon dolar olan açık 2005 yılına gelindiğinde 43 Milyar dolara ulaşarak hemen hemen beş yılda iki katına çıkmıştır. Ayrıca ithalatta patlama yaşanmış 2000 yılında 54 Milyar dolar olan ithalat 2005 yılında 116 Milyar dolara fırlamıştır. Bu durum mevcut hükümetin uyguladığı ekonomi politikasıyla yakından ilgilidir. Döviz kurunun baskı altında tutulması ödemeler dengesi cari işlemler bölümü ithalat kalemini yukarılara çekmiştir. Buradan çıkardığım sonuç ve rakamların da gösterdiği şekilde ekonomimizin yoğun bir şekilde kısa vadeli sıcak para akımlarıyla karşı karşıya olduğudur. Kimi iktisatçılara göre bu sıcak para akımları uygulanan ekonomi politikasının bir sonucu olarak aynen 2000 Şubat ve 2001 Kasım krizlerinde olduğu gibi keza o dönemde kur çıpası uygulanmakta idi. Yani döviz kuru baskı altında yada TL aşırı değer kazanmıştı. Böylece faiz arbitrajı kovalayan sıcak para akımlarına davetiye çıkarılmıştı. Bugün de yaşamakta olduğumuz süreç eski dönemleri anımsatmaktadır. Kimi iktisatçılarda bizzat kısa vadeli sermayenin kendisinin TL'nin aşırı değerlenmesine neden olduğunu ileri sürerek ve reel faizlerinde yüksek oluşundan yararlanarak reel faiz-kur aşınması

arbitrajına dayanarak kendi ülkelerinde yılarca kazanamayacakları parayı kısa bir süre içinde kar transferi biçimine dönüştürmüşlerdir.

Bağımsız Sosyal Bilimciler grubundan olan iktisatçı Erinç Yeldan'a göre Türkiye ekonomisinin son yirmi yıllık deneyimi, denetimsiz, yönlendirilmemiş ve başboş piyasa güçlerinin ne döviz kurunda ne de faiz oranlarında istikrarlı dengeyi sağlayamadığını belgelemektedir. Bilindiği gibi, Türkiye ödemeler dengesinde sermaye hareketlerini 1989 yılında 32 sayılı kararname diye bilinen bir politik adım ile bütünüyle serbestleştirmiş durumdadır. Böylece dış sermaye hareketleri üzerindeki bütün kontroller ve denetim kaldırılmış ve Türk finans piyasaları kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açılmıştır. Bu yapı altında ulusal piyasalarda Merkez Bankası'nın döviz ve faiz kurunu birbirinden bağımsız biçimde birer politika aracı olarak kullanabilme olanağı yitirilmiş ve ulusal finans piyasaları kısa vadeli spekülatif yabancı sermaye hareketlerinin denetimi altına girmiştir. Bu finansal yapı, ekonomiyi doğrudan doğruya yüksek faiz ve TL'yi yapay olarak değerli kılan bir döviz kurunun cenderesinde tutmaktır. (Yeldan, 2001)

Değişen koşullarla birlikte sermayenin niteliği de değişmiştir. Devletlerin yada uluslar arası kuruluşların doğrudan yaptığı yardımların yerini küreselleşme süreciyle birlikte kurumsal yatırımlar yada çok uluslu şirketlerin yaptığı yatırımlar ile kısa vadeli yabancı sermaye yatırımları almıştır.

Küreselleşme sürecinin en önemli yapı taşlarından birisinin sermaye hareketlerinin liberalizasyonu olduğu söylenebilir. Kambiyo denetimlerinin gevşetilerek sermayenin küresel ölçekte dolaşımının serbestleştirilmesinin bir çok önemli sonucu oldu. Ödemeler bilançosunun cari işlemler parçası ile sermaye hareketleri arasındaki güçlü bağlantının büyük ölçüde gevşemesi bunlardan birisidir. Sermayenin böylesine bir dolaşım özgürlüğüne kavuşması sonuçta mal hareketleriyle para hareketleri arasındaki bağlantıyı gevşetti. Mal hareketinden bağımsız olarak dolaşan para hacmi hızla büyüyerek önemli boyutlara ulaştı. (Berksoy, 1998: 10)

Yabancı sermaye hareketleri özellikle gelişmekte olan ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bu sermaye hareketlerine ihtiyaç duymalarının temel nedeni yeterli iç tasarrufun olmamasıdır. Gerçekte tablo 6’de görüldüğü gibi özellikle gelişmekte olan ülkelerin tasarrufları temel gıda harcamalarına gitmektedir. Ayrıca düşük gelirli ülkelerin bireysel tasarruf oranı yüksek gelirli ülkelerin ancak yarısı kadardır.

Tablo 5: Ülke Gruplarına Göre Gıda Harcamalarının % payı ve GSYİH’ya Oranla Bireysel Tasarruf Oranları

Ülke Grupları	Gıda Harcamalarının Toplam Harcamalar İçindeki % Payı	GSYİH’nın Oranı Olarak Bireysel Tasarruf Oranları
-Düşük Gelirli Ülkeler	55.6	11.2
-Orta Gelirli Ülkeler	32.1	16.7
-Yüksek-Orta Gelirli	30.5	19.5
-Yüksek Gelirli Ülkeler	13.0	20.0

(Dünya Bankası Rakamlarına göre, kişi başına geliri 785 dolar ve altı olanlar düşük gelirli, 785-3125 dolar arasında düşük orta gelirli, 3126-9655 dolar arasında yüksek orta gelirli ve 9655 dolar üzerinde ise yüksek gelirli ülkelerdir.) Kaynak: (Yiğitoğlu, 2003: 34)

Uluslar arası sermaye hareketleri bir ülkede yerleşik bir kişinin bir başka ülkedeki yerleşik kişiye fon aktarması veya ondan bir aktif satın almak üzere fon göndermesi ile ortaya çıkmaktadır. Elektronik ve iletişim sistemlerinin gelişmesi sermaye hareketlerinin uluslar arası piyasalara çok çabuk ve kolaylıkla girip çıkmasına imkan vermiştir.

Dünya’da mevcut sermaye hareketleri Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Küresel Sermaye Hareketleri (Milyar Dolar)

	1984-1989	1990-1996	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Toplam Net Özel Sermaye Akımları	13.5	144.2	155.7	195.3	214.9	123.5	56.7	129.2
Net Doğrudan Yatırımlar	13.0	64.8	85.3	99.6	120.4	147.2	127.5	118.6
Net Portföy Yatırımları	4.4	64.0	104.4	40.7	80.2	69.9	35.3	41.9
Diğer Net Yatırımlar	-3.8	15.4	-34.0	55.1	14.2	-93.5	-106.1	-31.3
Net Resmi Yatırımlar	26.2	17.4	-2.1	23.2	3.2	22.4	53.4	-0.6
Rezervlerdeki Değişmeler	-14.4	-79.6	-75.4	-121.0	-106.2	-37.7	-31.7	-67.3

Kaynak: (Akdiş, 2001: 28)

Tablo 6’de görüldüğü gibi dünya ölçeğindeki sermaye hareketleri 84-89 döneminde sadece 13.5 milyar dolar iken, 1996 sonlarına doğru 215 milyar dolara yaklaşmıştır. Küresel krizin etkisi ile 1997 ve 1998 yıllarında yavaşlansa da, sermaye hareketlerinin 1999’dan itibaren tekrar hızlanmaya başladığı görülmektedir. Uluslararası sermaye piyasalarında bir günde el değiştiren döviz tutarı ise 1.5 trilyon dolardır. Bu miktar dünya mal ve hizmet ticareti ile karşılaştırıldığında, ulaşılan mal ve hizmet ticaretinin yaklaşık 50 katı tutarındadır.

Finansal sistemin liberalleşmesi ve küreselleşmesi yeni finansal araçları gündeme getirdiği gibi, uygulanmakta olan finansal araçlara da yeni fonksiyonlar yüklemiştir. 1980 sonrası artan finansal yenilikler piyasalarda, ürünlerde, hizmetlerde ve teknolojide ortaya çıkmışlardır. Dünyada paranın veya diğer finansal varlıkların kullanılabilirliği 152 dolayında enstrüman vardır. (Akdiş, 2001: 28)

Ortaya çıkışları itibariyle riskleri önlemek, ekonomideki aktörleri, döviz kurlarından, faizlerden, mal fiyatlarında oluşan risklerden korumak gibi amaçlarla oluşturulmuş olan çok çeşitli finansal yenilikler küreselleşmeye de hız kazandırmaktadırlar. Ancak bunların pek çoğu, esas çıkış amaçlarından çok farklı bir yapıya da bürünmüşlerdir. Örneğin, 11.yy.’da Japonya prinç piyasasında işlem görmüş olan “Options”lar bugünkü piyasalarda gelişen “futures obsen sbep” gibi

uygulamalarla esas amacı opsiyon piyasalarından milli paranın düşmesine karşı pozisyon almak iken spekülasyon karakterli bir kumar aracına dönüşmüşlerdir. Uluslararası piyasalarda işlem gören finansal araçlardaki gelişmeleri Tablo 7’de görmek mümkündür. Tablo 7’den de görüldüğü gibi, ulusal piyasalarda işlem gören future ve options işlemleri yıllar itibariyle büyük bir artış göstermiş ve 1999 yılı sonu itibariyle toplamda 13,5 trilyon dolara yaklaşmıştır. Finansal araçlar kullanılarak çok çeşitli alım-satım işlemlerine konu olabilen bu fonların en fazla faiz oranları üzerinde işlem yapmaları da kısa vadeli ve garantili karlılık arama çabaları olarak yorumlanabilecektir.

Tablo 7: Uluslararası Piyasalarda İşlem Gören Finansal Araçların Miktarları(1993-1998) (Milyar\$)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Faiz Oranı Future’leri	4960	5807	5876	5978	7580	8019	7913
Faiz Oranı Options’ları	2362	2623	2714	3277	3639	4623	3755
Döviz Future’leri	34	40	33	37	42	31	36
Döviz Options’ları	75	55	120	133	118	49	22
Menkul Kıymetler Index Future’leri	110	127	172	195	211	290	334
Menkul Kıymet Index Options’ları	232	242	338	394	810	916	1458
Toplam	7775	8897	9282	10118	12407	13931	13521

Kaynak: (Akdiş, 2001: 28)

Sermayedarların rasyonel davranışlarıyla birlikte yani maksimum getiri amacı veri iken finansal serbestleşme politikalarının (teknolojik ilerlemelerle birlikte sermayenin dolaşımının önündeki yasal engellerin kaldırılması) uygulanması ile ulusal sermaye piyasaları uluslar arası sermaye piyasaları şeklini almıştır.

Mal ve hizmetten oluşan sermaye akımı ile daha çok faiz arbitrajı peşinde koşan sermaye arasında ayırım yapmak gerekirse, ödemeler dengesinin genel eşitlik prensibi içinde, bir ülke ekonomisinde oluşan cari işlemler fazlası, sermaye çıkışı ve rezervlerdeki artış olarak tanımlanmaktadır. Sermaye ihracatçısı konumundaki cari

işlemler fazlası veren bir ülke, rezervleri azalmaya başlayana kadar, sermaye talep eden ülkeye mal ve hizmet ihracında bulunur. Bu finansal sermaye akımlarını doğuran, mal ve hizmetten oluşan reel sermaye akımıdır. (Ünsal, 2001: 474)

Uluslar arası sermaye hareketleri çeşitli kriterlere göre sınıflandırılır. Bunlardan en önemlisi aşağıda belirteceğimiz sermaye hareketlerinin oluş şekline bağlı olan doğrudan yatırım-portföy yatırımları ayırımıdır. Diğer önemli ayırım ise, sermaye hareketlerinin vadesini baz alan kısa vadeli sermaye hareketleri-uzun vadeli sermaye hareketleri ayırımıdır.

Uluslar arası sermaye hareketleri bir yıldan kısa vadeli olursa kısa vadeli sermaye akımları olarak adlandırılır. Ayrıca kısa vadeli sermaye hareketlerinin büyük bir yüzdesi portföy yatırımları niteliğindedir. Çünkü doğrudan yatırımların özelliği gereği kısa vadeli nitelik taşıması beklenemez.

Küreselleşmeyi finansal liberalizm veya paranın evrensel serbest dolaşımı ile eş anlamlı olarak kullanıldığında ortaya çıkan gerçek şudur: Finansal liberalizmle birlikte özellikle 1990'lı yıllarda gittikçe artan oranlarda paranın denetimsiz küresel hareketlilik kazandığını gözlemliyoruz. Bu sayede Gelişmiş Ülkelerin (GÜ) çeşitli fonlarda biriken paralarını daha hızlı ve daha büyük oranlarda paraya ihtiyacı olan Gelişmekte Olan Ükelere (GOÜ) aktarıp yüksek karlar elde etme olanağı artmıştır. Ancak sadece paradan para kazanma ilkesine dayalı bu tür fonların hareketliliğinin üretime doğrudan hiçbir katkısının olmamasının yanı sıra, spekülasyon amaçlı olarak denetimsiz hareketliliği sonucu GOÜ piyasalarının zarar görmesine neden olduğu tezimize konu olan bir gerçektir.

Yüksek kar peşinde koşan bu tür “küreselleşmiş” fonların en büyük yararını! Prof. Dr. Hasan GÜRAK şu şekilde dillendirmektedir: Bu tür fonların hareketliliği sebebiyle GOÜ’de üretilen katma değer önemli bir kısmının GÜ’lere aktarılması, yani refahın transferi olmuştur. Çünkü Uzak Doğu ülkeleri, Latin Amerika ve Türkiye örneklerinde görüldüğü gibi en ufak olası bir risk tehlikesinde bile geride

nasıl bir tahribat bıraktıklarına aldırmadan liberalleşmiş küresel kanallardan kaçmayı tercih etmektedirler. (Gürak, 2003: 1)

Kimin kime neyi, nasıl, ne kadar ve kaçta satacağına sistematik bir ağ içinde karar veren uluslararası ticaret örgütleri, kapitalizmin sınırsız büyüme tabiatının elbette doğal bir sonucudur. Kapitalist sistemde yayılmayı mecbur bırakan en önemli sebep ise maliyet ve karlılık oranlarında yaşanan düşüştür. Marx'ın kısmen Smith'den miras alıp geliştirdiği kar oranlarının kapitalist büyüme içinde düşüşü teorisi (the falling rates of profit) modern zamanlarda kapitalist ekonomilerin ve devletlerin doğrudan yabancı yatırım argümanıya aşmaya çalıştığı bir sorun haline aldı. Öyle ki yerel piyasalardaki maliyet yükselişi, iş gücünün standart minimumun altına çekilemeyen sınıra dayanmasıyla 15.yy sonrası sömürgecilikte olduğu gibi modern formda ucuz iş gücü ve ham madde bulmak üzere belli bir nizam içinde kendisine bakır ülkeleri hedef seçti. Bu ülkelerle yapacağı ticarete, güçsüz ve ucuz maliyete sahip ülkelerin serbest şekilde ticareti bir süre sonra güçlünün ve zengininin aleyhine (yerel piyasasının ölmesine) sebebiyet vereceğinden, finans küreselleşmesine paralel olarak kontrolü sağlayacak düzenlemeleri yapacak kurumlar mübadeleye katılacak tüm taraflara kabul ettirilmiş oldu. Bu bağlamda Dünya Ticaret Örgütü'nün en temel vazifesi merkezin çevre ve harici ülkelerdeki yatırımlarının güvence altına alınması için tüm sistemin can damarı olan 'kapitalin' istediği zaman bulunduğu ülkeyi terk edecek sürekli vizeli bir pasaportunun korunma altına alınmasıdır. Buna karşılık olarak gelişmekte olan ülkelere, kur paritesinden dolayı nihayetinde fazlaca bir mukayeseli avantaj sağlamayacak, satın alma gücünü ciddi anlamda yükseltecek kadar etki oluşturmayacak, genelde stratejik olmayan ürünleri merkeze taşımalarına kota yönetimleri altında müsaade edilmesidir. (Özhan, 2006: 2)

A. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Günümüzde hacim ve derinlik kazanan küreselleşme en somut ve belirgin biçimde finansal piyasalarda ve dış ekonomik ilişkilerde ortaya çıktı. Dış ödemeler bilançosunun cari işlemlerinin yani mal ve hizmet akımlarının serbestleştirilmesiyle başlayan dışa açılma süreci hızla sermaye hareketlerine de yayıldı. Ticaret üzerindeki

sınırlamaların kaldırılmasının ardından kambiyo denetimlerinden de vazgeçilmesi sonucunda dünya ekonomisi malların ve sermayenin büyük ölçüde serbestçe dolaştığı küresel bir alan haline geldi. (Berksoy, 1998: 34)

Son yıllarda sermaye hareketlerinin serbestleşmesi üç değişik boyutuyla incelemek gerekir. Birincisi, Finans kapital yani akışkan fonlar halinde mali piyasalar arasında hareket eden kısa vadeli parasal sermaye, ikincisi gittiği ülkede fiziksel yatırım yapan istihdamı ve üretim kapasitesini genişleten dolaysız yabancı sermaye yada doğrudan yabancı yatırımlar, üçüncüsü ise portfolyo yatırımlarıdır. Küreselleşme bu değişik biçimleriyle sermayenin ülke sınırlarını aşan hareketlerini devlet denetiminden arındırarak serbestleşmeyi kapsar.

Bir şirketin üretimini ana merkezinin bulunduğu ülke sınırları dışına yaymak üzere yabancı ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut tesisleri satın alması bir *dolaysız yabancı sermaye yatırımı* (Foreign Direct Investment, FDI)'dir. Bu şekilde, bir ana merkeze bağlı olarak yurtdışında faaliyet gösteren şirketlerde *yabancı sermaye şirketi* olarak nitelendirilebilirler.

Çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren şubeler tek bir ana merkeze bağlıdır. Bu gibi farklı ülkelerde kurduğu şubelerle aynı anda bir çok ülkede birden üretim faaliyetine katılan şirketlere *çok uluslu şirket* (multinational corporations) adı verilmektedir. (Seyidoğlu, 2001: 397)

Doğrudan yabancı yatırım; firmaların merkezlerinin bulunduğu yer dışındaki ülkelere, bir firmayı satın alma, yeni kurulacak bir firma için kuruluş sermayesi sağlama yada mevcut bir firmanın sermayesini arttırarak kendine bağlı duruma getirmesi yoluyla yaptıkları yatırımlardır. (Seyidoğlu, 1993: 231)

Doğrudan yatırım ülkeye döviz olarak giriş yapabileceği gibi aynı zamanda yatırım yapılan üretim için gerekli makine, teçhizat, yedek parça ve alt yapıyı oluşturacak malzeme olarak ta gelebilir. Bunun dışında lisans, know-how,

işletmecilik ve yönetim bilgisi gibi hizmetlerle de girebilir. Genelde yabancı yatırım bu üç şeklin belli bir orandaki bileşiminden oluşur. (Kesici, 1998: 24)

17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı “*Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu*” ile doğrudan yabancı yatırım, yabancı yatırımcı ve yabancı sermayenin tanımını uluslararası normlara uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının yansıra, yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları *yabancı yatırımcı* olarak tanımlamaktadır.*Doğrudan yabancı yatırım*, yabancı yatırımcı tarafından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,
- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),
- Makine ve teçhizat,
- Sınai ve fikri mülkiyet hakları,
- Yurt içinden sağlanan, yeniden yatırımda kullanılan kar, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,
- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar,gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla, yeni şirket kurmak ve şube açmak, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi,
- Menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı yada aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmak şeklinde ifade edilmektedir. (Yabancı Sermaye Raporu, 2005: 3)

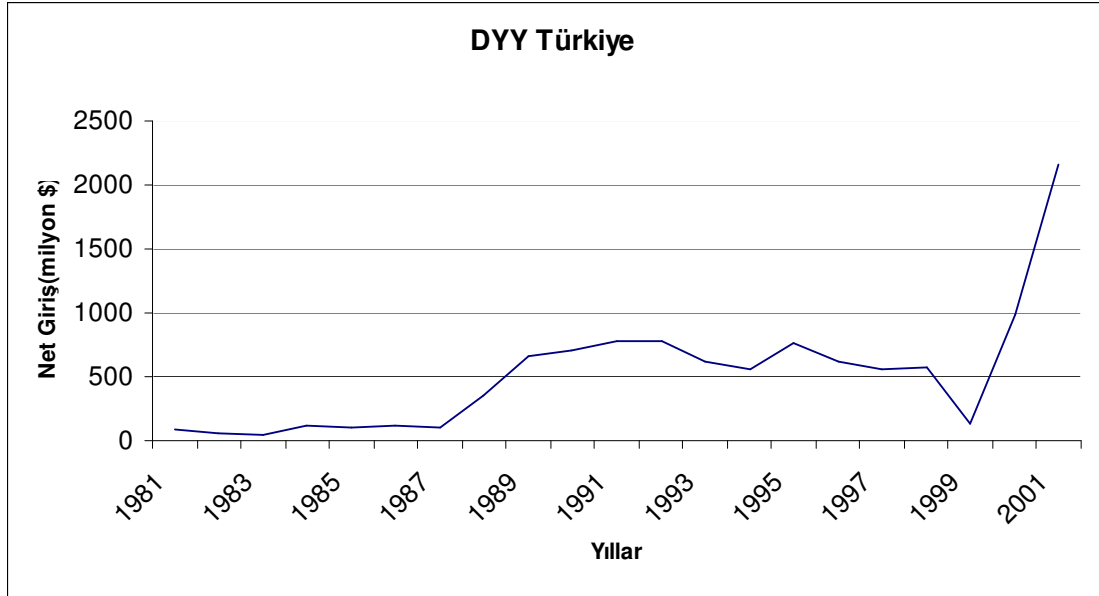
T.C. Merkez Bankası tarafından yayımlanan ödemeler dengesi istatistiklerine göre; 2003 yılında 546 milyon ABD Doları olan sermaye (giriş), 2004 yılında yüzde 94,13 artarak, 1.060 milyon dolar olmuştur. Toplam doğrudan yabancı sermaye; 960 milyon dolarlık sermaye (net), 265milyon dolarlık diğer sermaye (net) ve 1.343 milyon dolarlık gayrimenkul satışı ile birlikte 2.568 milyona ulaşmıştır.

Tablo 8: Yıllar İtibariyle Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye (Milyon \$)

	Giriş	Çıkış	Net	Gayrimenkul	Toplam(Net)
1980	35	-	35	-	35
1981	141	-	141	-	141
1982	103	-	103	-	103
1983	87	-	87	-	87
1984	113	0	113	-	113
1985	99	0	99	-	99
1986	125	0	125	-	125
1987	115	0	115	-	115
1988	354	0	354	-	354
1989	663	0	663	-	663
1990	684	0	684	-	684
1991	907	-97	810	-	810
1992	911	-67	844	-	844
1993	746	-110	636	-	636
1994	636	-28	608	-	608
1995	934	-49	885	-	885
1996	914	-192	722	-	722
1997	852	-47	805	-	805
1998	953	-13	940	-	940
1999	813	-30	783	-	783
2000	1.707	-725	982	-	982
2001	3.288	-22	3266	-	3266
2002	590	-5	585	-	585
2003	546	-8	538	987	1.694
2004	1.060	-100	960	1343	2.568

Kaynak: TCMB ve Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr

Şekil 3: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım

Kaynak: DTM, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Erişim: www.dtm.gov.tr

1980 yılı ile birlikte hükümet, öncülüğünü özel sektörün yapacağı ihracata yönelik bir ekonomik dengeleme ve yapısal düzenleme programını hızla uygulamaya aldı. Esnek kur politikası, ihracat teşvik politikası, yurt içi tasarrufların teşvik edilmesi amacıyla faiz oranlarının serbest bırakılması, ithalat üzerindeki miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve gümrük vergilerinin indirilmesi, bu programın başlıca reformlarından. En önemli reform ise 1983 yılında Türk Lirası'nın tam konvertibiliteye geçmesi olmuştur.

Bu reformlar 1981 yılından itibaren yabancı sermaye girişlerini önemli ölçüde arttırmaya başlamış; yabancı sermaye girişi 1981-87 yılları arasında ortalama 93 milyon dolar (net) seviyesine yükselmiştir. 1988 yılında önemli bir artış daha gerçekleşmiş, 1988-91 yılları arasında bu ortalama net olarak 625 milyon doları bulmuştur.

1990'lı yıllarda bu reformlar ve yabancı sermaye yatırımının büyümesi devam etmeyince bu dönem ekonomik açıdan durgun geçmiştir. Ekonomik büyümedeki sert düşüş ve artışlar daha düzensiz bir görünüm sergilemiştir. 1994'te

patlak veren kriz ve devalüasyon olayından sonra enflasyon yükselmeye başlamış ve değişkenliği artmıştır. Enflasyonu aşağı çekmedeki başarısızlık ve istikrarsızlıklar nedeni ile Türkiye’de yatırımcılar için istikrarsız ve güvensiz bir ortam doğmuştur.

Türkiye’deki reformların aksaması ve büyüme, ücret ve hükümet politikalarındaki istikrarsızlıklar sürerken , Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin hızlı ve kapsamlı reformlarla başarılı bir dışa açılım politikası yürütmesi, bu ülkeleri yabancı sermayenin hedefi haline getirmiş ve Türkiye yine kaybetmiştir. Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Slovakya gibi ülkeler, kendi ekonomilerinin hacmine oranla bakıldığında Türkiye’den daha fazla yabancı sermaye çekebildiler. Hükümetler ekonomik reform girişimlerinde bulduysa da (Gümrük Birliği’ne giriş gibi) bu reformları gerçekleştiren siyasi yapı kalıcı olamadığı için bu reformlar sağlam temellere oturtulamamış; kağıt üstünde kalmıştır. Aralık 1999’da hükümet, kredibilitiyi yükseltmek, enflasyonu azaltmak ve yapısal reformları uygulamak amacıyla IMF ile 3 yıllık stand-by antlaşması yapmıştır. Bu reform, bankacılık, tarım, enerji, sosyal güvenlik ve özelleştirme gibi konuları içeren geniş kapsamlı bir antlaşma olmuştur. Ancak 2000’in Kasım-Aralık aylarında yaşanan kriz; Türk Lirasının önemli derecede değer yitirmesine ve dalgalı kur politikasına geçilmesine neden olan Şubat 2001 krizi, bu çalışmaların aksamasına neden olmuştur. 2000 ve 2001’de yabancı sermayede görülen önemli artışın kaynağı ise İş Bankası-Telecom Italia Mobile ortaklığıyla kurulan 3. GSM operatörü Aria’nın lisans hakkı satışı ve bütün Türkiye’ye yayılması için yaptıkları büyük yatırımlardan kaynaklanmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmekte olan ülkeler için önemli bir özel dış finansman kaynağıdır. Bu yatırımlar, yatırımcıların uzun dönemli kar hesapları sonucu gerçekleşmektedir. Bu nedenle kısa vadeli devresel dalgalanmalardan ve finansal piyasalarda ortaya çıkan krizlerden pek fazla etkilenmemektedir.

Düşük yerli tasarruf oranına sahip, gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyacını karşılamak ve üretken kapasitelerini arttırmanın yanı sıra üretim teknolojilerinin transferi, yönetsel ve örgütsel tekniklerin yerel ekonomilere tanıtılması ve gelişmekte olan ülkelere uluslar arası pazarlara açılma fırsatını

sağladıkları için de önem taşımaktadırlar. (Asomedy, 1999: 35) Özellikle imalat sanayine gelenlere kalıcı gözle bakılabilir. Bu bakımdan küreselleşen sermaye hareketleri içinde gittiği ülkeye katkısı açısından bu biçimdeki dolaysız yatırımlar, diğerlerinden olumlu etkileriyle farklılaşırlar. (Kazgan, 2000: 175)

Doğrudan yabancı yatırımlar portföy yatırımları gibi uluslar arası nitelik taşımakla birlikte, önemli iki ayırt edici özellik taşımaktadır. (Seyidoğlu, 2001: 186)

1-Doğrudan yatırımlarda, yatırım ve üretim süreci tamamen veya yerli firma ile ortaklık durumunda kısmen, yatırımı yapan yabancı şirket tarafından belirlenir. Uluslararası portföy yatırımlarında şirket hisse senedi veya tahvil almak suretiyle yönetime doğrudan katılma hakkını elde edemez.

2-Doğrudan yatırımda, yatırımcı nakdi sermayenin yanı sıra makine donanımı, yönetim bilgisi ve nitelikli iş gücü desteği sağlayabilirken portföy yatırımcısının sermaye dışında bir katkıda bulunması söz konusu değildir.

Prof. Dr. Hasan Gürak Verimlilik dergisinde yayınlanan Küreselleşme Nereye götürüyor? Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Verimlilik ve Gelir Dağılımı adlı makalesinde tezimizi doğrular nitelikte şu kelimeleri ifade etmektedir: Doğrudan Yabancı Yatırımların katkılarını veya aksaklıklarını keskin çizgiler çizerek değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. DYY ne kalkınmanın sihirli aracıdır nede geri kalmışlığın küresel nedeni. Ancak şu bir gerçektir ki üretimin DDY vasıtasıyla küreselleşmesi sonucu genellikle rekabet oligopolistik/kartelci çerçevede birkaç KYF arasında evrimini devam ettirmekte, fakat küresel rekabet gerçek anlamda artmamaktadır. Çünkü DDY kanalıyla gerçekleşen yavru-şirket üretiminde diğer yavru-şirketler veya ana firma ile rekabet söz konusu değildir. KYF'nin değişik ülkelerdeki üretim birimlerinin bağımsız kar merkezleri gibi hareket etmeleri birbirleriyle küresel rekabete girmesi merkezdeki sermaye sahiplerinin küresel çıkarlarına aykırı düşeceği için rekabet çeşitli kısıtlayıcı önlemler ile engellenmektedir. Bu arada DYY artan oranda küresel üretimin yeniden yapılanmasında belirleyici olmaya devam ederken bir yandan da GÜ-GOÜ arasında

uluslar arası gelir dağılımı gittikçe bozulmaktadır. Çünkü DYY veya lisans/patent anlaşmaları sayesinde GOÜ'lerde üretilen katma değer önemli bir kısmı açık veya gizli kar olarak GÜ'lere aktarılmakta bu durum küresel gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olmaktadır. Bu arada ödemeler dengesi de bozulmakta ve bozulan dengeleri düzeltmek için gelişmiş ülkelerdeki parasal kaynak yöneticileri finansal küreselleşme çerçevesinde gelişmekte olan ülkelere sıcak para veya borç verme gibi yöntemlerle yüksek maliyetlerle borç vermekte, böylece bir miktar daha gelir gelişmiş ülkelere aktarılmaktadır.(Gürak, 2003: 6)

B. PORTFÖY YATIRIMLARI

Portföy yatırımı; tasarruf sahiplerinin buldukları ülkenin dışındaki bir ülkeden uluslar arası politik risk, kambiyo kuru riski ve bilgi edinme riski gibi ek riskler üstlenerek hisse senedi, tahvil, bono ve diğer sermaye piyasası araçlarına yaptıkları yatırımdır.

Bir başka şekilde tanımlarsak bir ülkede yerleşik bir kişinin başka bir ülkede yerleşik kişiye fon aktarması veya ondan bir aktif satın almak üzere fon göndermesi ile ortaya çıkmaktadır. Portföy yatırımları, sabit getirili finansal araçlara yönelik yatırımlar ve hisse senetlerine yönelik yatırımlar diye iki kısma ayrılabilir. Her ikisinde de yüksek getirinin çekiciliği ve elde edilmesi söz konusudur. Şöyle ki, sabit getirili finansal araçların büyük kısmı, fon sıkıntısı içinde bulunan ülkelerin çıkardığı devlet iç borçlanma senetleridir ve bu ülkeler büyük çoğunlukla Gelişmekte Olan Ülkelerdir (GOÜ). Fon sıkıntısı içindeki GOÜ'ler sermaye hareketlerini çekmek için çıkardıkları devlet iç borçlanma senetlerine yüksek faiz uygulayacaklar, bu da yabancı sermaye akımlarını cezbedecektir. GOÜ'lerin hisse senedi piyasaları gelişmiş ülkelere göre kurumsallaşmamış ve sığ olduğundan yabancı sermaye kolaylıkla spekülasyon kazanç elde etme imkanı bulabilmektedir. (Özkan, 2002)

Portföy yatırımlarının temel özelliklerini maddeler halinde özetlemek mümkündür.

1) Yabancı yatırımcılar ülke riski ve kur riskini dikkate aldıkları için genelde bu yatırımlar daraltıcı para politikası uygulanan ortamları tercih etmektedirler.

2) Portföy yatırımlarının diğerk bir özelliği yüksek likiditeye sahip olmalarıdır. Bu yatırımlarda gözlenen aşırı dalgalanmalar, yüksek likiditeden ve yatırımcıların değişken beklentilerinden kaynaklanmaktadır.

3) Geri dönme riski çok yüksektir. Bu risk GOÜ'lerde daha büyüktür. Bu riskin gerçekleşmesi, döviz kurları ve faiz oranlarında istikrarsızlığa, döviz rezervleri düzeyine bağlı olarak da ödemeler dengesi krizine neden olmaktadır. Ayrıca döviz kurları ile menkul kıymetleri arasında bu yatırım akımları ile sıkı ilişki ortaya çıkarmakta ve karşılıklı etkileşim finansal krizlere neden olabilmektedir.

4) Ev sahibi ülkenin iktisadi politika özerkliğine kısıtlar getirmektedir. En belirgin kısıtlayıcı etkisi para politikası üzerindedir.

Portföy yatırımlarının bir kısmı kısa vadede hedeflenen kar elde edildikten sonra kaynaklarına dönerken, bir kısmı daha uzun vadede ülkede kalıp yatırım süresini sürdürebilir. Birinci durumda, gelen yatırım karıyla birlikte geri döndüğünde, sermaye bu süre içinde büyümüş olduğundan net döviz çıkışı olur. İkinci durumda ise, portföyün kar etmeye devam edeceğine inanıldığından ülkede kalır ve göreceli olarak uzun vadeli bir yatırımdır.

Doğrudan yatırımları portföy yatırımlarından ayıran birkaç temel özellik vardır.

1- Doğrudan yatırımlarda yatırım ve üretim süreci tamamen yatırımı yapan şirket tarafından kontrol edilir. Denetimi daha etkin şekilde gerçekleştirmek için çoğu kez üst yönetim kadrolarını yatırımı yapan şirket seçer. Oysa uluslar arası portföy yatırımlarında bir şirkete ait hisse senedi veya tahvillerin satın alınması, yatırımcıya şirketin yönetimine doğrudan katılma hakkı vermez. (İMKB, 1994: 10)

2- Doğrudan yatırımlarda yatırımcı, sermayenin yanı sıra makine donanımı ile nitelikli işgücü, işletmecilik bilgisi gibi üretimi arttırıcı gerekli diğer desteği sağlayabilir. Portföy yatırımlarında ise yatırımcının tek katkısı sermayedir.

3- Doğrudan yatırımların tamamına yakın kısmı çok uluslu şirketler tarafından yapılır.

4- Yabancı yatırımcıların, satın aldıkları hisse senedi toplamı %50 seviyesini aşmış ve yönetim yabancı yatırımcıların tasarrufuna bırakılmışsa, doğrudan yatırım olarak nitelendirilebilir.

C. SICAK PARA

Sıcak paranın iktisat yazınında genel kabul gören kesin bir tanımı olmamasına rağmen, “spekülatif”, “kısa-dönemci” ve “aşırı dalgalanma ve “akışkanlık” gibi unsurlar içerdiği; ve yol açtığı iktisadi istikrarsızlıkların da özü itibariyle bu öğelerden kaynaklandığı bilinmektedir.(Yeldan, 1998: 156).

Pratik düzeyde ise sıcak para aşağıdaki akımları içerecek şekilde tanımlanmıştır:

Hisse senetlerine yönelen portföy yatırımları

Kısa vadeli borç senetlerine yönelen portföy yatırımları

Bankalara açılan kısa vadeli krediler (ticari kredileri içermiyor)

Diğer özel aktörlere açılan (ticari kredileri içermiyor) krediler

Banka mevduatındaki değişmeler

Banka-dışı diğer varlıklardaki değişmelerden oluşur. (Boratav,2001:14)

TCMB'nın 2005 yılı para politikası raporunda sıcak para kavramı şu şekilde açıklanmaktadır: Genel kabul görmüş bir tanım olmamakla beraber, beklenen getiri oranları ve risklerdeki değişimlere hızlı tepki veren sermaye akımları olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, sıcak paranın miktarından ziyade, ani hareketi önemlidir. Bu

çerçeve, kısa vadeli sermaye akımları genellikle sıcak parayı ikame eden bir veri olarak kullanılmakta ise de, aralarında önemli farklar mevcuttur: Kısa vadeli sermaye hareketleri, reel sektör kredi işlemlerini de içerebilmekte, ancak ticari krediler benzeri kalemler sıcak para tanımına girmemektedir. Ayrıca, kısa vadeli sermaye kalemlerinde yer almayan, hisse senedi ve DİBS'ten oluşan portföy yatırımları, ki en önemli paya sahiptir, ve net hata ve noksan kalemi de sıcak para tanımına dahil edilmektedir.

Net hata ve noksan kaleminin sıcak para olarak nitelendirilmesi yaklaşımı, söz konusu kalemin kayıt dışı sermaye akımlarını gösterdiği varsayımına dayanmaktadır. Nitekim, kriz ve istikrar dönemlerinde net hata ve noksan kaleminde görülen eğilimler bu yaklaşımı destekler niteliktedir. Diğer taraftan, banka muhabirlerindeki döviz hareketleri yoluyla bankaların döviz varlıklarındaki değişim, benzer şekilde, Merkez Bankası muhabirlerindeki döviz hareketleri yoluyla da resmi rezervlerdeki değişim ödemeler dengesi istatistiklerinde izlenebiliyor iken, bankacılık dışı özel sektörün döviz varlıklarındaki değişim tam olarak izlenememektedir. Dolayısıyla, bankacılık dışı özel sektörün döviz varlıklarındaki değişimin de büyük ölçüde net hata ve noksan kalemine yansıdığı düşünülmektedir. Bu olguya dayanarak, net hata ve noksan kaleminin yerleşikler kaynaklı olduğu varsayılmaktadır. (TCMB, 2005: 32)

Yukarıdaki tanımlar çerçevesinde, Türkiye için sıcak para büyüklüğü hesaplanırken, en genel ifade ile; portföy yatırımları, kısa vadeli sermaye akımları ile net hata ve noksan kalemleri sıcak para tanımına dahil edilmiştir. Ödemeler dengesi istatistiklerinden kullanılan kalemler aşağıda yer almaktadır:

Sıcak Para =

Portföy Yatırımları

- Yabancıların yurt içinde hisse senedi alım/satımları,
- Yabancıların yurt içinde Hükümete ait iç borçlanma senetlerini alım/satımları,

+ Kısa Vadeli Sermaye Akımları

- Bankaların yurt dışında kullandırdıkları kısa vadeli krediler,
 - Yurt içinde yerleşik bankaların ve bankacılık dışı özel sektörün yurt dışından kullandıkları kısa vadeli krediler,
 - Yabancıların yurt içinde yerleşik bankalarda tuttıkları kısa vadeli mevduatlardaki değişim,
- + Net Hata Noksan.

Bu tanıma göre, Türkiye'ye 2005 yılı Şubat ayı itibarıyla son bir yılda giren sıcak para net 19,8 milyar ABD doları olarak hesaplanmıştır. Net hata ve noksan kalemi hariç tutulduğunda ise tutar net 14,2 milyar ABD doları olmaktadır. Söz konusu girişin 10,8 milyar ABD doları yabancı kaynaklı, 9 milyar ABD doları ise yurt içi yerleşik kaynaklıdır. Yerleşikler kaynaklı sıcak para hareketleri ise, kısa vadeli kredi işlemlerinden ve kayıtlarda tespit edilemeyen hareketleri gösterdiği varsayılan net hata ve noksan kaleminden oluşmaktadır. Kredi kalemleri içerisinde özel sektörün kullandığı kısa vadeli kredilerin payı düşüktür. Bankalar tarafından yurt dışına açılan kredilerin ise hem payı düşük, hem de eğilimi nispeten istikrarlıdır. Dolayısıyla, kredi kaynaklı sıcak para akımları, esas olarak, bankaların yurt dışından kullandıkları kısa vadeli kredilerden oluşmaktadır. (TCMB, 2005: 33)

Tablo 9: Türkiye'de Sıcak Para Akımları
(2005 Şubat Ayı itibarıyla 12 Aylık Dönem, Milyar ABD Doları)

	<u>Yabancı</u>	<u>Yerli</u>	<u>Toplam</u>
Portföy	10,3	0,0	10,3
Kredili Mevduat	0,5	3,4	3,9
Net Hata ve Noksan	0,0	5,6	5,6
TOPLAM	10,8	9,0	19,8

Kaynak: TCMB 2005 Yılı Para Politikası Raporu

Yabancı kaynaklı sıcak para hareketleri, İMKB’de hisse senedi ve DİBS alımları ile bankalarda açılan kısa vadeli mevduatlardan oluşmaktadır.

Sıcak para 2005 yılında yüzde 66.3 kazandırdı. Geçen yıl şubat sonundaki kurdan YTL’ye çevrilerek İMKB’de değerlendiren sıcak para son bir yılda dolar bazında yüzde 66.3 oranında kazanç elde etti.

Ankara Ticaret Odasının yaptığı hesaplama göre 2005 yılı Şubat sonunda YTL’ye dönüştürülüp bir yıl süreyle hisse senetlerinde tutulan sıcak para, hem döviz kurundaki düşüş hem de hisse senedi fiyatlarındaki yüksek oranlı artışlar nedeniyle son bir yıllık dönemde dolar bazında yüzde 66.3 oranında getiri sağladı. Geçen yıl şubat sonundaki kurdan 1278 YTL’ye dönüştürülen 1000 dolar, bir yıl süreyle İMKB’de tutulduktan sonra bu yıl şubat sonunda 1663 dolara kadar çıktı.

Bu yıl ocak sonundaki kurdan 1.312 YTL olarak YTL’ye dönüştürülen sıcak para şubatta borsada yüzde 5.44 oranında artarak 1.383 YTL’ye çıktı. Şubat sonundaki 1.3060 YTL’lik kurdan dolara dönüştürülen sıcak para yüzde 5.9 oranında değerlendirilerek 1.059 dolara ulaştı. Sıcak para borsada yılın ilk iki ayında ise yüzde 18.73 oranında kazanç elde etti.

Sıcak paranın devlet iç borçlanma senetlerinden elde ettiği getiri ise vadelerine göre yüzde 15.68’le yüzde 18.05 arasında değişen oranlarda gerçekleşti. Şubat sonu itibarıyla üç ay vadeli devlet iç borçlanma kağıtlarında tutulan 1000 dolar bir yıl sonra 1156.8 dolara çıktı. 1000 dolar son bir yıllık dönemde altı ay vadeli Hazine kağıtlarında 1163.6 dolara, dokuz ay vadelide 1167.9 dolara, 12 ay vadelilerde 1178.9 dolara, 15 ay vadelilerde ise 1180.5 dolara ulaştı. Buna göre devlet iç borçlanma kağıtları üç ayda yüzde 15.68, altı ayda yüzde 16.37, dokuz ayda yüzde 16.79, 12 ayda yüzde 17.89 ve 15 ayda ise yüzde 18.05 oranında getiri sağladı.

Devlet iç borçlanma kağıtlarının yılın ilk iki ayındaki getirisi vadelerine göre yüzde 2.74’le yüzde 3.28 arasında değişen oranlarda gerçekleşti. Devlet iç borçlanma

kağıtlarının şubat ayındaki getirisi ise yüzde 1.48'le yüzde 1.82 arasında değişen oranlarda gerçekleşti.

Dolarını YTL'ye çevirip vadeli mevduata yatıranların şubat sonu itibariyle dolar bazında yıllık kazancı ise yüzde 17.27'yle yüzde 18.35 arasında değişen oranlarda gerçekleşti. Şubat sonu itibariyle son bir yıllık dönemde sıcak para bir aylık mevduatta dolar bazında yıllık yüzde 18.26, üç ay vadeli mevduatta yüzde 18.35, altı ay vadelide yüzde 18.20 ve bir yıl vadelide ise yüzde 17.27 oranında kazanç elde etti.

Coşkun Can AKTAN sıcak parayı ekonomideki bir hastalık olarak tanımlamakta sıcak parayı ülkelerarasındaki faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki değişimleri yakından izleyerek spekülasyon amaçlı portföy yatırımlarında bulunulması olarak adlandırmaktadır. Sıcak para akımları, başlangıçta paranın aktığı ülkede ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etkide bulunmakta, fakat zamanla aşırı nakit girişleri, ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olmaktadır. Göreli olarak ucuzlayan ithalat mallarına talep artmaktadır. Eğer sıcak para girişi uzun süreli olmadığı takdirde bu ödemeler bilançosunu olumsuz etkilemektedir. Ona göre sıcak para adı verilen işlem, uluslararası para hareketlerinin ve portföy yatırımlarının mevcut olduğu döviz ve sermaye piyasalarında ortaya çıkar. Ekonomide küreselleşme, sermaye hareketlerinde hızlı liberalleşme, devalüasyon, faiz arbitrajı, uluslararası faiz oranlarının düşmesi ve ülke içinde yatırım ortamının düzelmesi nedeniyle başka ülkelerde doğrudan ve portföy yatırımlarına yönelmiş yatırımcıların kendi ülkelerine yönelmeleri vs. hastalığın nedenleri arasında sayılmaktadır. (Aktan, 2004)

Hastalığın tedavisi için ekonomide alınacak önlemleri başlıklar halinde şu şekilde belirtmiştir. Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesinin kısa vadeli sermaye hareketlerinden ziyade uzun vadeli sermaye hareketleri üzerinde yoğunlaşması sağlanmalıdır, Sterilizasyon politikası ile merkez bankası tarafından swap yada açık piyasa işlemleri yoluyla döviz miktarındaki artışların para arzı üzerindeki etkileri nötralize edilmeli yada dengelenmelidir. Kısa vadeli ve spekülasyon amaçlı parasal akımlar üzerine global düzeyde uygulanacak bir vergi konulabilir.(Aktan, 2004: 221)

Uluslar arası sermaye akımları, bir ülkede yerleşik bir kişinin başka bir ülkedeki yerleşik kişiye fon aktarması veya ondan bir aktif satın almak üzere fon göndermesi ile ortaya çıkmaktadır. (Uzunoğlu, 1995: 34). Bu akımlar bir yıldan kısa vadeli olarak gerçekleştiğinde ise “kısa vadeli sermaye hareketleri” olarak nitelendirilir.

Bir ülkeye yönelik sermaye hareketleri o ülkede bir krize neden olacak ise bu hareketlere yönelik bazı kısıtlamalar getirilmelidir. Bunun için, firmalar tarafından döviz olarak borçlanılan fonlara zorunlu karşılık uygulanabilir. Ancak bu uygulama yapılırken ilke, oranın vade uzadıkça azalması biçiminde olmalıdır. (Çamlıca, 2000)

Sermaye hareketlerine yönelik bir başka uygulama ise, varlıklara veya vadelere göre sermaye girişlerinin vergilendirilmesi olabilir. Sermaye hareketleri üzerine bazı miktar kısıtlamaları da konabilir. Bankaların döviz cinsinden yükümlülükleri veya yabancılara sattıkları kısa vadeli para piyasası araçlarına sınırlamalar getirebilir.

Kısa vadeli sermaye hareketleri, ödemeler dengesini oluşturan cari işlemler dengesinin açık veya fazla vermesi sonucu ortaya çıkabileceği gibi; esasen sermaye hareketlerinde tanınan serbestiye bağlı olarak, yurtiçi ve yurtdışı faiz farklılıklarından yararlanmak üzere ortaya çıkmaktadır. Bu tür kısa vadeli akımlar ekonomik gelişmelere karşı duyarlılık gösterirken, zaman zaman spekülatif sermaye özelliği de taşıyabilir.

Kısa vadeli sermaye akımları çok çeşitli araçlarla ülkeye gelmektedir: Hazine bonusu, hisse senedi, kısa vadeli banka mevduat hesapları, mevduat sertifikaları, ticari bonolar, finansman bonoları, ihracatçı ülkedeki ihracat bankasının ithalatçıya açtığı krediler, kabul kredileri, bankaların ve kuruluşların yurtdışından sağladıkları, döviz kredileri kısa vadeli sermaye akımlarının oluşmasında yer alan kalemlerdir.

Küresel finans piyasalarında kısa vadeli sermaye hareketlerinin yoğunluğu son yıllarda çok büyük boyutlara ulaşmış öyle ki günlük para ticareti, günlük mal

ticaretinin yaklaşık 40 katına ulaşmıştır. Küresel finans piyasalarındaki işlemler, döviz ticareti veya menkul kıymetlerin alım ve satımı şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak bu piyasalardaki en büyük işlem hacmi döviz değişimlerine ait bulunmaktadır. Dünya döviz piyasalarındaki bir günlük işlem hacmi, 1.2 trilyon dolardır. Oysa bu rakam 1970’lerde sadece 18 milyar dolardı. (Akdiş, 2004: 1)

Bu demektir ki, döviz piyasalarındaki günlük işlem hacminde son 30 yılda yaklaşık 67 katlık bir artış meydana gelmiştir. Bu verilerden çıkan sonuç küresel piyasaların bir tarafta üretilmiş mal ve hizmetlerin ticaretinin yapıldığı reel ekonomi, diğer tarafta ise para tüccarları ile spekülörlerin yer aldığı “kumarhane kapitalizmi” (Yeldan, 2002: 39) şeklinde oluşmuş bulunan ikili bir yapıda olduğudur.

Türkiye ekonomisinin yüksek borçlanma ihtiyacı, reel faizlerin yüksek oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle döviz kurlarındaki düşüklüğün yada TL’nin aşırı değerlendirildiği durumlarda, ki son dönemlerde uygulanan ekonomi politikaları bunu göstermekte, yüksek reel faizler uluslar arası sıcak para açısından cazip imkanlar sunmaktadır. Hal böyle iken Türkiye’de hazine bonolarının faiz getirileri üzerinde yapılacak bir gözlem Tablo 11 Hazine’nin ne denli yüksek bir maliyetle borçlandığı ve sıcak para akımlarına açık bir ekonomi olgusu gözler önüne sermektedir. Özellikle kriz dönemlerinde Hazine yüksek faizlerle borçlanma yapmak zorunda kalmıştır. 1994’de net %52.3, 2001’de net 39.1, 1996’da net 48.1 ile borçlanılmıştır.

Tablo 10: Türkiye’de Hazine Bonolarının Karlılığı (%)

Yıllar	A-Büyüme Oranı(%)	B-TEFE(%)	C-Toplam(A+B)	D-Hazine Bonosu Faiz Oranı(%)	E-Fark(%) (C-D)
1990	9,4	60,2	69,6	54	15,6
1991	0,3	66	66,3	81,4	-15,1
1992	6,4	70,1	76,5	88,2	-11,7
1993	8,1	66,4	74,5	87,5	-13
1994	-6,1	106,2	100,1	152,4	-52,3
1995	8	93,2	101,2	122,8	-21,6
1996	7,7	79,4	87,1	135,2	-48,1
1997	8,3	85,3	93,6	109,7	-16,1
1998	3,9	83,6	87,5	118,1	-30,6
1999	-6,1	63,6	57,5	109,5	-52
2000	6,3	53,9	44,5	83,6	-21,7
2001	-9,4	53,9	44,5	83,6	-39,1
2002	7,8	44,8	52,6	75,2	-22,6

Kaynak: (Akdiş, 2004: 11)

Daha önce vurguladığımız biçimde 90’lı yıllar Türkiye ekonomisinin sermaye akımlarına tam olarak açıldığı yıllardır. Bu durumu Gülten KAZGAN şöyle ifade etmektedir: 1990’lı yıllar Türkiye için mal ve sermaye hareketlerinin her biçimiyle serbestleştiği dönemdi. Dünya pazarlarında kar arayan trilyonlarca dolarlık, hemen tümü sanayileşmiş ülkelere ait yatırım fonlarına yeni alanlar açılması gerekiyordu. Türkiye 32 sayılı kararname ile TL’yi konvertible durumuna getirmekle, işte bu fonların kendi

para/sermaye piyasalarına kar amacıyla serbestçe giriş çıkışlarına olanak vermiş oluyordu. Böylece doğrudan (dolaysız) yatırımlar, serbest bölgeler ve özelleştirme yoluyla çekilmeye çalışılan yabancı sermayeye sağlanan serbestlik yanında, şimdi de yabancı sermayenin yeni bir biçimine açılıyordu Türkiye. (Kazgan, 2002: 163)

Sermayenin yeni biçimini Erinç Yeldan “finans kapital” olarak adlandırmaktadır. Bu akışkan fon hareketlerinin en büyük sorununun bir kere kısa, rizikolu şartlardaysa çok kısa vadeli olmalarıdır. Kar beklentilerine göre süratle içeri girip TL’ye çevrilir ve ondan çok daha süratle, beklentilere göre ani şekilde tekrar dövize çevrilip TL’den çıkarlar. Ayrıca mali piyasaların görece zayıf olduğu durumlarda bütün makro ekonomik büyüklükler üzerinde etkileri çok şiddetli olur, çünkü mali piyasa büyüklüğüne oranla tutarları çok büyüktür. Bundan ötürü içeri girdiklerinde finansal dengeleri giderek bozarken rahatlama, büyüme yaratırlar; ani çıkışları bu dengeleri ters yönde bozarak finansal krizlere yol açarken bu krizler reel kesimi de içine alır. (Kazgan, 2002: 167)

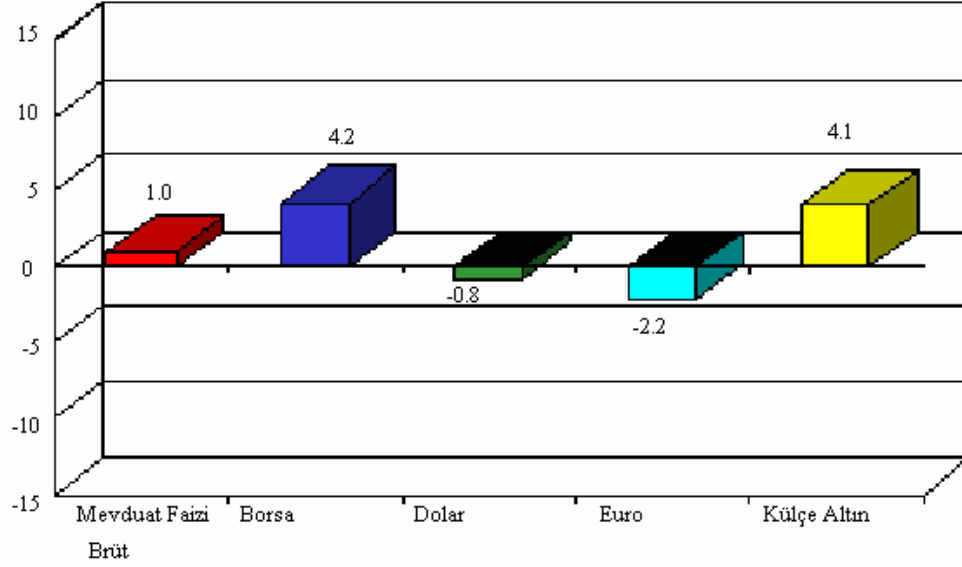
Yıllık olarak en yüksek reel getiri Borsa Endeksi'nde gerçekleşmiş olup, ÜFE ile indirgenildiğinde %55,72, TÜFE ile indirgenildiğinde %51,56 oranında reel getiri sağlamıştır.

Tablo 11: Finansal Yatırım Araçlarının Reel Getiri Oranları

Yatırım Araçları	Şubat 2006			2006 Şubat / 2005 Şubat	
	(Bir önceki aya göre)				
	Nominal	Reel Getiri (%)		Yıllık Reel Getiri (%)	
	Getiri (%)	ÜFE	TÜFE	ÜFE	TÜFE
Mevduat faizi (Brüt)	1,26	1,00	1,04	11,53	8,55
Borsa Endeksi	4,46	4,19	4,23	55,72	51,56
Dolar	-0,54	-0,80	-0,76	-4,13	-6,69
Euro	-1,93	-2,18	-2,15	-12,03	-14,38
Külçe altın	4,36	4,09	4,13	24,83	21,50

KAYNAK: Türkiye İstatistik Kurumu Erişim: www.tuik.gov.tr

FINANSAL YATIRIM ARAÇLARININ ÜFE'YE GÖRE AYLIK REEL GETİRİLERİ (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Erişim: www.tuik.gov.tr

Tablo 12: Döviz kurları ABD Doları

Yıl	Alış	Satış
1980	89.25	91.04
1981	132.30	134.32
1982	184.90	188.60
1983	280.00	285.60
1984	442.50	446.97
1985	574.00	579.71
1986	755.90	759.68
1987	1 018.35	1 023.44
1988	1 813.02	1 816.65
1989	2 311.37	2 316.00
1990	2 927.13	2 933.00
1991	5 074.83	5 085.00
1992	8 555.85	8 573.00
1993	14 458.03	14 487.00
1994	38 418.38	49 524.68
1995	61 054	61 361.00
1996	107 505	108 045.69
1997	204 750	205 740.114
1998	312 720	314 230.187
1999	540 098	542 703.277
2000	671 765	675 004.316
2001	1 439 567	1 446.510
2002	1 634 501	1 642.384
2003	1 395 835	1 402.567
2004	1 342 100	1 348.600
2005	1 340 100	1 350.120

Kaynak: T.C. Merkez Bankası.

Not. Dönem sonu, (TL/Yabancı para).

Tablo 13: Temel Makroekonomik Göstergeler 1987 Fiyatlarıyla

	GSYİH	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT	CARİ AÇIK
	(Yıllık % Değişim)			(Milyon \$)		(Milyon \$)
1988	2.1	14.4	1.3	11.929	14.335	-2.406
1989	0.3	-0.3	10.2	11.780	15.792	-4.012
1990	9.3	11.5	41.2	13.026	22.302	-9.343
1991	0.9	4.9	-5.6	13.593	21.047	-7.454
1992	6.0	8.2	8.7	14.715	22.871	-8.156
1993	8.0	4.3	28.7	15.345	29.428	-14.083
1994	-5.5	18	-20.9	18.106	23.270	-5.164
1995	7.2	19.5	53.5	21.637	35.709	-14.072
1996	7.0	7.3	22.2	23.224	43.627	-20.402
1997	7.5	13.1	11.3	26.261	48.559	-22.298
1998	3.1	2.7	-5.4	26.974	45.921	-18.947
1999	-4.7	-1.4	-11.5	26.587	40.671	-14.084
2000	7.4	4.5	34.0	27.775	54.503	-26.728
2001	-7.5	12.8	-25.9	31.334	41.399	-10.065
2002	7.8	14.1	23.2	36.059	51.554	-15.495
2003	5.9	31.0	34.5	47.253	69.340	-22.087
2004	9.9	33.6	40.7	63.121	97.540	-34.419
2005	7.3	16.1	19.3	73.275	116.352	-43.076

Kaynak: DPT Temel Göstergeler, DTM verilerinden tarafımdan derlenmiştir.

Erişim: www.dpt.gov.tr, www.dtm.gov.tr

Türkiye ekonomisinin daha önce söz ettiğimiz spekülâtif kısa vadeli sermaye hareketlerinin ulusal finans piyasalarında ve giderek reel ekonomide neden olduğu istikrarsızlık olgusu 1988 sonrası dönemdeki gelişmelerle açıkça gözlenmektedir. Tablo 14'te görüldüğü gibi, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) büyüme hızı 1988'den bu yana dalgalanma içindedir. 1988'de % 2.1 olan GSYİH reel büyümesi 1990'da % 9.3'e ulaştıktan sonra, 1991'de % 0.9'a gerilemiş; 1992 ve 1993'ün % 6 ve % 8'lik genişlemesinden sonra, 1994'te % 5.5 ile şiddetli gerilemeye uğramıştır. 1995'in GSYİH'sı büyüme eğilimi gösterse de ithalatta % 53.5 oranında patlama yaşanması ve cari açığın bir önceki yıla göre büyük miktarda artmış olması bize bu gelişmenin kısa vadeli yurt dışı sermaye yani sıcak para akışına dayalı olduğunu ve ileriki yıllarda tabloda

görülebileceği üzere istikrarlı olmadığını göstermektedir. Nitekim 1999'da % 4.7 ve 2001 krizinde ise % 7.5'lik bir küçülme gözlemlenmektedir.

Özet olarak dış ticaret kalemleri, ekonomideki canlılık dönemlerinin ithalatın hacminin genişlemesine çok duyarlı olduğunu göstermektedir. Nitekim 1990'daki % 9.3'lük, 1993'deki % 8'lik, 2000'deki % 7.4'lük ve 2004'teki % 9.9'luk sıçramalar ithalatta sırasıyla % 41.2, % 28.7, % 34.0 ve % 40.7'lik artışlar ile gerçekleşmiştir.

1994, 1999 ve 2001'deki daralmalar ise ithalatın sırasıyla % -20.9, % -11.5 ve %-25.9'lük gerilemesiyle eş anlıdır. Dolayısıyla 1988 sonrası Türkiye ekonomisinin büyüme ve daralma süreçleri ithalat hacminin gelişimiyle paralellik arz etmektedir. Bu anlamda ekonominin büyüme potansiyelinin sınırlarının yurtiçi tasarruflar yerine, doğrudan doğruya ithalat hacmini veren dış tasarruflar aracılığıyla çizildiği görülmektedir. Söz konusu dış tasarrufların ölçüsü olarak kabul edilen cari işlemler dengesi kalemlerinin değerleri ile GSYİH büyümesi arasındaki ilişki çarpıcıdır. Ele aldığımız ve rakamlarını verdiğimiz 1988-2005 dönemlerinde cari işlemler dengesi ne zaman eksiye dönüştü GSYİH'da artış gözlenmekte; bu kalemin artıya (eksi dış tasarruflar) dönmesi ise GSYİH'da gerileme yaratmaktadır. Nitekim ithalat 1991'de %-5.6, 1994'de %-20.9, 1999'da %-11.5 ve 2001'de ise %-25.9 gerilemiştir. Aynı dönemlerde Türkiye ekonomisi daralma içine girmiştir.

Bu gözlemler bize reel ekonomideki dalgalanmaların doğrudan dış ekonomik ilişkilerce yani uluslar arası kısa vadeli sermaye akımlarınca belirlendiğini açıkça vurgulamaktadır. Dolayısıyla ekonomimizin küreselleşmeyle birlikte denetimsiz, spekülasyon sıcak para akımlarına bağımlı bir durumda olduğu tezimizi ispat etmiş durumdayız.

Tablo 14 Rezervler (Milyon \$) (1989-1995)

Yıllar	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Rezerv	9283.2	11389.1	12250.1	1522.2	17761.4	16514.3	21316.8

Tablo 15 Rezervler (Milyon \$) (1996-2002)

Yıllar	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Rezerv	24965.9	27138.1	29498.6	3751.3	34159.4	30191.7	36233.8

Türkiye’de kamu açıkları Merkez Bankasından borçlanma yani para basma, dış borçlanma yada iç borçlanma ile finanse edilmektedir. Para basmanın çok kolay olmadığı, dış borç bulmanın da kısa sürede gerçekleştirilemediği düşünülürse, iç borçlanmanın ağırlık kazandığı görülebilir. Ancak bu iç borçlanmanın temelinde kısa vadeli sermaye hareketleri ile alınan dış borçlar yatmaktadır. Kamu doğrudan dış borç alamadığında, bankaların açık pozisyonları ile dolaylı olarak bu borcu bulabilmektedir. (Selimata, 2003)

Türkiye’de kısa vadeli sermaye hareketlerinin kaynak transferi üzerinde etkili olduğunu daha önce belirtmiştik. Ülkeye giren yabancı sermayenin ithalat hacmini arttırmasını ve yerli paranın aşırı değerlenmesini bir ölçüde de olsa önlemek için Merkez Bankası rezerv biriktirmiştir. Bu yüzden 1990 yılından itibaren Türkiye’de Tablo 21’de görüleceği gibi ulusal rezerv hızla artmıştır.

II. TÜRKİYE’DE 1980’Lİ YILLARDA YAŞANAN EKONOMİK LİBERALLEŞME

A. 1980 ÖNCESİ DURUM

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan dönemde ülke ekonomisindeki yapısal değişimi ve gelişimi iki döneme ayırarak incelemek mümkündür. Cumhuriyet tarihinde ekonomide yeni bir yapılanmanın oluşturulduğu ilk dönem Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından (24 Temmuz 1923) Atatürk’ün ölümüne kadar (10 Kasım 1938) geçen 15 yıldır. Bu dönemde devletin ekonomik açıdan temel vizyonu, ulusal ekonomi oluşturarak tam bağımsızlığı sağlamaktı. Bu dönemde kurulan temel 1980’e kadar yaklaşık yarım yüzyılı aşan bir sürede ekonominin temel kurumları ve politikaları açısından farklılıklar bulunmasına rağmen pek az değişikliğe uğramıştır. (Kazgan, 1985: 105) Cumhuriyet idaresi, Osmanlı’dan uzun yıllar süren savaşların sonucu olarak yıkıma uğramış, ilkel üretim teknolojisine sahip bir ekonomik yapı devralmıştır. Ayrıca bu ekonomik yapı dışa bağımlı ve uluslar arası sermayenin serbestçe hareket edebildiği bir yapıya sahipti. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte “siyasal bağımsızlığı ekonomik bağımsızlıkla” pekiştirmek amaçlanmıştı. Bunu sağlamanın yolu da yerli sanayi kurmak ve geliştirmekten geçmekteydi.

Türkiye ekonomisi için 1960'lı yıllar göreceli olarak istikrarlı bir dönemi ifade etmektedir. 1963-1970 döneminde büyüme hızı ortalama % 6.5 civarında gerçekleşirken, enflasyon ortalaması % 5.5 seviyesinde kalmış ve halkın ortalama refah seviyesinde yılda yaklaşık % 3.8 oranında bir iyileşme olmuştur. (Şahin, 1995: 181)

1970'li yılların, özellikle ikinci yarısında bu tablo parlaklığını koruyamamıştır. Bu dönemin hemen başında bozulduğu görülen kamu maliyesini düzeltmek için 1970 yılında Finansman Yasası çıkartılmış ve bunun yardımıyla kamu gelirlerinin artması amaçlanmıştır. Ne var ki, bu yasa ile yapılan düzenlemeler, uzun vadeli ve yapısal değişiklik niyeti bulunmadığını ortaya koymuştur. Kazanç üzerinden vergi almak yerine dolaylı vergi alma yoluna gidilmiştir. Böylelikle akaryakıt, alım-satım, motorlu taşıtlar vergisi gibi gelirler yoluyla dolaylı vergilerin kamu gelirleri içerisindeki payı arttırılmıştır.

Üretimde ise tarım yerine sanayiye dayalı bir gelişme politikası seçilmiştir. Sanayinin lokomotif görevi üstlendiği bir gelişme politikasının daha yararlı olduğu düşüncesiyle, bu sektöre daha fazla imkan sağlanmıştır. Ne var ki, yurtdışına açılıp ölçek ekonomisine erişecek bir sanayi yapısı oluşturmak yerine, ithal edilen malları üreten yerli sanayi yardımıyla ithalat talebinin düşürülebileceği ve bu suretle ödemeler dengesinin düzeleceği varsayımıyla ithal ikameci bir sanayi modeline devam edilmiştir. Söz konusu politikaların ithalatı düşürmesi beklenirken, ara madde ve hammadde ithalatı hızla artmış ve ödemeler dengesi daha da olumsuz yönde etkilenmiştir. Bunun yanı sıra, ithal ikameci politikaların sağladığı koruma kalkanından olumlu yönde etkilenmesi beklenen sanayi, rekabetçi bir ortam bulunmaması nedeniyle kendini ve verimliliğini umulan ölçülerde geliştirememiştir. (Kepenek, 1990)

Türkiye ekonomisi 1970'li yılların ikinci yarısında, yeniden dış ödeme güçlükleri ve yüksek oranda fiyat artışları biçiminde görülen ağır bir bunalıma sürüklendi. Ekonomik bunalımın giderek, toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak daha da ağırlaşması üzerine 24 Ocak 1980'den başlayarak bir dizi yeni ekonomi

politikası kararları alındı. Önceleri, ekonomik istikrar önlemleri olarak nitelenen bu kararlar, aynı yılın siyasal gelişmeleriyle de tamamlanarak, uzun süreli bir nitelik kazandı. Bu bölümde, 1980 ve sonrasının ekonomi politikalarının belirleyici özellikleri ele alınmaktadır. Ancak daha önce 1980 dönüşümüne giden sürecin kısaca özetlenmesi gerekiyor.

1970-1980 arası yıllarda uygulanan sabit kur politikası 1970'li yılların ilk yılları hariç yurtdışı fiyat artışlarının da üzerinde seyreden yurtiçi fiyat artışlarının etkisiyle Türk Lirasının aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Söz konusu durum ihracatı ve ihracata dönük bir üretim yapısının gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Aşırı değerlenmiş TL nedeniyle artan ithal talebini kontrol altına almak için miktar kısıtlamaları, kotalar, lisans sistemi ve ithali yasak mallar listesi ithalat rejiminin en önemli araçları olmuştur. Bu dönemde ihracat birkaç kalem tarım ürününden oluştuğu için (pamuk, tütün, fındık, üzüm ve kuru incir) ekonominin gelişmesiyle ihracat arasında bağ kurulamamıştır. (Durusoy, 1995: 125)

1970'li yıllarda uygulanan kambiyo rejimi 17 sayılı karardan kaynaklanan; katı kontrollere ve düzenlemelere dayalı bir sistemden oluşmaktaydı. Bu dönemde, özellikle döviz girişi, döviz transferi ve döviz bulundurulması belirli bir hükme bağlanmıştı. (Durusoy, 1995: 126)

Yine bu yıllarda Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ürettikleri mal ve hizmet fiyatları baskı altında tutulmuştur. Kapsamı çok geniş olan temel mal ve hizmetleri üreten KİT'lerin genellikle yüksek maliyetlerle çalışmak zorunda bırakılmaları, bu kuruluşların kaynak açıklarını büyütmüş ve aynı zamanda ekonomideki üretim, tüketim ve yatırım dengesini bozmuştur.

Mali piyasalar ve dış ticaret düzenine getirilmiş olan kısıtlamalar sermaye hareketlerini de engellemiş, ülkeden otonom sermaye çıkışı yasaklanarak serbest kısa vadeli sermaye girişi yada sermaye piyasasında portfolio yatırımı bile söz konusu olmamıştır. (Durusoy, 1995: 128)

Türk Finansal sisteminin yapı ve işleyişi 1980 öncesi ve sonrası dönemler bakımından farklılıklar içermektedir. Bu nedenle 1980 öncesinin genel özelliklerine değinmekte fayda vardır. 1980 öncesinde piyasalar baskı altındaydı ve finansal baskı şu öğelerden oluşmaktaydı: Mevduat ve ödünç faizi üzerine konulan tavanlar ve negatif reel faiz hadleri; kredi tayinlaması ve öncelikli sektörler için sübvansiyonlu krediler; finansal gelir ve işlemlerin yüksek oranda vergilendirilmesi; yüksek rezerv ve likidite oranları ve yüksek aracılık maliyetleri; bankalar ve finansal olmayan kesim arasında iç içe geçmiş ortaklıkların çokluğu; Finansal olmayan şirketlerin doğrudan borç senedi ve hisse senedi yoluyla finansmana başvurmak yerine banka kredilerine aşırı yaslanmaları; merkezi hükümet ve KİT'lerin açık finansmana fazlasıyla başvurmaları; yabancı bankaların yurtiçi piyasalara girişine engeller konulması; dış finansal işlemlere ve yabancı aktif tutmaya getirilen kısıtlamalar. (Toprak, 1996: 71)

Sanayileşmenin, dolayısıyla kalkınmanın sağlanabilmesi yeni sanayilerin varlığına da bağlıdır. Dolayısıyla da devlet müdahaleciliği ve korumacılığı, diğer bir deyişle ithalatı ikame eden dış ticaret politikaları gündeme gelmektedir (Minibaş, 1989: 49). İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejileri doğrultusunda:

- Sanayi kesiminin milli gelir içindeki payı artmakta,
- Döviz tasarrufu sağlanarak ödemeler dengesi sorunları hafifletilebilmekte,
- Sermaye birikimi hızlanmakta,
- Uluslararası konjunktürdeki gelişmelerin ihraç gelirleri üzerindeki etkisi azaltılabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ihracattan elde edilen döviz gelirlerinin genellikle tüketim mallarına yada yurtiçi hizmet ödemelerine kayması sebebiyle uzun dönemde ihracatın kaynak yaratması güçleşmektedir. Dolayısıyla dış ticaret kazançları yatırım malları sanayini geliştirmek amacıyla yatırım malları ithalinde kullanılamamaktadır. Zira, başlangıçta tüketim mallarına olan talep fazladır, hem de bu sektör büyük sermaye birikimini gerektirmemektedir. Bu nedenle de döviz kaynakları ara ve

yatırım ithalinde kullanılarak tüketim malları sanayinin kurulmasına ağırlık verilmektedir. (Minibaş, 1989: 50).

Türkiye'nin cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ağırlıklı olarak uyguladığı ithal ikameci sanayileşme politikalarını, 1980 yılıyla birlikte terk ettiği iktisatçılar arasında genel kabul gören bir tespittir. Türk iktisat dünyasında ithal ikameciliğin 1970'lerin ortalarında son bulduğuna yönelik değerlendirmelerde mevcuttur. Bu değerlendirme sahiplerinden biri olan Gülten Kazgan'a göre, sermaye ithali ve finans kapitale açılma süreci, ekonomik göstergelerin olumlu olduğu 1970'li yılların başıyla birlikte gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda başlayan ithalatın serbestleştirilmesi uygulamaları çerçevesinde ithalattan alınan gümrük vergileri indirilmeye başlanmıştır. İthalattan alınan gümrük vergisi 1971'de ortalama % 41.8 iken bu vergi 1975'te % 27.7'ye düşürülmüştür. (Kazgan; 2002: 105). Gümrük vergisi indiriminde belirleyici olan gelişme Avrupa Topluluğu (AT) ile imzalanan 1973 katma Protokolü olmuştur.

1970'li yılların ekonomik gelişmelerine değinmeden Türkiye'nin 1980 sonrası yaşadığı dönüşümü kavramak neredeyse olanaksızdır.

20. yüzyıl ekonomi tarihine bakıldığında ithal ikameci sanayileşme stratejilerin Türkiye ile benzer koşullar altında olan bir çok ülke tarafından yaşama geçirildiği görülmektedir. İthal ikamecilik, ulusal pazarlarını yaratmak ve sanayileşmeye öncelik vermeyi amaçlayan kalkınma stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin stratejik gördükleri sektörleri uluslar arası rekabetten korumak yoluyla kendine yeterli, bağımsız bir ekonomik yapı oluşturma çabaları devlet girişimciliğini ve müdahaleciliğini beraberinde getirmiştir.

En basit tanımıyla ithal ikamesi, ülke içinde üretilmeyen yada henüz yeterli rekabet koşullarına sahip olmayan mal ve endüstrilerin ülke içinde üretiminin çeşitli koruma önlemleriyle desteklenmesidir. Bu amaçla ithalatta miktar kısıtlaması, gümrük vergileri gibi araçlar kullanılır. (Başoğlu, 2001: 95)

Bu modelin temelinde, ithal edilen malların iç piyasada üretilmesi ve bunun sonucunda döviz tasarrufu sağlanması, bunu gerçekleştirirken de iç talep koşullarından yararlanmak yer almaktadır. Modelde, dış koruma önlemleri, döviz ve faiz haddinin para otoritesince belirlenmesi ve bu yollarla yatırımların ve GSMH artışının gerçekleştirilmeye çalışılması temel hedefdir. Ayrıca dış koruma önlemleri ile yerli firmaların rekabetçi gücünün arttırılmaya çalışılması söz konusudur. Ancak bu modelin, ihracata yeterli önem verilmediğinden ve özendirilmediğinden dolayı, dış ticaret açığının ortaya çıkması ve bunun finansmanı için dış kaynaklara ve özellikle borçlanmaya ihtiyaç göstermesi negatif yanlarını oluşturmaktadır. Ayrıca ithal ikameci sanayileşme modelinde, ileride rekabet gücü kazanamayacak yada verimli çalışmayacak alanlara yönelik korumacı politikaların önemli miktarda kaynak israfına yol açması da söz konusu olabilmektedir.(Kazgan, 1985: 89-91)

Bu dönemi Erinç YELDAN şöyle özetlemektedir: İthal ikameci sanayileşme stratejisinin en yoğun olarak yaşandığı dönem 1970-1976 dönemidir. İthal ikameci sanayileşmenin ikinci evresi diye anılan bu dönemde Türk ekonomisi yoğun bir biçimde üretim malları üreten ara malı ve temel tüketim sanayi sektörlerinin yurt içinde ikamesine yönelmiş ve kamu sektörü öncülüğünde hızlı bir yatırım programı devreye sokmuştur. Bu dönemin bir diğer özelliği, ithal malları ile rakip ulusal sanayi sektörlerinin kota ve yüksek tarife oranları ile korunarak, ulusal sanayi burjuvazisine koruma rantlarının aktarılmasıdır. Devletin, ulusal ekonomide mal ve iş gücü piyasalarına kamu işletmeleri ve yatırım tercihleri aracılığıyla yoğun bir müdahale içinde bulunduğu bu birikim modeli 1977'den başlayarak bir döviz finansman krizine sürüklenmiş ve 1980 yılında gerçekleştirilen dışa açılma ile sona erdirilmiştir. Kriz beraberinde demokrasinin de tıkanması sonucunu doğurmuş ve gerek Anayasa'da, gerekse iş ve örgütlenme yasalarında getirilen kısıtlamalar ile birlikte emeğin kazanımları hızla geriletilmiştir. (Yeldan, 2002: 38)

İthal ikameci, planlı ve karma ekonomiye dayalı bir model söz konusudur. İç piyasaya dayanan bu modelde, ücretler ve köylü/çiftçi gelirleri dış rekabet gücünü belirleyen maliyet öğeleri olarak değil, iç talep bileşenleri olarak önem taşır. Kamu sektöründen kaynaklanan yumuşak istihdam ve ücret politikaları, giderek işgücü

piyasalarının tümüne taşınır ve 1960'lı yıllarla başlayan yirmi yıla yaklaşan bir dönem boyunca, ücretler emek verimiyle paralel seyreder; tarım-dışındaki yüksek büyüme hızını izler. Katma değer içinde ücret payı istikrarlıdır. Piyasa için üretim yapan köylünün kaderi de serbest piyasanın insafına terk edilmez. Giderek yaygınlaşan destekleme politikaları sayesinde tarımın iç ticaret hadleri aşmaz; hatta yükselir.

İç borçlanmanın sınırlı olduğu koşullarda tasarruflara negatif faiz verilmesi ve alternatif plasman alanlarının yokluğu, gayri menkul piyasaları dışında, burjuvazinin “rantiye” katmanının güdük kalmasına katkı yapmıştır. İthal ikameci sektörlerin ve düşük reel kredi faizlerinin yarattığı “rant” olanakları, bürokratik denetimler ve kısıtlamalar sayesinde mümkün mertebe kişiselleştirilmeden paylaşılır. Burjuvazi açısından bu dönem, iç piyasaya dönük (korumadan yararlanan) üretimi, (kredi kullanan) yatırımcı katmanların altın çağıdır. Dolaysız vergilerin ağır bastığı, artan oranlı, giderek olgunlaşan bir vergi sistemi ve iç borçlanmayı sınırlı tutup Merkez Bankası kaynaklarını (emisyonu) gerektiği kadar kullanan bütçeler, sosyal güvenlik sisteminin, bedelsiz hizmet sunan eğitim-sağlık kurumlarının yaygınlaşmasına katkı yapar. (Boratav, 1998: 13)

Türkiye, 1970'in ilk yarısında olumlu dünya konjonktürü ortamında gerçekleştirilen devalüasyon ve alınan tedbirlerle başta işçi döviz gelirleri olmak üzere diğer görünmeyen gelirlerdeki gelişmeler sonucu artan döviz rezervinin verdiği avantajları kullanarak, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini sürdürmüştür. (Çelebi, 1991: 232)

1960-1980 dönemini genel hatlarıyla özetlersek: 1960'larda geri kalmış ülkeler için kalkınma-büyüme için ön koşulun sanayileşme olduğu kabul edilirdi. Hakim görüşe göre, sanayileşme-büyüme-kalkınma sürecinin önünde başlıca iki engel vardı. Bunlar kaynak (finansman) açığı ve sanayi-teknoloji açığı idi. Bu açıkları kapatmak ve kalkınma-büyüme sürecini kalıcı kılmak için başlıca şu uygulamalar vardı.

a) oğunlukla yol gösterici olan bir planlama, ithal ikamesini öncelikli gören ve sanayileşmeyi teşvik edip koruyan politikalar

b) Genel olarak fiyatlara müdahale eden, özel olarak döviz kurunu ve faizi kamu-hükümet kontrolüne bırakan politika uygulamaları. (Uygur, 2000: 45)

B. 24 OCAK KARARLARI ve FİNANSAL SERBESTLEŞME

Bu bölümde finansal Liberalizasyon kavramına göz atmak yararlı olacaktır. Liberalizasyon, bir piyasadaki fiyat ve miktar kontrollerini ortadan kaldırma politikasıdır. Dolayısıyla bir piyasa arz ve talebi veya her ikisini birden kontrole yönelik fiyat ve miktar kısıtlaması kaldırılıyorsa bu piyasa libere edilmiş bir piyasadır. Finansal Liberalizasyon kavramı ise, nominal faiz oranları üzerinde idari kararlarla denge faiz oranının altında bir tavan belirleme şeklindeki uygulamaya son verilerek faiz oranlarının serbest piyasa koşullarında oluşması (Berksoy, 1994: 23) veya finansal piyasalar üzerindeki fiyat ve miktar kontrollerinin azaltılması yada kaldırılması ve ekonomilerin uluslar arası sermaye akımlarına açılması şeklinde tanımlanabilir. (eviş, 1998: 53)

Cumhuriyet tarihinde geleceğe yeni bir şekil vermek ve ekonomide yeni bir yapılanmanın oluşturulduğu ikinci dönem 1980’de başladı.ABD’de “Reaganomics” ve İngiltere’de “Thatcherizm” ile başlayan küreselleşme-serbestleşme sürecine, Türkiye 1980 yılında dışa açık ekonomi politikası ile girdi(Kazgan, 1985: 105) Bu dönemdeki temel amaç, devletin kurulmasından 1980’lere kadar geçen sürede inşa edilen ulusal ekonominin, dünya ekonomisine entegrasyonunu sağlamaktı. Bu amacı gerçekleştirmek için serbest piyasa ekonomisi temelinde ekonomi dışa açılmaya ve devletin ekonomideki yeri küçültülmeye çalışılmıştır.

Türkiye ekonomisi 1970’li yılların ikinci yarısında, dış ödeme güçlükleri ve yüksek oranda fiyat artışları biçiminde görünen ağır bir bunalıma sürüklendi. Bu bunalım çeşitli i ve dış dinamiklerin birbirini etkilemesi sonucunda ortaya ıktı .Söz konusu i dinamik ve etkenlerin başta geleni takip edilen ithal ikameci kalkınma

modeli idi. Türkiye’de planlı dönemle (1963) birlikte iç talebe yönelik ve dış girdilere bağımlı bir kalkınma modeli izlenmiştir. Bu ekonomik model, koruma ve teşvik politikaları izleyerek ithalatın cazip olmaktan çıkarılmasından ve ithali yasaklanan veya kısıtlanan malların yurtiçinde üretilmesinden ibarettir.

TCMB’nın çalışmasında ticarete liberalleşme sürecinin nasıl başladığını şöyle özetlenmektedir: İthal ikamesi stratejisi ağırlıklı olarak ithal hammaddelere dayanıyordu. Bu nedenle, Türkiye’nin ticaret hadleri 1973-1974 dönemindeki ilk petrol krizinden sonra kötüleşmiştir. Bu kötüleşme, ödemeler dengesi üzerinde büyük bir yük yaratmış, bu ilave yük kısa vadeli borçlanmalarla telafi edilmeye çalışılmıştır. 1977’den sonra, ithalatın gereken zamanda ve oranda gerçekleşmemesi üzerine, işgücü piyasasında da sorunlar baş göstermiş ve arz yönünde önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Talep yönünden bakıldığında ise genişlemeci maliye politikası korunmuştur. Toplam talep ve arz arasındaki dengesizlikler zaten artmakta olan enflasyonu olumsuz yönde etkilemiştir. Krizi aşmak için alınan tedbirlerin yetersizliği ve 1979’daki ikinci petrol krizi, krizin boyutlarını daha da arttırmıştır. Düşük yurtiçi tasarruf ve ağır aksak ilerleyen yatırım ortamında çözümlenememiş olan 1977-1979 ödemeler dengesi krizine çare olması amacıyla Türkiye’de ticarete liberalleşme süreci başlatılmıştır. (TCMB, 2002: 5)

Ekonomik bunalımın giderek toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak daha da ağırlaşması üzerine 24 ocak 1980’den başlayarak bir dizi yeni ekonomi politikası kararları alındı. (Kepenek, 1982: 183)

İstikrar programlarının temel amacı, bozulan ekonomik göstergeleri düzeltmek ve istikrar kazandırmaktır. Bir istikrar programı olarak düzenlenen 24 Ocak kararları Türk ekonomisi için yeni bir dönemin başlangıç tarihi olmuştur. Çünkü sadece ekonomik göstergelerin düzeltilmesi değil aynı zamanda ekonomide köklü bir değişimin ve ekonomik sistemin değiştirilmesi söz konusu olmuştur. Buradaki sistem değişikliği,devletin ekonomi içindeki rolü ve piyasa ekonomisinin işleme bakımından yapılan bir takım değişiklikleri ifade etmektedir. Aynı zamanda

bu değişim kavramı Türkiye'nin yeni ekonomi politikaları ve koşulları içerisinde ortaya çıkan yeni sisteme Türkiye'nin eklememesini de ifade etmektedir.

24 Ocak kararlarının temel niteliği serbest piyasa ekonomisinin tüm kurallarını yerleştirmek ve bu bağlamda fiyat mekanizmasının ekonomik kararlarda yönlendirici olabilmesini sağlamak ve fiyatların piyasa ekonomisi içerisinde kendiliğinden oluşmasını sağlamaktır. 24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikasının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde serbest piyasada oluşacak fiyatların tek "yol gösterici" olmalarıdır. Her mal ve hizmet için, arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. Bu yöntemle oluşacak olan fiyatlar, tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek ve en yararlı yada karlı buldukları girişimleri serbestçe yapacaklardır. Denge fiyatlarında sapmaları uzun dönemde piyasa kendisi düzeltecektir. (Kepenek, 1990: 187)

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararları ile; dış açıkları giderme, ekonomide devletin rolünü azaltma, genel fiyat düzeyini istikrarlı kılma ve kaynakların piyasa koşullarına göre tahsisini sağlama amacına yönelik bir ekonomik reform paketi benimsemiştir. Bu istikrar programı, içe yönelik ithal ikameci kalkınma modelinden, dışa yönelik kalkınma modeline doğru önemli bir gelişme sağlarken, ticaret ve sermaye hareketleri liberasyonuna geçişi de mümkün kılmıştır. Türk Lirasının konvertibilitesinin sağlanması bu gelişmenin en önemli göstergesidir.

Ayrıca 1980 sonrasında serbest piyasa modeline bağlılığın açıklanması ile birlikte kamu hizmetleri anlayışında, felsefesinde bazı değişmeler meydana gelmiş ve uygulama alanında bu değişmelerin etkileri görülmüştür. Sağlık hizmetlerinin, eğitimin, taşımacılığın, bir bölümünün kamu hizmeti alanının dışına çıkarılması bu dönemin karakterini belirleyen değişmeler arasında yer alır. Paralı yollar, devler hastanelerinde ödenen bedellerin artırılması bu zihniyet değişikliğinin delilleri sayılabilir.

Yeldan 1980 sonrası dönemi iki bölüme ayırarak analiz etmektedir. Yeldan'a göre 1981-87 arası dönem, Türk ekonomisinde ithalat korumalarının kaldırılarak dışa açılma ve dünya ekonomileriyle mal ve finans piyasalarında eklemlenmeye girildiği yıllardır. 24 Ocak kararları diye de anılan bu dönüşümün temel amacı, bir yandan ulusal ekonominin birikim ve kaynaklarının dağılımı mekanizmalarında pazar fiyatlarının belirleyici unsur oluşturulması, diğer yandan da mal ve hizmet ihracatını arttırmaya yönelik yoğun bir devlet desteğiyle sürdürülen dışa açılma stratejisidir. Bu genel strateji altında imalat sanayinin ihracat pazarlarına yöneltilmesi öncelik kazanmış ve bu amaca uygun olarak, bir yandan yoğun bir teşvik sistemi uygulamaya konulurken, bir yandan da döviz kuru aşınmaya bırakılmıştır. Bunlara ek olarak, 1981'den başlayarak faiz ve kredi tahsisi üzerindeki kontroller kaldırılarak ulusal mali piyasaların "derinlik" kazanması hedeflenmiştir. (Yeldan, 2002: 41)

Tablo 16 GSMH ve Bazı Sektörlerde Büyüme Hızları

YIL	GSMH (Gelişme Hızı %)	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1980	-2,8	1,3	-3,6	-4,1
1981	4,8	-1,8	9,9	5,8
1982	3,1	3,3	5,1	2,3
1983	4,2	-0,8	6,7	5,3
1984	7,1	0,6	10,5	8,2
1985	4,3	-0,3	6,5	5
1986	6,8	3,6	13,1	5,2
1987	9,8	0,4	9,2	13,2
1988	1,5	8	2,1	-0,8

Kaynak: (Yeldan, 2002: 39)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi reform süreci 1988'e gelince ivmesini kaybetmiş ve ekonominin tıkanma sürecine girildiği gözlemlenmiştir. İşte bu noktada Yeldan 1988'in tüm makro ekonomik verileri "ihracata yönelik büyüme" politikalarının iktisadi ve sosyal sınırlarına ulaştığını söylemektedir. Artık Türkiye ekonomisi bunu izleyen yıllarda dışa açılım öncelikleri reel üretim sektörlerinde değil, finans ve kambiyo hizmetlerini de kapsayacak politika değişiklikleriyle biçimlenmiştir. Söz konusu politika değişikliklerinin en önemlisi 1989'da ödemeler

dengesi sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılarak, kambiyo rejiminin tamamıyla serbestleştirilmesidir. Böylece Türkiye ekonomisi dünya pazarlarıyla eklemlenme ve küreselleşme sürecinde yeni bir dönemeci gerçekleştirerek, 1990'lı yıllara doğrudan doğruya "dışa açık bir makro ekonomi" görünümünde girmiştir. (Yeldan, 2002: 40)

1970'lerin ortalarına kadar dünyada sabit kur sistemi vardı ve faiz de dahil olmak üzere fiyatların kontrolü aykırı bir uygulama olarak algılanmıyordu. Ancak Bretton-Woods sisteminin yıkılması ve finansal hareketlerin artmasıyla beraber planlamacı, korumacı ve fiyatlara müdahaleci uygulamalara eleştiriler gelmeye başladı. Bu eleştirilerin arasında Neo-liberal iktisattan kaynaklanan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların başını çektiği yeni politika önerileri getirildi. Bu öneriler kısaca aşağıya çıkarılmıştır:

a) Kalkınma ortamının iyileştirilmesi için öncelikle finansal açıkların kapatılması gerekir. O halde bunun başta gelen yolu finansal serbestleşmedir. Finansal sistemin ve özellikle faizin üzerindeki baskı kalkmalı, kısaca faiz yükselmeli ve böylece daha fazla tasarruf yaratılmalıdır.

b) Buna ek olarak finansal açığın kapatılması için dış sermaye hareketleri de serbestleştirilmelidir.

c) Yeni yaklaşımda teknoloji açığı için de öneriler vardı. Teknoloji açığının kapatılabilmesi için korumacılıktan vazgeçilmeli, sanayiler dış rekabete açılmalıdır. Teknoloji açığı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kapatılmalı ve bu amaçla da yabancı yatırımlar teşvik edilmelidir. Sanayileşme sürecinde fiyat sistemine müdahale edilmezse, bu sistem en iyi kaynak dağılımını sağlayacak ve yeni teknoloji getirecektir. (Uygur, 2001: 51)

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren IMF ve Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelere kredi vermek için planlama uygulaması yerine fiyatların serbestçe ilgili piyasalarda belirlenmesini, ithal ikameci uygulama yerine dışa açılma uygulaması

yapılmasını, ihracatın önemsenmesini ancak ithalatında serbest bırakılmasını, genel olarak fiyatlar, özel olarak döviz kuru ve faiz üzerindeki kontrolün bitmesini ve tümüyle serbestleşmiş finansal piyasaların oluşmasını şart koşmuştur. Bu amaçla bu iki kuruluş geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma modelini değiştirmiş “ uyum kredisi” vermek için 1980-2000 yılları arasında anılan ülkelerle 1050’nin üzerinde anlaşma yapmıştır. (Uygur, 2001: 46)

Gelişmekte olan ülkelere özelde Türkiye’ye tavsiye edilen hatta şart koşulan bu kalkınma modeli Eriñç Yeldan’ın anlatımıyla ulusal piyasalarda döviz kuru aşınması ve faiz oranları birbirine bağlanarak Merkez Bankası’nın kontrolünden çıkmış ve ulusal finans piyasaları uluslar arası kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açılmıştır. Böylece uyarılan kısa vadeli, spekülatif yabancı sermaye akımları, bir yandan ekonominin dış açıklarını finanse ederken, diğer yandan ulusal tasarruf eğilimini düşürerek tüketim ve ithalat hacmini genişletmektedir. Döviz kuru ve faiz oranları arasında son derece hassas dengelere dayanan yapay büyüme süreci, bir yandan ulusal ekonomideki yatırım ve birikim önceliklerinin üretim dışı (spekülatif) rantiyer tipi sermaye birikimine yönelmesi, diğer yandan da gelir dağılımının giderek bozulması ve mali piyasalarda bir kredibilite bunalımıyla birlikte yeni kriz ortamlarının doğmasına yol açmıştır. (Yeldan, 2002: 40) Bu kriz ortamlarını genelde geliştirmekte olan ülkeler özelde ise Türkiye ve Güney Doğu Asya Ülkeleri, üçüncü bölümde açıklamaya çalışacağımız acı tecrübelerle birlikte yaşamıştır.

III. TÜRKİYE’DE YAPISAL EKONOMİK DÖNÜŞÜMLER

Küreselleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla birlikte geliştirmekte olan ülke ekonomileri kapsamlı bir yapısal uyum sürecinden geçmek zorunda kaldı. Bu uyum süreci ekonomilerinin dışa açılmasını, kambiyo rejimlerinin libere edilmesini, serbest piyasa koşullarının egemen olmasını kısaca makro ekonomik dengelerinin açık ekonomi koşullarına göre uyarlamasını gerektirmekteydi.

Bu gün bir çok alanda yapısal uyum reformlarından söz edilmektedir. Bu reformların ülkemizdeki ekonomik altyapının güçlendirilmesi ve sürdürülebilir bir kalkınma için gerekli olduğu sık sık gündeme gelmektedir.

Türkiye, cumhuriyet tarihi boyunca kriz süreçlerinde yıllarca çok çeşitli istikrar programları yürürlüğe koymuştur. Bunlardan bir kısmı mevcut ekonomik darboğazdan çıkmayı hedeflerken bir kısmı da hem sıkıntılı durumu aşmayı hem de ekonominin yapısını değiştirerek krizden çıkış formülü aramıştır. 24 Ocak 1980 kararlarından daha önce bahsetmiştik. Bu bölümde son yıllarda çokça sözü edilen GEGP (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı) dan bahsedeceğiz.

Türkiye’de yapısal reformlar niçin yapılıyor sorusunu gündeme getirdiğimizde GEGP’da bahsedilen şu satırların altını çizmek lazım gelir. Programda “ Bu günün dünyasında gözlemlenen ve birbiriyle ilişkili olan iki önemli olgu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi küreselleşme ve bunun ekonomiler üzerinde yarattığı etkilerdir. İkincisi ise küreselleşme eğilimleri karşısında ülke ekonomilerinin sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlayacak verimliliği ve rekabeti arttıracak yapıları geliştirmeleridir.” Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere yapısal reformların yapılması sürdürülebilir kalkınma için ön şart olarak ileri sürülmektedir. Aşağıda sıralayacağımız bu yapısal reformlar ise bize neo-liberal politikaları anımsatmaktadır.

Yine bu programda “küreselleşmeye uyumlu politikalar oluşturmak için yapısal reformlar şarttır” denilmektedir. Ayrıca küreselleşmenin getirdiği yeni sorunları çözmek için teknoloji ve beşeri sermaye ağırlıklı büyüme zorunluluğu, “bu gün dünyada bir çok ekonomilerinde yapısal reform hamlesine girişimlerini gerekli kılmaktadır” denilerek yapısal reformların gerçekte küreselleşmiş kapitalist düzenle uyum programı olduğunu kabul etmiştir.

Şimdi bu yapısal reformlara bir göz atalım.

- 1) Yatırımlarda karşılaşılan İdari Engellerin ortadan kaldırılması (Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reformu)

- 2) Telekomünikasyon sektöründe Reform
- 3) Tarım sektöründe Reform
- 4) Kamu Harcama Yönetiminde Reform

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME KRİZLERİ

I. EKONOMİK KRİZ

Son zamanlarda ekonomik kriz ile başlayan cümleleri sıklıkla duymaktayız. Büyüme hızında yavaşlama veya ekonomideki bazı sektörlerde durgunluk eğilimleri arttıkça ekonomik kriz sözcüğünü daha sık kullanmaktayız. Oysa ekonomide yaşanan her sıkıntı iktisatçılar tarafından ekonomik kriz olarak adlandırılmamaktadır. Ülkemizde ekonomik kriz; mali kriz, banka krizi, borsa krizi ve sektörel krizler hatalı olarak aynı anlamda kullanılmaktadır. Tanımsal nitelikli bu sorunu ileriki bölümlerde çözümlenmeye çalıştık.

1929 Dünya Ekonomik buhranına kadar klasik iktisat öğretisinin müdahalesiz görünmez elin piyasa kurallarını işlerliğe kavuşturduğu ve kendi kendine işleyen piyasalar mantığı büyük ölçüde kabul edilmekteydi.

Kapitalist düşüncenin gelişimiyle özdeş bir şekilde kabullenilen müdahalesiz ekonomik sistem, anılan krizle birlikte tartışmaların odağı halini almıştır. Kriz kavramı, ekonomik krizlerin sürekli olarak ekonomilerde karşılaşılan bir olgu halini alması ve 1929 Dünya Ekonomik buhranının çok büyük boyutlu olması ile birlikte iktisat biliminde önemli bir yer edinmiştir. (Eroğlu ve Albeni, 2002: 90)

Dünya ekonomisine egemen olan küreselleşme eğilimi uluslar arası sermaye hareketlerini geleneksel işlevinden uzaklaştırarak farklı bir konuma oturmasına neden oldu. Hızla büyüyen hacminin yanı sıra görece daha kısa vadeli ve spekülatif bir kimliğe bürünen, resmi kanallardan özel piyasalara kayan uluslar arası sermaye hareketleri özellikle Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan ekonomileri etkilemekte ve ulusal planda önemli sonuçlar üretmektedir. Yeni kimliğiyle son dönemdeki sermaye hareketlerinin makroekonomik istikrarsızlıkla bağlantılı olduğu ve sıkça gündeme gelen finansal krizlerin sorumluluğunu taşıdığı düşünülmektedir. (Berksoy, 1998: 3)

Aşağıda ifade edilecek farklı krizlerin ortaya çıkış sebepleri genel olarak aynıdır. Sürdürülemeyen ödeme dengesizlikleri, hisse senedi veya döviz piyasasında istikrarsızlık, finansal sektördeki yapısal bozukluklar neden olarak gösterilebilir. Bu görünürdeki sebeplerin altında yatan en önemli faktör ise hızlı hareket kabiliyetine sahip kısa vadeli sermayedir.

Finansal krizler, reel ekonomi üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilen ve piyasalardaki etkinliği azaltan çöküşlerdir. Kriz bankacılık kesimine veya ülke parasına olan güvenin birden kaybolmasına, hisse senedi fiyatlarının düşmesine ve dış kredilerin azalmasına yol açar. Böyle bir ortamda kısa vadeli sermaye ülkeyi hızla terk ederek ülke ekonomisinin daha da güçsüzleşmesine ve krizin derinleşmesine sebep olur.

Bu bölümde anılan krizlerin tanımı, teorik çerçevesi ve türlerinden bahsedilecektir. Ayrıca krizlerin yine gelişmekte olan ülkelerdeki yarattığı sorunlar gözler önüne serilecek, küresel ekonomik krizler sebepleri, sonuçları ve Türkiye ekonomisine etkileri ile birlikte sunulacaktır.

A. TANIMLARI

Kriz, artık gündelik dilimize yerleşmiş olan, günde üç beş kez kullandığımız, onlarca kez işittiğimiz bir kavram. Bu kavramı tanımlayarak başlayalım isterseniz. Kriz nedir ve nasıl ortaya çıkar? Sorunu kapitalist üretim ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir pazar ekonomisi çerçevesinde ele alırsak, en yalın ifadesiyle iktisadi kriz, pazar ekonomisinin kendi işleyişini, kendi kuralları içerisinde sürdüremez hale gelmesidir. Kapitalist bir ekonomide bu kuralsızlığın ortaya çıkması, kendi içsel çelişkilerinin neticesinde de olabilir, sistemin dışsal şoklara karşı kendini savunacak mekanizmalardan yoksun olmasından da kaynaklanabilir. Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler bağlamında küreselleşmeye çalışan ekonomilerde de piyasaların çok cılız, güdük olması, başı boş bir şekilde hem kendi içsel dinamiklerine hem de dışarıdan gelen şoklara uyum gösterememesi neticesinde belli aralıklarda kriz olgusu karşımıza çıkabilir. İktisadi kriz, ülkemizde çok sıkça olduğu üzere siyasi krizle birbirini

izleyebilir, birbirini güçlendirebilir. Son olarak 2001 yılı örneğinde olduğu üzere, hem siyasi hayatta hem iktisadi ilişkilerde bir toplumsal olay olarak, bir bütün olarak karşımıza çıkabilir. Kriz, Türkiye’de 1977-79 arası çok derin daralma ve kriz sürecinden sonra günlük hayatımıza çok yakından girmiş bir olgu. 1980’lerin görece iktisadi büyüme ve birtakım yapısal reformları izleyen askeri rejim altındaki olağanüstü koşullardaki kalkınma hamlesinden sonra, 1990’lar boyunca sürekli bir istikrarsızlık, kriz, yapay büyüme, tekrardan istikrarsızlık, yine kriz, yine bir büyüme hamlesiyle bu süreci yakından yaşadığımızı tanık oluyoruz. Türkiye’de 1990 sonrası iş dünyasının çevrimleri hep kısa süreli mini krizler, mini büyüme, kriz sarmalları şeklinde tezahür ediyor.

Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu adı altında toplanmış bulunan bir grup iktisatçı, 1990’lardaki kriz sürecine damgasını vuran en önemli olgu olarak 1989’daki 32 sayılı karar gereği kambiyo rejiminin tamamıyla kural dışılaştırılmasını görmektedir. Bu adım Türkiye’nin dışa açılma sürecindeki son halkayı oluşturmakta ve sermaye hareketlerinin tamamıyla serbestleştirilmesine yol açmaktadır. Bu adım sonrasında Türkiye, içeriden ve dışarıdan gelen para, maliye ve finans şoklarına karşı savunmasız durumda kalmıştır. Türkiye sermaye akımlarının giriş ve çıkışları üzerine hiçbir denetiminin olmaması nedeniyle ekonomisini artık idare edemez hale gelmiştir. Çok kısa devreli ve çok büyük meblağlarda girip çıkan sıcak para akımları, aynı Meksika’da, Arjantin’de, çok yakında Uzakdoğu Asya’da olduğu üzere, Türkiye’de de yıkıcı etkilerini sürdürmüş ve Merkez Bankası’nın bağımsız bir para, faiz ve döviz kuru politikası izleme olanaklarını elinden almıştır. Bu yüzdendir ki, 1990’ların yapay büyüme ve kriz sarmalı, sermaye giriş çıkışlarının yönüne bağlı olarak belirlenmiştir. Sıcak para girişlerine dayalı yapay ve kısa vadeli büyüme konjonktürü, daha sonra bir güvensizlik ortamında veya herhangi bir dış şok ortamında hemen bir çöküntüyle sonuçlanmıştır. Türkiye ekonomisinin 1990’lardaki büyüme ve kriz seyri doğrudan doğruya kısa vadeli sıcak para akımlarının yönü ile belirlenmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de yaşanmakta olan krizler 1990’larda birikmiş olan sorunların bir üst noktasıdır. Şubat 2001 krizi olarak adlandırılan krizin çıkış sebebinin Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasındaki bir gerginlikten ötürü meydana geldiği söylenmişti. Ağır iktisadi krizler bu şekilde, iki devlet adamının

itişmesiyle meydana gelebilir mi? Yoksa, yapısal sorunlar mı krize yol açar? Finansal piyasaları sığ, yönlendirilmemiş sermaye hareketleri ve yönlendirilmemiş finans piyasaları ile başıboş piyasa güçlerine terk edilmiş olan Türkiye’de, sermaye hareketlerinin tamamıyla reel ekonomiden koptuğunu ve ülkenin reel yatırımlarla ilişkisi olmayan bir sanal finans dünyasına yönlendiğini görüyoruz. Bu çerçevede artık Merkez Bankası bağımsız bir para, faiz ve döviz kuru politikası izleme olanağı bulamamıştır. (Yeldan, 2002)

Ekonomik kriz ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması demektir. Ekonomik krizler çok değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Üretimde hızlı bir daralma, fiyatlar genel seviyesinde ani düşme, iflaslar, işsizlik oranında ani artış, ücretlerde gerileme, borsada çöküş ve benzeri faktörler ekonomik krizlerin başlıca örnekleridir. (Aktan, 2004: 213)

Metin TOPRAK’a göre finansal krizler küreselleşmenin gelişmekte olan piyasa ekonomilerine kötü sürprizidir. Çünkü küreselleşmenin ekonomik boyutu, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve para-sermaye hareketlerinin serbestleşmesi anlamına geldiği için, mevcut yapıda büyük kırılmalara neden olmaktadır. Özellikle 1990’lı yıllarda özel sermaye akımlarının serbestçe uluslar arası dolaşıma çıkması, finansal krizlerde önemli bir rol oynamıştır. (Toprak, 2001: 38)

Ekonomik anlamda kriz kavramını bilimsel bir temele dayalı olarak tanımlamak için bazı örneklerle konuyu açıklamaya çalışalım. Enflasyon, gerek devlet, gerekse birey ve firmalar açısından bir “sorun”dur, ancak “kriz” değildir. “Hiperenflasyon” ise bir krizdir. Çünkü, Hiperenflasyon, genel fiyatlar düzeyinin aniden ve beklenmedik bir biçimde artmasıdır. Fiyatlar genel seviyesindeki iniş ve çıkış hareketleri iktisat biliminde “konjonktürel dalgalanmalar” (business cycles) olarak adlandırılır. Konjonktürün değişik dönemlerinde ortaya çıkan “enflasyon”, “deflasyon”, “stagnasyon”, “resesyon” ve saire gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğru değildir.

Deflasyon, “fiyatlar genel seviyesinde azalma eğilimi” olarak tanımlandığında kriz değildir. Ancak, konjonktür içerisinde beklenmedik bir biçimde fiyatlardaki ani düşme dönemi olarak adlandırılan “depresyon”, bir krizdir. Örneğin, dünyada 1929-1933 yılları arasında yaşanan ilk büyük depresyon (ekonomik buhran yada ekonomik bunalım) gerçek anlamda bir ekonomik krizdi.

Enflasyon ve deflasyon, nasıl tek başına kriz olarak adlandırılmayacaksa aynı şekilde “devalüasyon” ve “revalüasyon” da kriz olarak adlandırılmaz. Sabit kur sisteminde ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesi (devalüasyon) işleminin kriz olarak adlandırılması için, bu işlemin beklenmedik bir anda ve yüksek bir parite (kur) ayarlaması ile gerçekleştirilmesi ve makro ekonomide ciddi sorunlar ortaya çıkarması gerekir. Yoksa, hükümetlerin tedricen ve ılımlı oranlarda başyurmak zorunda kaldıkları devalüasyon işlemini kriz olarak adlandırmamak gerekir.

Bir başka örnek de finans sektöründen verebiliriz. Bankacılık krizi, bir bankanın yada bazı bankaların likidite yetersizliği dolayısıyla ödeme sıkıntısı içine girmeleri ve mevduat sahiplerinin bankaya hücum etmeleri durumunda ortaya çıkar. Bu durumda bir taraftan banka yönetimi panik sonucu zararına varlık satışı yapmak zorunda kalabilir; mevduat sahipleri ise panik sonucu bankadan paralarını çekmek için hemen harekete geçerler. Buraya kadar yaptığımız açıklamalar çerçevesinde ekonomik kriz kavramını şu şekilde tanımlamamız mümkündür:

Ekonomik kriz, ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Ekonomik krizler çok değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Üretimde hızlı bir daralma, fiyatlarda ani düşme, iflaslar, işsizlik oranında ani artış, ücretlerde gerileme, borsada çöküş, banka krizleri vs. ekonomik krizlerin başlıca örnekleridir. Hemen belirtelim ki, iktisatçıların ekonomik krizlerin nedenlerine, etkilerine ve çözüm yollarına bakış açıları oldukça farklıdır. Klasik iktisat okuluna mensup liberal iktisatçılar genel olarak ekonominin dengede olduğunu, zaman zaman ortaya çıkan krizlerin ise geçici olduğunu ve ekonominin

tabii akışı içerisinde bu krizlerin kendi kendine ortadan kalkacağını savunmaktadırlar. Klasik iktisatçılardan Jean Babtiste Say'ın Mahreçler Kanunu olarak bilinen "her arz kendi talebini yaratır" ilkesi, esasen ekonomide bir arz krizinin söz konusu olmayacağını, yada bunun geçici olacağını ifade etmektedir. Klasik liberalizmin temel ilkelerine bağlılığını sürdüren çağdaş liberal iktisat okullarına mensup iktisatçılar da genel olarak konjonktür hareketlerinin genel seyri içerisinde ortaya çıkan krizlere karşı devlet müdahalesinin gereksiz, hatta olumsuz sonuçlar doğuracağı düşüncesini paylaşmaktadırlar. (Aktan, 2004: 37)

B. TEORİK ÇERÇEVESİ

Kapitalist sistem içerisinde yaşanan krizler veya devrevi hareketler bir çok çalışmaya konu olmuş ve iktisadi konular içerisinde yerini almıştır. Yine bu kapsamda D. Ricardo, tarihçiler tarafından ilk kriz olarak kabul edilen 1816 krizini rastlantısal bir olay olarak kabul eder. Ricardo'nun bu konuda en temel argümanı Say'ın "Mahreçler Kanunu"dur. Buna göre, mallar mallarla değiştirilir, her arz kendi talebini yaratır, tüm üretim tüketilir. Çünkü üretimin değeri, dağıtılan gelirin değerine eşittir. Yani satın alma gücüne eşittir. Bu durumda kriz, rastlantısal bir olgudur.

Gerek Marksist gerekse Liberal okul içerisinde kriz teorileri incelenmiştir. Bu bölümde genel olarak kriz teorilerinden bahsedilecek daha sonraki bölümde ise krizlerin türleri ele alınacaktır.

1- Marksist Devresel Dalgalanma Teorisi

Bir çok iktisatçıya göre, Marx'ın iktisadi analize yaptığı en büyük katkı devresel dalgalanma teorisi alanındadır. Ancak Marx'ın bu konudaki görüşlerine geçmeden önce Sismondi'nin konu ile ilgili görüşlerini özetlemek gereğini duyduk. Ricardo'nun tersine, S. D. Sismondi (1819) bu yeni tür krizlerin yeni iktisadi sistemin doğasına bağlı bir olgu olduğunu ileri süren ilk aykırı iktisatçı olmuştur. Sismondi (1819), sistemde tam istihdam dengesinin kendiliğinden oluşmadığını

söylemiş ve bu kapsamda iktisadi krizleri teorik düzeyde inceleyen ilk iktisatçılardan biri olmuştur. Sismondi'ye göre, toplum “burjuva” ve “proleter” olarak iki sınıfa ayrılır; bu iki sınıfın çıkarları çelişiktir; liberal felsefenin tabii uyum anlayışı yanlıştır. Üretim ve servet birikimi, bu ayrımı daha da şiddetlendirir. Toplumsal sınıflar ve birikim teorisiyle Marx'a öncülük eden Sismondi, iktisadi krizlerin nedenini de buna bağlar (Kazgan, 2004: 289)

Sismondi, üretim ve tüketim arasında varolan dengesizliğin temel sorun olduğunu ve gelir dağılımındaki bozukluklar, ücretlerin yeterli olmaması ve işsizliğin varlığı nedeniyle böyle bir dengesizliğin oluştuğunu ifade etmektedir. (Yiğitoğlu, 2003: 81)

Marx'tan önce kurulan teoriler, iktisadi krizleri sürekli bir büyüme sürecindeki ani ve arizi (geçici) duraklama ve genel bir üretim fazlası olarak açıklamıştır. Oysa, Marx, gerçek sorunun devresel dalgalanmalar olduğunu fark ederek on yıllık ve bunun içinde daha kısa süreli dalgalarla beliren devresel dalgaları, refah-aşırı üretim-kriz-durgunluk gibi dört safhaya ayırmakta, bunların arizi olaylar değil, fakat, modern kapitalist sanayinin bir ayırıcı niteliği olduğunu söylemektedir. (Kazgan, 1991: 397) Marx'a göre kapitalist sistemde varolan kriz birikim süreci ile ilgiliydi. Malların satış için üretilmeleri, yatırılan sermayenin daha fazla kar yapabilmesi için üretimin hızlı bir ritim ile yapılması gerekiyordu. Burada ki temel düşünce şu idi; yatırım kararlarında bir koordinasyon ve düzenleme olmadığı için, yatırımların kar oranının yüksek olduğu alanlara kayması belirli bir süre sonra bir takım olumsuzlukların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Aslında Marx'ın bu konudaki görüşü her arz kendi talebini yaratır ifadesinde bulunan Say'ın Mahreçler kanunu reddi ile ilgilidir. Marx burada, üretici ve tüketicilerin birbirinden ayrı olduklarını ve işçilerin ürettikleri ile aynı miktarda tüketim yapmadıklarını ve kapitaliste artık değer sağladıklarını ifade etmektedir. Bir başka deyişle bu süreç, üretim ve efektif talep arasında orantısız bir durum ortaya çıkarmaktadır. Yeterli talebin olmadığı durumda bir yada birkaç üretim dalında ortaya çıkacak aşırı üretim, fiyatların düşmesi sonucunu doğuracak, buda karlılığı azaltacaktır. Rekabet ile uyarılan ve sürekli genişleyen sermaye birikimi, efektif talebe oranla bir aşırı üretim sorunu

doğuracaktır. Bu durum karlılığı düşürecek ve ortaya çıkan aşırı sermaye krizin oluşmasına yol açacaktır. Kriz, fiyat ve karların düşmesiyle ortaya çıkar, üretim ve istihdam azalır, satın alma gücü düşer. Burada kriz bir bakıma sistemi düzenleyici rol oynamaktadır. Krizden sonra yeni bir canlanma dönemi başlar, krizden daha az etkilenen firmalar, iflas eden firmaları oldukça uzağa satın alırlar ve sanayide bir yoğunlaşma başlar. Bu durum ücretlerin azalmasına yol açar ve bir artık değer oluşur. (Yiğitoğlu, 2003: 82)

Marx, düşen kâr oranları teorisine dayanarak iktisadi kriz olgusunu şöyle açıklamıştır: Yeni üretim tekniklerinin uygulanması yatırımları artırır. Yatırımların artışı, emek piyasasında işçi talebini artırır. İşçi talebindeki bu artış, endüstri rezerv ordusundan bir kısmının emilmesine ve ücret piyasasındaki basıncın hafiflemesine yol açar; ücretlerde düşme durur, hatta bir miktar artış göze çarpar. Ücretlerin yükselmesi artık değer oranını düşürür ve dolayısıyla kâr oranında da düşme kendini gösterir. Bu ise yatırımları durdurur ve yatırımların durmasıyla işçi talebi de azalır. İşçi talebinin yeniden azalması, ücretlerin düşmeye başlaması, kriz ve depresyon halinin devamı endüstri rezerv ordusunun artmasına yol açar. Fazla nüfus, işçi piyasasında işsizliğin artmasına, ücretlerin düşmesine ve böylece sömürü oranının artmasına yol açar. Bu durum kâr oranının yeniden artmasına imkân verir.

Marx'a göre, iktisadi sistemin çelişkisi, üretimin toplumsal niteliği ile üretim araçlarının mülkiyetinin ve iktisadi kararların özel niteliği arasındaki çelişkiden doğmaktadır. Çünkü Sismondi için olduğu kadar Marx için de “mahreçler kanunu” bir masaldır; gerçek, üreticiler ile tüketicilerin iyiden iyiye ayrı oldukları, üreticilerin (işçilerin) çoğunluğunun ürettiklerine denk miktarda mal tüketemedikleri, aksine, kendilerini istihdam eden kapitalistlere “artık” yada “artık değer” sağladıklarıdır. Bu etken, üretim ile efektif talebin orantısız olmasına neden olacaktır. Sonuçta ücretlerin düşük tutulması, aşırı üretime neden olacaktır, ancak bu aşırı üretim toplumun önemli bir kesiminin mallara olan ihtiyacına oranla değil, efektif talebe oranla olacaktır. Yani ödeme gücüne oranla aşırı bir üretim söz konusudur. Dizginlenmemiş kapitalist rekabet tarafından uyarılan, aralıksız güdülen ve genişlemenin kaynağı olan

sermaye birikimi, sonunda efektif talebe oranla aşırı üretimin koşullarını doğrulamaktır.

Marx, bunu “öyle bir an gelir ki, pazar mallar için çok küçük gibi görünür” şeklinde ifade etmektedir. Bu da sermayenin yeterince kâr elde edemeyeceği anlamına gelir. İktisadi sistemde ve onun çelişkilerinde aranan krizin nedeni buradadır. Sermaye yeterince kâr elde edemediği için, aşırı sermaye birikimi vardır. Yani, elde edilmesi mümkün olan artık değere oranla bir aşırı birikim söz konusudur. Bu durumda kriz kaçınılmazdır. Kriz fiyatların ve kâr oranlarının düşmesi ile başlar, üretimin ve istihdamın, buna bağlı olarak satın alma gücünün düşmesi ile devam eder. Birikimli bir süreç ile bunalım bunalımı doğurur.

Marx devresel dalgalanma teorisiyle aslında krizlerin kapitalizmin iç çelişkilerinden kaynaklandığını, devresel dalgalanmalar ve yedek sanayi ordusunun büyüüp daralması, sınıf çelişkileriyle doğrudan ilgili olduğunu, bunun sebebinin de birikim tutkusunda olan kapitalisti göstermiş, diğer taraftan, ücretlerin yükseldiği anda artı-değerin azalacağını, artı-değer azalınca da birikim ve kapital stokundaki büyümenin yavaşlayacağını, bu yavaşlamanın nüfus artışının ve teknolojik ilerlemenin beslediği işsizler ordusunun azalmasını önleyecektir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, kapitalist üretim şartlarında, birikim yavaşlasa da, süratlense de, toplumun, devresel dalgalanma ve işsizlik arasında bocalamaktan kurtulamayacağını ileri sürmüştür.

2- Keynesyen İktisadi Dalgalanma Teorisi

Keynes'in iktisadi dalgalanma teorisi, efektif talep ilkesine dayanmaktadır. Efektif talep, toplam arz ve toplam talep fonksiyonlarının kesiştikleri noktadaki toplam talebin değeridir ve üretim seviyesini belirler. Keynes 1929'daki krizde, efektif talebin yeterli olmadığını ve talebin artışı suretiyle krizden çıkılabileceğini iddia etmiştir.

Keynes'in iktisadi dalgalanma teorisinde, beklentilerin oldukça önemli bir rolü vardır. Devresel hareketlerin temel nedeni, sermayenin beklenen getiri oranındaki değişimlerdir. Bu beklentilerin yapısına uygun olarak, kar beklentileri dengeye yaklaştırıcı yada uzaklaştırıcı bir rol alabilmektedir. Bir başka ifade ile kar beklentilerinin artması, ekonomide bir genişleme ve yatırımlarda bir artışa yol açacaktır. Ancak yatırım yapma talebinin durması, beklentilerde bir kötümserlik yaratarak, iktisadi daralmanın ortaya çıkmasına yol açacaktır. Dolayısıyla böyle bir durumdan çıkmak için kamu yatırımlarına başvurmak gerekir. Çünkü Keynes, girişimcilerin kendiliğinden krize neden olmaksızın yatırımları yönetebilme kapasitelerinin sınırlı olduğunu ortaya koymuştur.

Keynesyen iktisadi dalgalanma teorisi, Marksist devresel dalgalanma teorisi gibi talebin yeterli olmaması koşulu üzerinde durmaktadır. Fakat iki görüş arasındaki fark talep yetersizliğinin nedenlerindedir. Marksist teoride, sömürü nedeniyle işçiye yeterli ücretin verilmemesi, talep ve üretim arasındaki bir dengesizlik yaratmaktadır. Oysa Keynesyen teoride beklentilerdeki iyimserlik yada kötümserlik temel etkidir ve ekonomik faaliyetlerde buna göre şekillenmektedir.

3- Hayek'in Kriz Teorisi

1970'lerde Keynesyen iktisadın açıklayamadığı stagflasyon olgusuna dair bir öngörünün Hayek'in 40 yıl önceki konjonktür teorisinde bulunmasıdır. Hayek'in görüşü daha çok, ekonomiye devlet müdahalesi, müdahale olmadığı takdirde oluşmayacak ilave koordinasyon bozuklukları yaratır şeklinde ifade edilebilir. Bir başka ifade ile piyasa mekanizmasının işleyişini bozucu çeşitli faaliyetler iktisadi istikrarsızlığa yol açmaktadır. Hayek'in de içinde yer aldığı neo-klasik okul, kriz olgusunu, sermaye birikiminin gelişimi sırasında rastlantısal olarak ortaya çıkan kazalar şeklinde ele almaktadır. Ekonomik denge kendiliğinden sağlandığı için, aslında kriz oluşumu da söz konusu değildir. Dolayısıyla kriz kapitalizmin işleyişinden bağımsız olarak ortaya çıkar.

Hayek' e göre krizlerin asıl nedeni, ekonominin sanayi yapısının toplumun tasarruf planları ile uyuşmamasından doğar. Hayek'in analizi, kendi içinde istikrarlı bir piyasa ekonomisini ifade eder. Piyasanın işleyişi sistematik bir şekilde bozulmadığı takdirde, fiyatlar bilgi iletme fonksiyonları ile tüketim yapısını sanayi yapısına uydurmayı garanti eder. Ekonominin dengesini (istikrarını) bozucu etkiler, bankacılık sektöründe yaratılan kredi artışları, Keynesyen iktisat politikaları gibi piyasanın işleyişini bozan, daha açıkçası, fiyatların yanlış bilgiler iletmelerine yol açan, piyasaya dışsal olan etkilerdir. Bireylerin gönüllü tasarruflarının ötesinde bankacılık sektöründe yaratılan krediler aracılığıyla girişilen büyüme süreci, ancak kredilerin artması devam ettiği sürece sürebilir. Bu bir enflasyonist büyüme sürecidir. Cebri tasarrufla girişilen bu yatırım süreci, gerçek tasarrufların üzerinde bir sermaye birikimine yol açar: Sermayenin yanlış yönlendirilmesi. Ancak bir süre sonra ya bankacılık kesiminde faizlerin yükselmesi yada faktör fiyatlarının yükselmesi sonucu karsız bir sermaye yapısı ortaya çıkacak ve hem sermaye değersizleşmesi hem de büyük bir gayri iradi işsizlik doğacaktır. (Yay,1993:151).

Keynes'in tezi ise kapitalist piyasa sisteminin kendi haline bırakıldığında sık sık büyük miktarlarda işsizlik şeklinde krizlerin doğacağını ileri sürer, yani kriz kapitalist piyasa sisteminde içseldir. Hayek'e göre konjonktür dalgalarının ortaya çıkması için gerekli ve yeterli şart, para hacminin elastik olmasıdır. Böylece iktisadi dalgalanmaların çıkış nedenini, bankacılık ve kredi sistemine bağlamıştır. Kısaca para miktarındaki değişimler, nispi fiyatların ve üretim yapısındaki değişmelerin temel sorumlusudur. Bu bağlamda, Hayek 1920-30'larda karşılaştıkları kriz olgusunu şöyle açıklamaktadır: Tipik olarak bankaların kredi hacminde artış şeklinde görülen para arzındaki genişleme, parasal faiz haddini denge seviyesinin altına düşürür. Yatırımlar canlanır ve üretim kaynakları tüketim malları kesiminden sermaye malları üreten kesimlere kayar; sermaye malları üretimi artar. Sermaye mallarına yapılan harcamaların artması nedeniyle bir süre sonra faktör gelirleri artarak tüketim mallarının taleplerini ve dolayısıyla fiyatlarını artırır. Söz konusu bu fiyat artışları kaynak dağılımı sürecini tekrar tersine çevirerek krize yol açar; kullanılmayan üretilmiş sermaye malları fazlalığı ortaya çıkar. (Yay, 1993: 101).

Hayek'e göre işsizliği azaltmak için para arzı artışı ile talep yaratılması, her şeyi daha kötü yapar: Para arzı artışıyla bir yandan enflasyon körüklenirken, diğer yandan sözünü ettiğimiz kendiliğinden tersine dönen süreç hızlandırılır ve işsizlik daha da artar. 1970'lerde stagflasyon olarak adlandırılan işsizlik içinde enflasyon olgusu ortaya çıkar. (Yay, 1993: 110).

4- Parasalcı Yaklaşım

Keynesyen yaklaşımın savlarına karşılık, M. Friedman'ın önderliğini yaptığı parasalcılar, Keynesyen iktisadı şiddetli bir şekilde eleştirmişler, daha çok serbest piyasa ekonomisine dayalı ve ekonomi politikası içinde para arzına önemli bir yer veren, parasalcı görüşü ortaya atmışlardır. Parasalcı yaklaşım, aynı zamanda "çağdaş miktar kuramı" olarak da bilinir. Bu görüşte, maliye politikasının toplam talep üzerindeki etkileri sorgulanarak, para politikasının önemi vurgulanmıştır.

Monetaristler, bir ekonomideki istikrarsızlıkların temelinde, para arzındaki düzensiz dalgalanmaların yattığını ileri sürerler. Yani iktisadi krize, para politikasındaki başarısızlığın, 1929 Dünya Bunalımı örneğinde özellikle 1929-1933 arasındaki parasal daralmanın neden olduğunu iddia ederler.

Parasalcılara göre parasal genişleme, kısa dönemde geçici olarak yüksek reel gelire yol açar. Ancak uzun dönemde artan para arzı, sadece enflasyon oranındaki yükselmenin belirleyicisidir. Kısa dönemde milli gelir artışı, uzun dönemde ise enflasyon şeklinde etki yapan para arzı artışı; ekonomideki enflasyona tepki olarak para otoritelerinin para arzını daraltmaları sonucunu doğuracak, bu da durgunluğa yol açacaktır. Özetle; temel iktisadi durgunluğun sebebi, parasal daralmalardır. Temel enflasyonist dönemlerin sebebi de parasal genişlemedir. Böylece, iktisadi dalgalanmanın temelinde uygulanan yanlış politikalar yatmaktadır. Dolayısı ile yanlış para politikaları uygulanmaz ise, ekonominin nispi olarak istikrara kavuşacağı söylenir.

Monetaristler, iyi bir para politikasının, para arzında sabit bir artışa izin veren bir politika olduğunu savunurlar. Keynesyenlerin müdahaleci makro politikalarının, ekonomide istikrarsızlık yaratacağını, pür maliye politikasının dışlama etkisi nedeni ile ekonomi üzerindeki olumlu etkisinin az olacağını ileri sürerler. Sonuç itibari ile en iyi politika maliye politikası değil, iktisadi büyüme oranını temel alan, buna göre para arzını sabit ve istikrarlı bir oranda artıran para politikasıdır. Böylece, ekonomideki dalgalanmalar en aza indirilebilir ve fiyatlar genel düzeyinde istikrar sağlanabilir.

5- Rasyonel Beklentiler Teorisi

Ekonomik istikrarsızlıkları değerlendiren yeni klasik mikro iktisadi yaklaşım ise üretim ve istihdam düzeyindeki dalgalanmaların nedenini “rasyonel beklentiler” varsayımı ile açıklamaktadır. Bir diğer varsayımı ise “piyasa temizlenmesi” veya “denge fiyat” varsayımıdır. Bu varsayımlardan rasyonel beklentiler teorisine göre, kişilerin bugünkü davranışlarını belirleyen temel öge, gelecekle ilgili temel beklentilerdir ve söz konusu beklentiler piyasanın iyi izlenmesi sonucu oluşur. Bu yaklaşım çerçevesinde karar birimleri, ekonomide beklenmeyen bir değişme olmadıkça fiyat düzeyini ortalama olarak doğru tahmin ederler (Ünsal,2001:212). Piyasa temizlenmesi ve denge fiyat varsayımı, temel olarak tam rekabeti esas alır. Rekabet koşulları altında piyasada denge sağlandığında, bu piyasa kendiliğinden temizlenmiş olur. Bu iki varsayımın kabulü durumunda, devletin üretimi ve istihdamı artırmak için para ve maliye politikalarına gerek kalmamaktadır. Gerekli ve doğru olan, aktif politikalar uygulamak değil, istikrarlı politikalar uygulamaktır.

1920’den günümüze kadar geliştirilen konjonktür teorileri incelendiğinde görülen o ki tartışmanın özü oldukça eskilere giden (örneğin Ricardo-Sismondi Marx) temel bir soruya dayanmaktadır: Kapitalist piyasa ekonomisi kendi içinde istikrarlı mıdır, değilse bu istikrarsızlık nereden kaynaklanmaktadır? Bu soruya verilen yanıtlarda dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durumun (genişleme yada daralma) oldukça büyük etkisi olmaktadır. 1920’lerden 1950’lere kadarki konjonktür teorilerinde hakim tema, kapitalist iktisadi sistemin kendiliğinden konjonktür

dalgaları yaratacağıdır. Öte yandan, 1950'ler ve sonrasında dünya ekonomisinin oldukça istikrarlı denebilecek büyüme dönemlerinde konjonktür teorilerinin hakim teması, kapitalist piyasa düzeninin kendi içinde istikrarlı olduğu, bunun ya iktisat dışı etkenlerle (savaş, iklim, nüfus, teknoloji) ya da iktisadi bağlantılarda görülen tesadüfi şoklarla bozulduğu düşüncesine dönüşmüştür.

1970'lerde uluslararası finansal küreselleşme faaliyetlerinin yoğunluk kazanması ile pek çok GOÜ ve gelişmiş ülkede finansal krizler yaşanmaya başlanmış ve bu krizler içinde para krizleri önemli bir yer tutmuştur. Doğal bir sonuç olarak, bu yıllardan günümüze finansal kriz, türleri ve özellikle, para krizlerini açıklamaya dönük kriz kuramları geliştirilmeye çalışılmış ve tartışma konusu olmuştur. Bu bölümde, iktisadi kriz konusunu bu bağlamda ele aldığı içindir ki, iktisadi düşünce tarihi içerisinde kriz kuramları ile ilgili açıklamaları yukarıda belirtildiği kadarı ile yeterli görmüş, daha detaylı bir incelemeyi kapsam dışı tutmuştur.

C. TÜRLERİ

Son yıllarda yaşanan krizleri ayrı ayrı başlık altında ele alabiliriz.

1- Mali Krizler (Dış Borç Krizi)

Bir ülkenin dış borçlarını, (kamu kesimi veya özel kesim),ödeyememesi durumunu ifade eder. Genellikle hükümetlerin moratoryum ilan ederek dış borçlarını askıya alması veya yeniden kredilendirmesi ile sonuçlanan bu krizlere en iyi örnek 1982 yılında Meksika'da başlayan ve daha sonra diğer gelişmekte olan ülkelere yayılan dünya dış borç krizidir. İlk bakışta borçlu ülkenin yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği şeklinde algılanan dış borç krizi, uzun süredir yaşanmayan böyle bir durum nedeniyle, ülkenin dış borçlarını erteleme girişimi ve isteği şekline dönüşmüştür. İster ödemeyeceğinin açıklanması isterse ödeme gücünün olmadığı veya likidite sorununun neden olduğu borç erteleme şeklinde ortaya çıksın, borç vericilerin alacağını zamanında alamamasına yol açan bu durumlar dış borç krizi olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın iki tarafın gönüllü olarak ve yeni bir anlaşma

yaparak dış borcun belirli ve önemsiz kısmına ilişkin yeni bir ödeme tablosu oluşturmasına dair yeniden yapılandırma, kriz niteliğinde algılanmamaktadır. (Asomedy, 1999)

1998 yılında Rusya’da yaşanan krizde bu konuya örnek olarak verilebilir. Bilindiği gibi, Rusya 17 Ağustos 1998 tarihinde özel dış borçları için moratoryum ilan etmiştir.

2- Döviz Kuru (Para) Krizleri

Döviz kuru (para) krizi, bir ülkenin parasına yönelik spekülasyon atakları sonucu kısa süre içinde bir paranın değerinin düşmesine ya da bir ülkenin parasının değerini döviz rezervlerinde büyük kayıplar veya faiz oranında hızlı bir yükselişle savunmak zorunda kalması durumunu ifade eder. (Yanar,2002:55)

Piyasada spekülasyon bir atağın başlaması ile birlikte “buluşma” ve “sürü davranışı” etkisiyle piyasadaki diğer katılımcılarda hızla yerli parasal aktiflerden yabancı para cinsinden aktiflere kaydırabilirler. Bu durum sabit kur sistemini benimseyen ya da döviz kurunu çıpa olarak kullanan Merkez Bankasının döviz rezervlerinin erimesine veya devalüasyona neden olur. (Parasız-Başoğlu,2001:109) Türkiye’de yaşanan 1994 ve 2001 krizlerini buna örnek olarak verebiliriz.

1992-93 Avrupa, 1994-95 Meksika, 1997-98 Asya krizleri 1990’larda ortaya çıkan para krizleridir. Örneğin Tayland’da başlayan kriz temelinde Tayland ulusal parası Baht’a karşı birkaç ay süren büyük ölçekli spekülasyon sonucu rezervlerin erimesi ve sonunda büyük ölçekli devalüasyonlara gidilmesi ile ortaya çıkmıştır. (Göktaş, 2000)

3- Bankacılık Krizi

Genellikle bankaların yükümlülüklerini yerine getiremeyip ertelemeye zorlayan banka başarısızlıkları ve iflasları durumunu ifade eder. Böyle bir durumda

mevduatlarının ödenmemesi korkusu ile mudilerin hesaplarını kapatmaya yönelmeleri krizin şiddetini arttırır. Banka krizlerinin önüne geçebilmek için Türkiye’de olduğu gibi genellikle hükümetler bankalara el koyarak veya destekleyerek önlemeye çalışırlar. Bankacılık kesiminde başlayan panik kısa sürede ekonominin diğer alanlarına yayılabilir.

Tanımı biraz daha açmak gerekirse, bankacılık krizini üç ayrı türe ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki bir banka yada az sayıda bankanın yükümlülüklerini yerine getirememesi ile oluşan ve sistematik olmayan bir durumdur. İkinci tür bankacılık krizinde açık olarak bankacılık sistemine fiili ve potansiyel bir hücum söz konusudur. Sonucusu ise mali sektördeki daha çok sessiz yaşanan ızdırap ortaya çıkan durumdur. Açık hücum durumunda, aniden ortaya çıkan alacaklı talebi, sistemin konvertibilite özelliğini ortadan kaldırmakta veya bankacılık sistemini topyekün merkez bankası yardımını talep eder konuma düşürmektedir. Bu tür krizler genellikle çok ani gelişmekte ve çabuk sona ermektedir. Buna karşılık mali sektörde yaşanabilecek sessiz ızdırap durumunda önemli miktardaki kurum iflas ile yüz yüze olmasına karşılık hala etkinliğini sürdürür konumdadır. (Asomedia, 1999: 25)

Bu tür krizler genellikle gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde yaşanan krizleri açıklamakta, açık banka hücumları mevduata verilen sigortalar ile engellenmekte yada bankacılık sisteminde yer alan bankaların önemli miktarı zaten devlet bankaları olduğundan sistem güvence altında fakat zararlı çalışmaktadır. Türkiye’de bir dönem bankacılık zararları Hazine tarafından karşılanmakta idi.

4- Finansal Krizler

Finans piyasalarının ekonomide istenen fonksiyonlarını yapamaz hale gelmesi durumudur. Finansal kriz, bankacılık krizini ve hatta para krizini içeren daha sistematik ve kapsamlı bir krizdir. Bankaların ve mali kurumların ödeme zorluğu içerisine düşmesi, menkul borsalarında yaşanan büyük ölçekli çöküntüler ve iktisadi yaşamda belirsizliğin artması ile kendini gösteren bozulma ve mali çöküntü,

sistematik bir şekilde ortaya çıkmakta ve iktisadi yapıda ulusal paranın değerinden, üretim ve istihdama kadar derin ve olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Küreselleşme olgusu ile menkul kıymetler ve bono piyasalarını da kapsayan finansal piyasalar artık ulusal sınırları aşmış ve dünya ölçeğinde düşünülmesi gereken bir yapı içerisine girmiştir. Finansal kurumlar ise ticari bankalardan kredi birliklerine, özel finans kurumlarından sigorta şirketlerine kadar değişik kurumları kapsamaktadır. Dolayısıyla finansal sistemde meydana gelen krizler, ekonomik yaşam üzerinde derin etkilere sahiptir. Finansal kriz ile kurum ve piyasalar işlevlerini yapamaz konuma düşmekte ve fon akışını ortadan kaldırarak ekonomik büyümeyi engellemektedir. Böyle bir krizin parçaları olarak, para krizinden, dış borç krizinden yada bankacılık krizinden söz etmek mümkündür. Hatta bu krizler bazen eş anlı ve birbirini etkiler ve tamamlar şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Bu tanımlardan anlaşılın ekonomik anlamda bir krizden bahsedebilmek için öncelikle yakarıda saydığımız krizlerin adının konulması gerekmektedir. Aşırı değerlendirilmiş bazı piyasalarda yaşanan ani düşüşler yada ekonominin bazı sektörlerinde yaşanan durgunluk, diğer bazı sektörleri etkilese yada bazı finans kurumları iflasa sürüklense dahi, kriz tanımlarının hiç biri içerisinde algılanmaz. Sektörel sorunlar yada sistematik olmayan finansal sıkıntılar veya kısmi bankacılık sorunları ile kriz aynı şey demek değildir.

Finansal krizleri şema şeklinde aşağıdaki gibi özetleyebiliriz

Tablo 17: Finansal Bir Krizin Şeması

1- Faizlerde Yükseliş
2- Borsa Düşüşleri
3- Belirsizliğin Artması
4- Ekonomik Aktivite seviyesinde Düşüşler, Durgunluk
5- Banka panikleri
6- Beklenmeyen Fiyat Düşüşleri veya Yükselişleri

:

II. KÜRESEL EKONOMİK KRİZLER ve TÜRKİYE

Küreselleşme bu kadar faydalı bir gelişme ise neden tüm ülkeler bu yönde çaba göstermemektedir? Çünkü küreselleşme iki önemli riski de beraberinde taşımaktadır. Bunlar ekonomik istikrarsızlık ve politik, kültürel ve sosyal alanlarda değişimdir. Uluslararası ticaret ve yatırımların yaşam standardını yükseltmesi, yatırım fonlarının rasyonel kullanımına, sermayenin denetimsiz bırakılmamasına ve ticaret akışının tek taraflı olmaması şartına bağlıdır. Nitekim Asya krizi, Rusya'nın yaşadığı sıkıntılar ve Türkiye'deki 1994, 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri küreselleşme risklerinin gerçekleştiği bir tecrübe olmuştur.

Dünyada ortaya çıkan finansal krizlere bakıldığında bu krizlerin bankacılık ve döviz şeklinde iki boyutu olduğunu görüyoruz. Bu iki boyutun bir araya gelip sorunlar meydana getirmesiyle ekonomiler önemli maliyetlerle karşı karşıya kalıyor ve kriz kaçınılmaz oluyor. Bir finansal krizin ortalama maliyeti %14-15 oranında üretim kaybı şeklinde oluyor. Krizden çıkmak 3 ile 6 yıl arası sürüyor. Gelişen ülkelerde süre daha kısa, çünkü üretim kaybı az olunca telafisi de sanayileşmiş ülkelere kıyasla daha kısa sürede oluyor. (İzgi, 2003)

Türkiye'de 1978, 1994 ve 2001 yıllarında önemli sayılabilecek finansal krizler görülmüştür. Ayrıca Asya ve Rusya krizi de Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemiştir. 1978 yılında yaşanan, daha doğrusu 1980 öncesi Türkiye'de yaşanan krizler daha çok Türkiye'de mal ve emek piyasalarının gelişmediği, döviz piyasası ile para piyasalarının mevcut olmadığı ortamlarda doğmuş olan krizlerdi. Bu yapılarıyla da finansal liberalleşmeye bağlı veya küresel kaynaklı olmaktan uzaktılar. Bu nedenle biz 1980 sonrası ülkemizde karşılaşılan küresel kaynaklı finansal krizler üzerinde duracak ve bunları da sırasıyla 1994, Asya ve 2001 krizi başlıkları altında inceleyeceğiz.

A. TÜRKİYE'DE 1994 KRİZİ

Yukarıda da açıklandığı gibi Türkiye'de küresel özellikler taşıyan ilk finansal kriz 1994 yılında patlak vermiştir. Öyle ki, Türkiye'nin 1994'te aslında mini bir Güneydoğu Asya krizi yaşadığı belirtilmektedir. Bu kriz sadece finansal yapıdan

kaynaklanmamış, krize öncülük eden gelişmelerde reel sektördeki aksaklıkların da önemli rolleri olmuştur.

1989 mali serbestleşme ile birlikte Türkiye'ye yönelen yabancı sermaye girişlerinin artması sonucunda büyüme hızında bir artış yaşanmıştır. Yabancı sermaye girişine bağlı olarak yaşanan bu büyüme ticarete konu olan yatırımlar ve tasarrufları arttırmak yerine daha çok kamu ve özel kesim tüketim harcamalarında artışa yol açmıştır. Bu süreçte ulusal parada meydana gelen aşırı değerlenme ihracatı azaltıp, ithalatı arttırmıştır. Cari işlemler dengesindeki bozulma KKBG'deki aşırı artışın yabancı sermaye için risk unsurunu arttırması ve Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesi ile sermaye çıkışlarının artması ekonomiyi krize sürüklemiştir. Aşağıdaki tablolardan bu durumu izlemek mümkündür.

Tablo 18: 1989-1994 Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	GSMH	Cari İşlemler Dengesi/ GSMH %	İhracat/GSMH	İthalat/GSMH	Tüfe	İthalat/İhracat
1989	1.9	-0.9	10.7	14.5	63.3	73.6
1990	9.4	-1.7	8.5	14.6	60.3	58.1
1991	0.3	0.2	8.9	13.8	66.0	64.6
1992	6.4	-0.6	9.2	14.3	70.1	64.3
1993	8.1	-3.5	8.4	16.2	66.1	52.1
1994	-6.1	2.0	13.8	17.8	106.3	77.8

Kaynak: DPT, Temel Makro Ekonomik Göstergeler Erişim: www.dpt.gov.tr

1989-1993'ü kapsayan beş yıl GSMH'nin büyüme hızı yıldan yıla şiddetli iniş çıkışlar göstermiştir. 1989'da 1.6 olarak gerçekleşen artış, ertesi yıl 9.4 oranında büyük bir patlama yaşamıştır. Bu artış oranında yabancı sermaye hareketlerinde

gerçekleşen artış miktarı önemli etkide bulunmuştur. 1991’de Körfez savaşının da etkisiyle GSMH’deki artış bu kez 0.3’e düşmüştür. İzleyen iki yılda sırasıyla % 6.4 ve % 8.1 olarak gerçekleşmiştir.

GSMH’deki artış ağırlıklı olarak tüketim harcamalarındaki artıştan kaynaklanmıştır. Tüketim harcamalarını yabancı sermaye hareketlerinden karşılayan ve bu yolla tüketim yönelimli bir büyüme stratejisi takip eden Türkiye ekonomisinde, tüketim talebini karşılayacak kadar genişlememesi, 1994 yılında ciddi bir ekonomik krizle sonuçlanmıştır.

Bu istikrarsız tüketim temelli büyüme enflasyonu beraberinde getirmiş ve kriz öncesi dönemde enflasyon ortalama % 65 dolaylarında gerçekleşirken, 1994 yılında bu oran % 106’ya fırlamıştır.

Tablo:19: GSMH Reel Büyüme Oranları (1989-1994)

Yıllar	1989	1990	1991	1992	1993	1994
GSMH Reel Artış Hızı (%)	2.3	9.2	0.5	6.4	7.3	-6.0

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo:20 Enflasyon Oranları (%) (1989-1994)

Yıllar	Tüfe(%)	Hazine Bonosu Devlet Tahvili Faiz Oranları(%)
1989	63.3	58.8
1990	60.3	51.7
1991	66.0	69.8
1992	70.1	75.4
1993	66.1	85.1
1994	106.3	103.5

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo:21 Dış Borçlar (Milyon Dolar) (1989-1994)

Yıllar	Toplam	Kısa Vadeli	Orta ve Uzun Vadeli
1989	41,751	5,745	36,006
1990	49,035	9,500	39,535
1991	50,489	9,117	41,372
1992	55,592	12,660	42,932
1993	67,356	18,533	48,823
1994	65,601	11,310	54,291

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler

Tablo:22 Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar) (1990-1994)

	1990	1991	1992	1993	1994
Cari İşlemler Dengesi	-2,625	256	-974	-6,433	2,631
Sermaye Hareketleri	4,037	-2,397	3,648	8,963	-4,194
Doğrudan Yatırımlar	700	783	779	622	559
Portföy Yatırımları	547	623	2,411	3,917	1,158
Uzun ve Orta Vadeli Sermaye Hareketleri	-210	-783	-938	1,370	-784
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	3,000	-3,020	1,396	3,054	-5,127

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler

Burada özellikle dikkati çeken konu kısa vadeli sermaye hareketlerinin giriş ve çıkışlarındaki artıştır. Tablo 23'de görüldüğü gibi, örneğin 1990 yılında 3.000 milyon dolarlık bir kısa vadeli sermaye girişi varken, ertesi yılda aynı miktarda bir sermaye çıkışı söz konusu olmuştur. Böyle bir durum, ülke ekonomisi ve uygulanacak politikalar içinde önemli belirsizlik doğurmaktadır. Çünkü sermayenin ne zaman ülkeyi terk edeceği belli değildir, en azından sermaye hareketlerinde istikrar yoktur.

Gülten Kazgan'a göre büyüme hızındaki yükselme yıllar, yurtiçi tasarruf yatırım açığı ve cari işlemler açığının patladığı yıllar oldu. Büyüme zoraki yollardan yaratıldı. Aşırı değerli kur ve AB ile ticaretteki gümrük indirimi yolu ile ucuz ithalat patlamasının getirdiği göreli düşük fiyatlı girdiler, üretimi teşvikin bir ayağını; genişleyen tüketim ve konut kredileriyle ve reel artışa geçen maaş-ücret gelirleriyle pompalan iç tüketim artışı ikinci ayağını oluşturdu. Cari işlemler açıkları 1990'da GSMH'nin % 3' iken (2.6 Milyar dolar), 1992'de tekrarlanan açık 1993'de GSMH'nin % 7'sine çıkararak sürdürülemez bir noktaya gelmişti. (6.9 milyar dolar). (Kazgan, 1994: 226)

1994 krizine yol açan temel etmenleri şöyle sıralayabiliriz.

- Aşırı değerli ulusal para

- Büyüyen dış ticaret ve bütçe açıkları ve biriken kamu borçlarının finansman yükü nedeniyle kamu kesiminin giderek artan miktarda piyasadaki fonları toplaması ve faiz oranlarının artması.

- Bankaların yurt dışından sağladıkları fonlar nedeniyle açık pozisyonlarının artması ve batık kredilerin yükselmesi.

- Kısa vadeli sermayenin hacmindeki artış ve İMKB'de işlem gören hisse senetlerinin büyük bir kısmının yabancı yatırımcıların elinde bulunması.

- Yeterli derinliğe sahip olmayan İMKB'nin yüksek tutardaki talep sonucunda aşırı değerlenmesi.

Tablo 23: Sıcak Para ve Seçilmiş Finansal Göstergeler (Milyar Dolar)

Yıllar	Sıcak Para Yurt içi Getirisi*	Net Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	Cari İşlemler Dengesi	Para İkamesi**
1992	0.154	1396	-979	39.9
1993	0.045	3054	-6433	50.2
1994	-0.315	-5127	2631	53.0
1995	0.197	3713	-2339	54.8
1996	0.208	5922	-2437	48.6
1997	0.210	1761	-2638	49.1
1998	0.198	2601	1984	45.3
1999	0.335	759	-1360	47.0
2000	0.392	4200	-9819	46.1
2001	-0.791	-11321	3396	58.2

Kaynak: TCMB İstatistikleri, Erişim: www.tcmb.gov.tr

* $[(1+R)/(1+E)]$; R: Yurtiçi mali piyasalarda en yüksek faiz oranı

E: TL aşınma oranı

** Döviz Mevduatı / Yerleşikler Toplam Mevduatı

Tablo 23’de ilk satırda yer alan sıcak paranın yurtiçi getirisi ulusal mali piyasalarda en yüksek getiriye veren finansal yatırım aracı ile TL’deki aşınmanın oranı arasındaki fark olarak hesaplanmaktadır. Bu oran, dönem başında TL’ye dönüştürülen yabancı sermaye yatırımın, TL bazında faiz geliri elde ettikten sonra, tekrar dövize dönüşerek yurtdışına çıkartılması sonucu elde ettiği kazancı formüle etmektedir. Bu işlem boyunca TL bazında reel faiz getirisi, yabancı para-TL alım satımı veren döviz kurundaki aşınmayı karşılıyorsa net bir spekülasyon kazanç söz konusudur. Tablodaki veriler kısa vadeli net sermaye giriş-çıkışlarının özellikle 1994 ve 2001 yıllarındaki durumunu açıkça göstermektedir. Bu yıllarda yaşanan krizlerle birlikte ülkeden çıkan kısa vadeli sermaye miktarındaki sıçrama, sıcak paranın yurtiçi getirisini bir önceki yıla oranla büyük bir farkla negatif hale dönüştürmüştür.

Ayrıca 1993 yılından itibaren para ikamesinin % 50’nin üzerinde olması ulusal para biriminin belirleyiciliğinin önemin giderek azaldığını görmekteyiz.

Türkiye ekonomisinin yapısal problemleri 1994 başlarında yüksek bir döviz talebi ortaya çıkarmış ve baskı altında tutulan döviz kurları serbest piyasada büyük bir yükseliş trendine girmiştir. 19 Ocak ve takip eden günlerde serbest piyasada dolar 1\$=15.000 TL.'den 22.000 TL'ye yükselmiş, sonrasındaki gelişmeler ve tedaviye yönelik düzenlemelerin gecikmesi sebebiyle de 5 Nisan kararları olarak da bilinen bir dizi istikrar tedbirinin alınmasına yol açmıştır. (Akdiş, 1996: 136) Bu kararlar sonrasında bir ara 1\$=42.000 TL. düzeyine yükselmişse de daha sonra 32-34 bin lira değerine geri dönmüştür.

B. ASYA KRİZİ ve TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

1990-1996 yılları arasında Asya ülkelerinden Endonezya, Malezya, Filipinler, G. Kore ve Tayland'ın makro ekonomik koşullarında görünürde bir rahatsızlık yoktu. Beş Asya ülkesinin genel ekonomik bazda; bütçe fazlaları, tek haneli enflasyon oranları, yüksek yatırım ve tasarruf oranları, yüksek büyüme hızları, artan sürdürülebilir net sermaye girişi, düşük işsizlik oranları gibi ekonomik göstergeler normal bir izlenim sergiliyordu. Bu durumu aşağıdaki tablolardan da izlemek mümkündür.

Tablo 24: Bazı Doğu Asya Ülkelerinin Büyüme Hızları (GSYİH Artışı %)

	75-82	83-89	90	91	92	93	94	95	96
G.Kore	7,0	9,6	9,5	9,1	5,1	5,8	8,6	8,9	7,1
Endonezya	6,2	5,5	9,0	8,9	7,2	7,3	7,5	8,2	8,0
Tayland	7,0	8,1	11,6	8,1	8,2	8,5	8,9	8,7	6,4
Malezya	7,1	5,4	9,6	8,6	7,8	8,3	9,2	9,5	8,6
Filipinler	5,6	1,1	3,0	-,6	0,3	2,1	4,4	4,8	5,7
Singapur	8,0	6,9	9,0	7,3	6,2	10,4	10,5	8,8	7,0
Çin	6,0	10,7	3,8	9,2	14,2	13,5	12,6	10,5	9,6
Tayvan	8,5	9,2	5,4	7,6	6,8	6,3	6,5	6,0	5,7
Hong Kong	9,3	7,3	3,4	5,1	6,3	6,1	5,4	3,9	4,9

Kaynak: :Dış Ticaret Müsteşarlığı, DTM Erişim: <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/kriz/blm7.htm>

Tablo 25: Bazı Doğu Asya Ülkelerinin Yurt İçi Tasarruf ve Yatırımlarının GSYİH' daki Payı (%)

		83-89	90	91	92	93	94	95
G.Kore	Tasarruf	32,7	36,1	35,9	35,1	35,2	34,6	35,1
	Sabit Yatırımlar	29,4	37,1	38,4	36,6	36,0	35,7	36,6
Endonezya	Tasarruf	23,2	27,9	28,7	27,3	31,4	29,2	29,0
	Sabit Yatırımlar	24,3	28,3	27,0	25,8	26,3	27,6	28,4
Tayland	Tasarruf	25,4	32,6	35,2	34,3	34,9	34,9	34,3
	Sabit Yatırımlar	27,7	40,2	41,6	39,2	39,4	39,9	41,8
Malezya	Tasarruf	29,4	29,1	28,4	31,3	33,0	32,7	33,5
	Sabit Yatırımlar	28,5	32,4	36,4	36,0	38,3	40,1	43,0
Filipinler	Tasarruf	18,1	18,7	18,0	19,5	18,4	19,4	17,8
	Sabit Yatırımlar	20,7	24,0	20,0	20,9	23,8	23,6	22,2
Singapur	Tasarruf	42,0	44,1	45,4	47,3	44,9	49,8	50,0
	Sabit Yatırımlar	38,1	31,8	33,3	35,6	35,0	33,6	33,3
Çin	Tasarruf	35,2	38,1	38,3	37,7	40,6	42,6	41,0
	Sabit Yatırımlar	29,5	25,5	27,5	31,2	37,5	36,0	34,7
Tayvan	Tasarruf	25,4	32,6	35,2	34,3	34,9	34,9	34,3
	Sabit Yatırımlar	27,7	40,2	41,6	39,2	39,4	39,9	41,8
Hong Kong	Tasarruf	33,6	35,8	33,8	33,8	34,6	33,1	30,4
	Sabit Yatırımlar	23,6	26,4	26,6	27,4	27,3	29,8	30,5

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, DTM Erişim: <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/kriz/blm7.htm>

Tablo 26: Bazı Doğu Asya Ülkelerinin Tüketici Fiyat Endeksleri (% Değişim)

	1990	91	92	93	94	95	96	97
G.Kore	8,6	9,3	6,2	4,8	6,3	4,5	4,9	4,3
Endonezya	7,8	9,4	7,5	9,7	8,5	9,4	7,9	8,3
Tayland	6,0	5,7	4,1	3,4	5,1	5,8	5,9	6,0
Malezya	2,8	2,6	4,7	3,5	3,7	3,4	3,5	3,7
Filipinler	12,7	18,7	8,9	7,6	9,0	8,1	8,4	5,2
Singapur	3,5	3,4	2,3	2,3	3,1	1,7	1,4	2,1
Çin	2,1	2,7	5,4	13,0	21,7	14,8	6,1	1,5
Tayvan	4,1	3,6	4,5	2,9	4,1	3,7	3,1	2,0
Hong Kong	9,7	11,6	9,3	8,5	8,1	8,7	6,0	6,5

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, DTM Erişim: <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/kriz/blm7.htm>

Asya’da patlak veren krizin başlangıç tarihi 2 Temmuz 1997, Tayland’ın para birimi Baht’ı devalüe etmesi, kabul edilmektedir. Patlak veren kriz daha sonra Endonezya, Filipinler ve Güney Kore’yi içine alarak Asya Krizi adını almıştır. Ancak Asya Krizi’nin kronolojisini inceleyecek olursak, krizin sinyallerinin 1997 başlarında ortaya çıktığı görülecektir.

Asya krizinin gelişim sürecini aşağıdaki tablodan izleyebiliriz. (İMKB, 1997)

Tablo 27: Asya Krizinin Gelişim Süreci

Ocak 1997 Güney Kore’de Hanbo Steel isimli Holdingin 6 Milyon \$ borç bırakarak iflas etmesi

Şubat 1997 Tayland’da Somprasong isimli şirketin dış borç ödeme yükümlülüğünü yerine getiremeyerek iflas etmesi

Mart 1997 Güney Kore’de ülkenin en büyük çelik üreticisi Sammi Steel’in iflas etmesi

Tayland’da hükümetin finans kuruluşlarının borçlarını üstlenmesine rağmen edimini yerine getirememesi

Mayıs 1997 Tayland’ın en büyük finans kuruluşu olan (Finansmanın batması)

Haziran 1997 Tayland Bahtı’nın değer kaybetmesi, krizin Asya ülkelerine sıçraması

Kaynak; İMKB Araştırma Müdürlüğü, Güney Doğu Asya Krizi: Türkiye Ekonomisi ve İMKB’ye Etkileri,1998,s.8

Tabloyu incelediğimizde; 1997 yılının başlarında yaşanan büyük holdinglerin ardı ardına iflas etmelerinin krizin ilk sinyalleri olduğunu görmekteyiz. Ancak hem uzun süredir hızla büyüyen ekonominin krize sürüklenebileceğine dair beklentilerin olmaması hem de ülkelerin politik açıdan istikrarsız bir ortamda bulunmalarını krizin işaretlerinin algılanmamasına yol açmıştır.

Özellikle sol kesim tarafından savunulan açıklamaya göre Asya krizi kapitalist sistemin kökü 1970lere dayanan- aşırı üretim krizinin bir yansımasıdır.

Yani ucuz işgücünden yararlanmak için bu bölgeye akan sermayenin aşırı birikmesi kapasitenin genişlemesine ve bir süre sonra patlamasına yol açarak dünya ekonomisini krize yöneltmiştir.

Başka açıdan bakılırsa krizin kökeninin uluslararası mali sistemin işleyişinde yattığı söylenebilir. Liberalizasyon sonucu ortaya çıkan kısa vadeli sermaye akımları krizin nedenini oluşturur. Dolayısıyla kriz, küreselleşmenin krizidir. Bu durumu kriz öncesi ve sonrası cari işlemler dengesi ve sermaye hareketleri tablosundan rahatlıkla gözlemleyebiliriz.

Tablo 28: Kriz Öncesi ve Sonrası Asya Ülkeleri İçin Bazı Seçilmiş Veriler (Milyon Dolar)

	Tayland	G.Kore	Endonezya	Filipinler
Cari işlem dengesi				
Kriz Öncesi(1994-1997)	-9.838	-10.887	-5.444	-3.309
Kriz Sonrası(1998-2000)	12.013	25.416	5.956	6.179
Sermaye Hareketleri				
Kriz Öncesi(1994-1997)	10.377	10.684	6.086	7.051
Kriz Sonrası(1998-2000)	-11.790	5.684	-7.825	-2.415

Kaynak: (Okutan, 2003: 86)

Tablo 28'dan da görüleceği gibi bu dört ülkeden üçünde kriz sonrası dış kaynak girişi tersine dönmüş ve ülkelere sermaye çıkışı olmuştur. G.Kore ise istisnai bir durumdur. Çünkü 2002 yılında düzenlenen Dünya Futbol Şampiyonası için 7 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır.

Cari işlemler dengesi her dört ülke için kriz öncesi dönemde büyük ölçüde açık verirken, kriz sonrası bu açık fazlaya dönüşmüştür. Bunun nedeni krizi geçiren ülkelerin ekonomik büyüme için ihracata ağırlık vermeleridir. Ayrıca sıcak para akımlarının geri dönmesi ve paniğin durmasını cari fazla vermenin nedenleri arasında sayabiliriz.

Açıklamaların bir kısmı krizi ülke ekonomilerinin kalkınma modellerine ve olumsuz yapısal özelliklerine bağlıyor. Serbest piyasa yanlısı neo-liberal kesim tarafından savunulan bu görüşe göre kriz devlet müdahalesinin hakim olduğu modelin iflasını ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi, 90lı yıllarda hızlanan liberalizasyon ve küreselleşme süreçleri yaşanan krizin temelini oluştursa da Asya krizinin sonuçları kadar nedenleri de çok boyutludur. Krizin bölge-ülke özelliklerine ve uygulanan politakalara göz atarak küresel düzeyde etkileşimini inceleyebiliriz:

Asya kaplanları olarak da bilinen (ayrıca ekonomik yapıları birbirinden farklılık gösteren) Tayland, Malezya, Güney Kore, Endonezya'ya gelen kısa dönemli ve büyük miktarlarda yabancı sermaye girişlerinin son yıllarda hız kazanmasıyla yatırım sarhoşu olan bu ülkelerin para birimlerinin yabancı paralar karşısında aşırı derecede değerlenmesine neden olmuştur. Bunun sonucu ihraç edilen ürünlerin fiyatları yükselmiş ve buna karşılık ithal edilen ürünlerin fiyatları düşmüştür. Bu ülkelerde bankacılık, mali sistemin denetiminin yetersizliği açılan kredilerin geri ödenmeme riskini arttırmıştır. Riskli ülke konumuna gelinmesiyle uzun vadede kaynak bulma riski doğmuştur. Bu nedenle:

- Kısa vadeli dış kaynak temini yoluyla cari açıkları finanse etme yoluna gidilmiştir.

- Kısa vadeli borçların büyük miktarlara ulaşması riski arttırdığından bu ülkelerde büyük ölçüde sermaye akışlarının yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

- Artık para birimlerinin değerini korumaktan da vazgeçen söz konusu ülkelerde yapılan devalüasyon yabancı sermayeyi ürküterek kısa vadeli yabancı sermayenin ayrılmasına neden olmuştur.

- Yüksek oranlı devalüasyonlar gitmeleri ve ekonomide yaşana iflaslar bir yandan işsizliği arttırırken diğer yandan büyümenin düşmesine yol açtı. Ayrıca sıcak para bu ülkeleri terk ederek daha güvenli buldukları gelişmiş ülkelere doğru yolculuğa çıkarak krizin başlamasına katkıda bulundu.

İlginç olan bu gelişmeler yaşanırken ne bu fonları ülkeye aktaran uluslararası finansman kuruluşları ne de IMF, Dünya Bankası gibi kurumların herhangi bir açıklama yapmamış olmalarıdır. Daha ilginç olan ise krizden bir kaç ay öncesine kadar bu ülkelerin ekonomilerinden övgüyle söz eden IMF yöneticilerini krizden sonra bu ülkelerin yapısal sorunları olduğunu öne sürmeleridir.

Asya ülkeleri ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulayıp başarılı olan ülkelerdir. İç pazarları oldukça küçük olan bu ülkeler için dış pazarlar büyük önem arz etmekteydi. Güney Kore, Tayland, Tayvan gibi Asya ülkeleri ucuz işgücü maliyetlerinden yararlanarak ABD başta olmak üzere Japonya ve AB ülkelerinin piyasasına rahatça girmektedirler. Ucuz işgücü maliyetinin yanı sıra bu ülkelerin para birimlerini dolara endekslenmeleri de bu ülkeler için bir avantajdı. Çünkü 1995 yılına kadar uluslararası para piyasalarında nispeten zayıf durumda olması ülkelerin ihracattaki rekabet gücünü arttırıyordu.

Ancak 1995'ten itibaren doların uluslararası piyasalarda gittikçe güçlenmeye başlanması ülke paralarını aşırı değerli hale getirmişti. Bu da ülkelerin ihracatçıların azalması anlamına gelmekteydi. Ayrıca 1994 yılında Çin'in para birimi Yuan'ı devalüe etmesi de bu ülkeleri zor durumda bıraktı. Çünkü Çin krize giren ülkelerle benzer mallar üretmekteydi. Bununla birlikte Asya ülkeleri için büyük önem taşıyan Japonya'nın 1990'lı yıllarda girdiği durgunluktan çıkamamış olması da bu ülkelerin ihracatlarının azalmasına sebep oldu. Bunun sonucunda 1995 yılında Güney Kore için % 30.7 ve Tayland için % 23.6 olan ihracat artı hızı 1996 yılında Güney Kore için % 3.2'ye Tayland'da % 4.1'e düşmüştür. Bütün bu etkenler ülkelerin cari açıklarının artmasına neden olmuştur. Ülkeler cari işlem açıkların finanse edebilmek için daha fazla dövize ihtiyaç hissettiler. İhracattan elde ettikleri gelirlerin azalması bu ülkeleri dış kaynaklardan borçlanmaya yönelmiştir. İşte belki de krizin temel sebebi burada ortaya çıkmaktadır. Ülkeler borçlanma tercihlerini kısa vadeli borçlanmadan yana kullanınca sorunlar ard arda geldi. Çünkü biraz sonra değineceğiniz gibi alınan kısa vadeli borçlar uzun dönemli projelere yönlendirilmekteydi. Bu aşamada Güney Kore'nin gelişmesinde önemli yeri olan büyük aile holdinglerinden (chaebol) bahsedelim. Güney Kore'de 1980'li yıllara kadar genelde kontrol altında tutulan Chaebollar, 1982'de hükümetin beş bankadaki

paylarını chaebollara devretmesiyle daha güçlü hale geldiler. Bu döneme Chaebol Cumhuriyeti ismini verenler oldu. Finansal sistemde önemli bir yeri olan bankacılık sektörünün büyük aile holdinglerinin eline geçmesi, serbestçe ve bol miktarda borçlanan Chaebollar bu kaynaklarını üreten kapasitelerini arttıracak yatırımlara değil de gayrimenkul gibi alanlara yönlendirilmeleri de krizde etkili olmuştur. İstatistiklere yerel bankaların yabancı bankalara olan toplam yükümlülükleri açısından bakacak olursak Güney Kore ve Tayland için bu oranın çok yüksek düzeyde olduğunu görürüz. Asya'da faaliyet gösteren yerel bankaların ve banka haricindeki şirketlerin yabancı bankalara olan dış yükümlülüklerinin yabancı bankalardan olan hak ve alacaklara olan oranı gösteren dış yükümlülükler/dış varlıklar oranınının 1993 yılında Güney Kore'de % 297, 1997'de bu oran % 320'ye yükselmiştir. Endonezya için 1993'de % 296 olan bu oran 1997'de % 553 oranına ulaşmıştır. Bu aşamada ise krizin önemli bir sebebi olarak da karşımıza bankacılık sisteminde yaşanan sorunlar çıkmaktadır. (Başoğlu, 2001; Göktaş, 2000)

Her şeyden önce bankacılık sektöründeki aşırı borçlanmanın önüne geçilememiştir. Bankacılık sektörü yoğun şekilde kısa vadeli borçlanmış, aldığı borçları ise genelde uzun vadeli kredi şeklinde vermiştir. Ayrıca alınan kredilerin dolar cinsinden olması buna karşılık verilen kredilerin yerel para cinsinden verilmesi de likidite sıkışıklığına sebep olmuştur. Bütün bunlardan daha önemlisi hükümetler ve finans kuruluşları özellikle de bankacılık sektörü arasındaki karşılıklı ilişkisidir. Bankacılık sektörü faaliyetleri devlet tarafından yönlendirilmekteydi. Bu da verilen kredilerin eş-dost ilişkisine göre dağıtılmasına sebep olmuştur. Verilen kredilerle ilgili gerekli proje analizleri yapılmadığı için alınan krediler geri ödenmiştir. Ayrıca verilen kredilere karşılıklı teminat olarak alınan gayri menkuller, ülkelerde yaşanan hızlı ve de aşırı yapılaşma nedeniyle, olduğundan daha düşük fiyatla satılmasına sebep olmuştur. Yapılan devalüasyolarla bankaların borçları daha da artmıştır. Görüldüğü üzere cari işlemler açığını finanse etmek amacıyla kısa vadeli borçlanmayı tercih etmişlerdir. Ancak kısa vadeli borçların bankacılık sektörü tarafından verimli alanlara yönlendirilmemesi krizin patlamasından etkili olmuştur. (İzgi, 2001)

Tablo29: Tüketici Fiyatlarındaki Değişim(%) Tablo30: Büyüme Oranlarındaki Değişim (%)

	1996	1997	1998		1996	1997	1998
Endonezya	7.9	6.6	52.2	Endonezya	8	5.7	-13.7
Tayland	5.8	5.6	10.3	Tayland	5.5	-0.4	-8
Filipinler	8.4	5.1	9.6	Filipinler	5.7	5.1	-0.6
Malezya	3.5	2.7	5.7	Malezya	8.6	7.8	-6.7
G.Kore	4.9	4.5	8.2	G.Kore	7.1	5.5	-5.8

Kaynak: (Göktaş, 2000: 368)

Tablo 31: İşsizlik Oranlarındaki Değişim

	1996	1997	1998
Endonezya	4.9	5	17.1(Haz.)
Tayland	1.5	3.5	4.6(Şubat)
Filipinler	8.5	8.7	13.3(Nisan)
Malezya	2.5	2.7	3.5
G.Kore	2	2.6	7.6

Kaynak: (Göktaş, 2000: 368)

Krize giren Asya Ülkeleri Para birimlerini devalüe ettikleri için kendilerine bir avantaj sağlamışlardır. Bu ülkeler eskiden daha pahalıya sattıkları malları şimdi daha ucuza satma için uğraş vermektedirler. Bu da Asya ülkeleri ile benzer mallar ihraç eden ülkeler için bir dezavantajdır. Türkiye de Asya ülkeleri ile benzer mallar ihraç etmektedir. Özellikle OECD pazarında Asya malları ile bir rekabet içine gireceğimiz kesindir. Ancak bu ülkelerdeki firmalar ekonomik açıdan zor durumda olduklarından yeni üretime yönelmemektedirler. Dolayısıyla rekabet içine girdimiz pazarlarda Asya ülkelerinin sözü ellerindeki stokları tüketene kadar geçerli olmuştur.

Asya Krizi'nin sadece ülkemiz açısından değil tüm gelişmekte olan ülkeler açısından ortaya çıkardığı bir sonuç da yabancı sermaye ile ilgilidir. Kriz patlak

verdikten sonra önce bölgesel olarak düşünölen krizin Hong-Kong ve Rusya'yı kapsayarak global bir hale dönuşmesinden sonra yabancı sermaye artık güvenli limanlara (ABD gibi) yönelmiştir.

Asya krizi ölkelerin toplumsal dokularında ağır tahribata yol açmış, milyonlarca kişinin işsiz ve yoksul kalmasına neden olmuştur. Ancak tahribatı çok fazla olsa da bu krizin hayırlı olan bir sonucu vardır. Yaşanan kriz kapitalizmin küreselleşme ve liberalizasyon ideolojisinin bir çok çevrede sorgulanmaya başlanmasına yol açmıştır. Son zamanlarda sermaye hareketlerini düzenleyen uluslararası kurumların oluşturulması ve bu akımların kontrol edilmesini sağlayacak araçların geliştirilmesi gereği ileri sürölürken serbest piyasa yanlısı olarak bilinen bir çok ekonomist bugün sermayenin serbest dolaşımının ne kadar yararlı olduğunu tartışmaktadır.

C. TÜRKİYE'DE KASIM 2000 ve ŞUBAT 2001 KRİZLERİ

Türkiye 22 Kasım 2000 ve 21 Şubat 2001 tarihlerinde finansal karakterli yeni krizlerle karşılaşmıştır. Likidite ve döviz talebi krizi olarak adlandırılabilcek olan bu krizlerin daha önceki krizlerden farkı kapsamlı bir istikrar programının uygulandığı dönemlere rastlamış olmasıdır.

Her iki krizde de ulusal piyasaların tepkileri kadar uluslararası sıcak paranın hareketleri de dikkat çekici özellikler göstermiştir. 22 Kasım krizinde yaklaşık 1,5 milyar dolarlık sıcak para hemen yurtdışına çıkmış, krizi takip eden günlerde de bu çıkış devam etmiştir. 6 Aralık tarihi itibarıyla yurtdışına çıkan yabancı sermaye miktarı 7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Sıcak paranın yurtdışına çıkış isteği ise hem döviz talebi ve döviz fiyatları üzerinde baskı oluşturmuş hem de likidite talebini üst seviyelere çıkararak faiz oranlarının olağanüstü yükselmesine sebep olmuştur. Sıcak paradaki bu çıkışın 22 Kasım tarihinden önceki aylarda başladığı ve bu tür hareketlenmenin krizi oluşturan süreci hazırladığı da ayrıca tartışılmaktadır. 21 Şubat krizinde ise ilk günlerde 4.9 milyar dolarlık kısa süreli sermaye yurtdışına çıkmıştır. Bu süreçte ölkeden çıkan toplam yabancı sermayenin ise yaklaşık 7,5 milyar dolarlık bir hacme ulaştığı tahmin edilmektedir. Döviz talebi aşırı talep borsayı çöktürken

gecelik faizlerin %7500'ler gibi astronomik yüksekliklere ulaşmasına sebep olmuştur.

Elbette her iki kriz de ekonomi politika ve uygulamalarındaki hatalardan kaynaklanmışlardır. Ancak gerek 22 Kasım ve gerekse 21 Şubat krizlerinde uluslararası kısa süreli sermayenin ani çıkışlar gerçekleştirerek borsada, faizde ve döviz fiyatlarında oluşan panik havasını yaygınlaştırdığı ve piyasa şoklarının büyümesine katkıda bulunduğu söylenebilecektir. Tablo 33'de hem kamunun borçlanma gereğindeki artışı hem iç borç faiz ödemelerinin hem de iç borç stokunun önemli boyutlara ulaştığını göstermektedir.

Tablo32: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSMH (%)

1995	1996	1997	1998	1999
4.0	8.3	7.6	7.3	11.9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Veriler Erişim: www.hazine.gov.tr

Tablo33: İç Borç Faiz Ödemeleri (%)

	1995	1996	1997	1998	1999
İç Borç Faiz Ödemeleri / Toplam Vergi Gelirleri	43.9	59.2	41.7	61.0	66.4
İç Borç Faiz Ödemeleri/ Yatırım Harcamaları	518.1	558.2	335.0	563.9	637.9
İç Borç Faiz Ödemeleri/ Sosyal Güvenlik Kurumlarına Transferler	441.2	396.8	255.2	378.2	405.1
İç Borç Faiz Ödemeleri/ Net Yeni İç Borç	168.1	124.7	78.9	122.6	100.9

Kaynak: (Yeldan, 2001)

Tablo 34: İç Borç Stoku (Milyar TL)

		Tahvil	Bono	Kur Farkı	Hazine Kısa Vadeli Avans	Toplam
1995	Aralık	511.796	631.300	25.940	192.000	1.361.009
1996	Aralık	1.250.154	1.527.837	40	370.953	3.148.984
1997	Aralık	3.570.811	2.374.990	0	337.623	6.283.424
1998	Aralık	5.771.980	5.840.906	0	0	11.312.885
1999	Aralık	19.683.392	3.236.753	0	0	22.920.145

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Veriler Erişim: www.hazine.gov.tr

Asya ve Rusya krizlerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri sınırlı kalmış, büyük dalgalanmalar oluşturmamıştır. Bunun sebebi ise, Türkiye ithalat ve ihracatının en az yarısının AB üyesi ülkelerle olmasıdır. Avrupa merkezli bir kriz Türkiye ekonomisinde daha büyük etkiler meydana getirebilecektir. (Mor, 1998: 11).

SONUÇ

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan küreselleşme aslında çok eski bir olgu olup; atın insanlar tarafından evcilleştirilmesi ve tekerleğin icadıyla başlamıştır. Çünkü, küreselleşme; insanların buldukları dar çerçeveden kendilerini kurtarıp bütün küreyi kapsayacak bir ilişkiler ve hareketlilik imkânına ulaşması demektir.

Bu durum teknolojiadaki son gelişmelerle süre gelmiş bir devrim olmaktadır. Bugün yaşanan ise teknolojik gelişmelerin eskisinden çok daha kısa bir süreyle meydana geliyor olması ve teknolojik yeniliklerin toplum hayatının bir parçası haline gelmesinin çok daha hızlanmış olmasıdır.

Bugün ulusal ekonomilerin birbirine gittikçe daha bağımlı hale gelmesi diye tanımlanan küreselleşmeyi, etkileyen en önemli faktör olarak iletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmeler gösterilmektedir.

Bu gelişmelerin başında uydu haberleşmesi, fax, elektronik mektuplaşma diye adlandırdığımız telekomünikasyon sistemleri gelmektedir.

İki kutuplu dünyanın sona erişi, liberal demokrasinin dünya üzerinde yaygınlaşması, ekonomi politikalarında piyasa kurallarını işleten ülkelerin artışı ve dünya ticaretinin serbestleşmesi çalışmaları küreselleşme olgusunu meydana getirmiştir.

İletişimde yaşanan gelişmeler ülkeler arasındaki coğrafi farklılıkları kaldırarak, sokaktaki insanı; çevre kirlenmesi, insan hakları, fakirlik ve açlık gibi küresel sorunlarla, küresel gerçeklerle tanıştırmıştır.

Teknolojide yaşanan bu değişim bu kadarla kalmayıp, bütün iktisadi hayati da değiştirmiştir. Artık günün her vakti milyarlarca dolar hızla el değiştirip kar elde edebilecekleri alanlara kolayca erişebilmektedir.

Bu çalışmada küreselleşmenin ne olup olmadığı ortaya konmuş, finansal serbestleşmeyle birlikte uluslar arası sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkelerle birlikte incelenmiş ve yaşanan küresel ekonomik krizler ortaya konmuştur. Bu bağlamda ülkemizin geçirmekte olduğu küreselleşme süreci incelenerek sık sık yaşadığımız krizler ele alınmıştır. Bu durumda gelişmekte olan ülkelere yönelen küreselleşmiş fonların yani kısa vadeli sıcak paranın kısa vadeli, spekülâtif nitelikli ve faiz arbitrajı kazancına dayalı olduğu tespit edilmiştir.

Yüksek bütçe açıkları, büyük miktarda dış ve iç borç ve cari açıklarla yüz yüze bulunan ülkemiz ekonomisi uygulanan finansal serbestleşme politikaları ile yabancı sermaye akımlarına yönelmiştir. Ekonomiye gelen yabancı sermaye akımları, bütçe açıklarının finansmanında kullanılmış ayrıca bu tür yabancı sermaye ödemeler dengesi cari işlemler bölümünün ithalat kalemini rekor düzeylere ulaştırmış ekonomi gümrük birliğiyle birlikte ithalat cenneti konumuna gelmiş ve büyüme yabancı sermayeye bağımlı olarak istikrarsız bir durum kazanarak ekonomik krizler kaçınılmaz olmuştur.

Kısa vadeli sermaye hareketleri ile bu hareketlerin yöneldikleri ülkelerin yapısı arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Ülkedeki ekonomik yapı sermaye hareketlerini, sermaye hareketleri de ülke ekonomisini etkilemektedir. Bu tür sermaye hareketleri tüketimi arttırmakta, tüketim artışında bankaların yurtdışından elde ettikleri ucuz dövizli tüketici kredisi olarak kullanmaları etkili olmaktadır. Tüketim artışına neden olan diğer önemli bir faktörde , kısa vadeli sermaye girişleri nedeniyle ithal malların ucuzlaması ve artan ithalat kapasitesidir. Kısa vadeli sermaye hareketleri, spekülâtif faaliyetlere yönelmeleri ve istikrarsız yaratıcı veya arttırıcı özellikleri nedeniyle yatırım yapabilecek ortamları olumsuz etkilemektedir. Bu küresel fonlar, daha çok işletme sermayesi olarak kullanılmaktadır. Kaynak dağılımı ise; reel sektörden finansal sektöre kaymaktadır. Kısa vadeli sermaye hareketleri tasarrufları olumsuz etkilemekte talep itişli yapay bir büyümeye neden olmaktadır. Ayrıca para, faiz, ve döviz kuru politikası yürütülmesini zorlaştırarak merkez bankasının bağımsız para politikası izleme olanağını kaybetmesine yol açarak, para arzı kontrolünü güçleştirmektedir. Yine YTL'yi baskı altında tutarak

onun aşırı değerlenmesine yol açmakta, düşük kur nedeniyle ithalatı teşvik ederek ihracatı baskılamakta dış ticaret açıklarını arttırmaktadır. Artan dış ticaret açıkları, kısa vadeli sermaye girişleri ile kapatılmaktadır. Bu fonların finanse ettiği ithalat ve ithalat hacminin genişlemesi ile artan tüketici kredileri büyüme ve refah üzerinde yapay olarak olumlu etkiler yapmaktadır. Bunların çıkışı ise, büyüme, döviz kuru ve faiz oranları üzerinde tam tersi etkiler yaparak dışarıya net kaynak transferi yaratmaktadır.

Küreselleşme gelir dağılımını gerek dünyada gerekse ülkemiz ekonomisinde olumsuz etkilemektedir. Gelir dağılımındaki bu bozulma, rantiyeli sınıf ve ithalatla uğraşan kesimler lehine emek aleyhine bir durum yaratmaktadır.

Dünyanın içinde bulunduğu ve küreselleşme adı verilen sürecin nasıl bir hal alacağına dair bir çok tahmin yürütülebilir. Ancak geleceğe ilişkin tahminler bir yana, küreselleşme bu günkü haliyle insanlığın büyük çoğunluğuna insan haklarını, demokrasiyi, ve kaynakların daha adil paylaşımını yaşama geçirecek yeni bir dünya düzenini çağırılmamaktadır. Tersine son 20-25 yıl, ABD öncülüğünde merkez ülkelerin lehine eşitsizlik ve sömürünün daha üst düzeylere ulaştığı bir dönem olarak insanlık tarihine geçmiştir. Bu gün yaşadığımız Irak savaşı bunun en önemli delilleri arasında sayılmalıdır. Çalışmada ortaya konan haliyle küreselleşme, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için olumsuz etkilere sahiptir.

Sonuç olarak, yeni yüzyıl beraberinde yeni bir değişimi getirmektedir. Geçmişte olduğu gibi “kazananlar” ve “kaybedenler” olacaktır. Kazanma ve kaybetme ise ülkelerin, küreselleşme sürecini lehlerine çevirmelerinin altında yatmaktadır.

“Küreselleşme, Türkiye’nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri” adlı tezin küreselleşmeye ve Türkiye Ekonomisi’nin küreselleşmesiyle, karşılaştığı krizleri çözümlemede katkısını şöyle belirtmek mümkündür:

Çok tartışmalı olan küreselleşmenin, bilimsel olarak araştırılıp ortaya konmasını gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme süreci karşısında olumsuz etkilenmemeleri veya süreci lehlerine çevirmeleri için nasıl ve ne yönde iktisat politikaları izleyeceklerine ışık tutacak bilgileri açıklamıştır.

Ayrıca, Türkiye'de, uluslar arası kısa vadeli sermaye hareketlerinin baskısı altında olan ekonominin, bu durumdan nasıl bir çıkış bulacağını ortaya koymuştur. Bununla, ulusal ekonomiyi, küreselleşme sürecinde, bir 'kumarhane kapitalizmine dönüştürme tehlikesinden uzaklaştırmaya çalışan tutuma katkıda bulunmuştur.

Bu tez içeriği ile yapılan çözümleme, küreselleşme sürecinin kapitalizmin geldiği en ileri aşama olduğunu; gelişmekte olan bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de krizlerin doğmasına yol açtığını, ve küreselleşmenin, gelişmiş ülkeler lehine (merkez) oluşan bir süreç olduğu sonuçlarına ulaşarak, bu sonuçlar ile, Türkiye'nin Küreselleşme sürecinde, sermaye hareketlerinin oynaklığı karşısında yolunu belirlenmesinde önemli katkılar yapmıştır. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin kamu açıklarını süratle kapatması bunun için KİT zararlarını en aza indirerek, aynı zamanda sosyal güvenlik reformunu hayata geçirerek, uzun vadede eğitilmiş ve donanımlı iş gücüne yatırım yaparak, mali disiplin ile siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayarak hem doğrudan yabancı sermaye çekebilir hem de kısa vadeli sermayenin risklerinden kurtulabiliriz.

Küreselleşme, Türkiye'nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri konulu çalışmanın yararını artırmak için, küreselleşmenin Türkiye'nin Makro Ekonomik Dengelerine Etkileri konulu bir çalışma ile desteklenmesi uygun olur. Bunun için, böyle bir çalışmanın yapılması önerilebilir. Ayrıca, küreselleşme ile birlikte denetimsiz bırakılan kısa vadeli sermaye hareketleri, gerek vergilendirilerek, yani TOBİN vergisi ile, gerekse yapısal dönüşümleri tamamlayarak Türkiye'de küreselleşme süreci Türk halkının lehine çevrilebilir. Bu bakımdan, Türkiye'de Küreselleşme Sürecinde TOBİN Vergisi konusu ile, Küreselleşme Sürecinde Türkiye'deki Yapısal Dönüşümler konulu çalışmalar önerilir.

KAYNAKLAR

Bu bölümde, “**Küreselleşme, Türkiye’nin Ekonomik Küreselleşmesi ve Krizleri**” adlı konunun çalışılmasında yararlanılan kaynaklar, “Kitaplar” ve “İnternet Siteleri” başlıkları altında iki kısımda sunulmuştur:

I. KİTAPLAR

ADDA, Jacques; Ekonominin Küreselleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

ACAR, Özgür; Sermaye Hareketlerinin Serbestleşmesi ve Merkez Bankası Bilançoları, Active, Aralık 1999-Ocak 2000

ACAR, Atilla ve YAVUZ, Ali; Küreselleşme Olgusunun Finans Piyasaları Üzerine Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, Sayı: 3 (Güz), Sayfa: 267-280, 1998

AKDİŞ, Muhammet(2004); Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi, Active Ekonomi Dergisi, No: 36, Mayıs-Haziran, 2004 Erişim: www.makalem.org

AKDİŞ, Muhammet(2001); Küreselleşmenin finansal piyasalar üzerindeki etkileri ve Türkiye Finansal krizler beklentiler Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını, Sayı: 26, 2001 Erişim: www.dtm.gov.tr

AKIN, H. Bahadır; Yeni Ekonomi, Çizgi Kitapevi Yayınları, Mart, 2005

AKTAN, Coşkun Can; Globalleşme Fırsat mı, Tehdit mi? Zaman Kitap, Yayın No:55, İstanbul, Nisan, 2004

AKTEL, Mehmet; Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, Sayfa: 193-202, 2001

AKYÜZ, Yılmaz ve BORATAV, Korkut; The Making of Turkish Financial Crisis, Erişim: www.bagimsizsosyalbilimciler.org

AKYÜZ, Yılmaz ve BORATAV, Korkut; 90'ların Başında Türkiye Ekonomisi, İktisat, İşletme Finans Dergisi, Ocak, 2005

ALTINKEMER, Melike; Capital Flows: The Turkish Case, The Central Bank Of Republic Of Turkey Research Department, Discussion Paper No: 9601, December 1995

ARMAĞAN,Ramazan; Yeni Ekonomi ve Türkiye, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Yayını, Cilt:5, Sayı:2, Sayfa:139-153, 2000

ASOMEDYA (Şubat 1999); Finansal Krizlerin Anatomisi, Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı, Ankara, Şubat 1999

ASOMEDYA (Nisan 1999); Küreselleşme, Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı, Ankara, Nisan 1999

ASOMEDYA (Temmuz 1999); Yabancı Doğrudan Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler, Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı, Ankara, Temmuz 1999

ASLAN, Nurdan; Uluslar arası Özel Sermaye Akımları, Türkmen Kitapevi, İstanbul 1997

ALBENİ, Mesut ve Eroğlu, Ömer; Küreselleşme,Ekonomik Krizler ve Türkiye, Bilim Kitapevi, Isparta, Haziran 2002

AYBAR, Bülent; Küreselleşme Sürecinde Yaşanan İktisadi Krizler ve Güneydoğu Asya Krizi, İşletme ve Finans, Temmuz 1998

AYDIN, M. Kemal(2003); Sermayenin Küreselleşmesi, Değişim Yayınları, İstanbul 2003

AYDIN, M. Kemal(2004); Sermayenin Küreselleşmesi, Sakarya Üniversitesi, İİBF Yayını, Tartışma Metinleri, Mayıs 2004

AYKAÇ, Mustafa; Küreselleşme Sürecinde İstihdam ve İşsizlik, Active Ekonomi Dergisi, Eylül-Ekim 2001

AKÇINAR,Necati;KüreselleşmeÜzerine,Erişim:www.tutunekper.org.tr/Bulten0500/Kuresellesme.htm

BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER İKTİSAT GRUBU; Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayını, Ankara, Haziran 2001

BAŞKAYA, Fikret; Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu; Özgür Üniversite Kitaplığı: 31Maki Basın Yayın, 3.Baskı, Ankara, Mart 2005

BAŞOĞLU, Ufuk ve ÖLMEZOĞULLARI, Nalan; Dünya Ekonomisi, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 2001

BAYRAKTUTAN, Yusuf; Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri, Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No:507, Ankara, Eylül 2004

BIÇKI, Doğan; Batı Düşüncesi, Liberal Kapitalizm ve Çevre, Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi(2), 2001, 33-42

BERKSOY, Taner ve Burak Saltoğlu(1998); Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:1998-58, İstanbul 1998

BERKSOY, Taner(2002); Finansal Yapılar ve Krizler (Panel2), İşletme Finans, Mayıs 2002

BORATAV, Korkut(2001); 2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri, İşletme ve Finans, Eylül, 2001

BORATAV, Korkut(1998); Neo-Liberal Dönemde İktisat Politikası Seçenekleri, 1998 Eişim: www.isguc.com

BOZKURT, Veysel; Küreselleşme, Erişim: www.isguc.com

BOZKURT, Veysel(2000); Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Alfa Yayınları: 836, İstanbul 2000

BOZOKLAR, Kutsiye; Emperyalizm, Küreselleşme ve Yalanlar, Ceylan Yayınları, Haziran 2004

BULUTOĞLU, Kenan; Yöresel ve Küresel Para Krizleri, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul, 2002

ÇAVUŞGİL,Tamer; Küreselleşme Sürecinde Uluslar arası Firmalar ve Yükselen Ekonomiler, İşletme ve Finans, Temmuz 1998

ÇELEBİ, Işın; Dışa Açık Büyüme ve Türkiye, e yayınları, İstanbul 1991

ÇEVİŞ, İsmail; Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri Analizi ve Türkiye Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara Haziran 1998

ÇITIR, Halim; Küreselleşme, Çağın Polisi Dergisi, Sayı:17, 2002
Erişim: www.caginpolisi.com.tr

DANI, Rodrik; Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler, İşletme ve Finans, Aralık 1997

DEMİR, Ömer ve Toprak, Metin; Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi (Serbest Piyasa Devriminin Serüveni), Siyasal Kitapevi, Ankara 2001

DPT, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler, Alt Komisyon Raporu Yayın No: DPT:2375-oik:440, Ankara 1995

DTM, Güney Doğu Asya Krizinin Türkiye ve Dünyada Etkileri, Erişim: <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/kriz/gneydogu.htm>

DORNBUSCH, Rudiger; Küresel İktisadi Kriz ve Türkiye (Söyleşi), İktisat, İşletme Finans Dergisi, Eylül 2002

DUMAN, Koray (2004); Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri, Akdeniz İİBF Dergisi, Sayı:8, Sayfa:38-61, 2004

DUMAN, Koray (2002); Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması, Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi, Sayı:4, Sayfa:132-145, 2002

ERÇAKAR, M. Emin; Serbest Bölgeler: Teorik Yaklaşım, Ekonomi ve Toplum, Cilt:6, Sayı:1 www.isguc.org

EKREN, Nazım; Globalleşme Dış Şoklara Açıklığı Arttırıyor, Activeline Gazetesi, No:26, Mayıs 2002 Erişim: www.ceterisparibus.net

ELLWOOD, Wayne; Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu, Metis yayınları, İstanbul 2003

EMİL, Ferhat ve VEHBİ, Tuğrul; Uluslar arası Sermaye Hareketleri ve Kalkınma: Türkiye Örneği, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 17, Sayı: 48, 1.Makale

ESEN, Hikmet; Küreselleşme Sürecinde Dünya Ekonomileri ve Fransa'da Özelleştirme, Active, Şubat-Mart 1999 Erişim: www.makalem.org

ESEN, Oğuz (Sonbahar 1997); Küreselleşme, Gelir Dağılımı ve Gelişmekte Olan Ülkeler, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:8, Sayı:26, Sonbahar, 1997

ESEN, Oğuz (Kış 1997); Finansal Piyasaların Küreselleşmesi ve Sermaye Kontrolleri, Ekonomik Yaklaşım, cilt:8, sayı:27 kış 1997

ESEN, Oğuz (1998); Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Serbestleşme Programlarına Eleştirisel Bir Yaklaşım, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Nisan 1998

ESER, Uğur; Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı? Ekonomik Yaklaşım, Cilt 6, Sayı 17, Yaz 1995

EŞKİNAT, Rana ve Erol Kutlu; Dünya Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No: 150, Eskişehir, 2002

EKİN, Nusret; Küreselleşme ve Gümrük Birliği, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1999-47, İstanbul, 1999

FRENKEL, Roberto; Küreselleşme ve Latin Amerika'daki Mali Krizler, İşletme Finans, Haziran 2003

GÖKTAŞ, Abdülkadir; Küresel Kriz ve Türkiye, Özen Yayıncılık, Ankara, 2000

GUILLERMO A. Calvo, Leonardo Leiderman and Carmen M.Reinhart; Inflows of Capital to Developing Countries in the 1990's, Journal of Economic Perspectives- Volume 10, Number 2- Spring 1996, Pages 123-139

GÜLOĞLU, Bülent ve ALTUNOĞLU, Ender; Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler:Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:27, Ekim 2002

GÜRAK, Hasan (2003); Küreselleşme Nereye Götürüyor? Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Verimlilik ve Gelir Dağılımı, Verimlilik Dergisi (MPM), 2003-2

GÜNDÜZ, Lokman ve TURHAN, İbrahim; Asya krizi Farklı mı? Active dergisi, Haziran-Temmuz 1998 Erişim: www.makalem.org

GÜLGÖSTEREN, Feyza; Kısa Dönemli Sermaye Hareketleri ve Türkiye, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2001

GÜZELCİK, Ebru; Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı, 1.Basım, İstanbul , Sistem Yayıncılık, 1999, s.17- 18.

HABLEMİTOĞLU, Şengül; Küreselleşme -Düşlerden Gerçeklere-, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara, 2004

HATİPOĞLU, Zeyyat; Uluslararası İktisada Giriş, Sedak Yayınları, İstanbul, 1996, s.80.

HDR, Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu, 2000

HİRST, Paul ve THOMPSON,Grahame; Küreselleşme Sorgulanıyor, Dost Kitapevi, Ankara, Temmuz 2003

KARABIÇAK, Mevlüt; Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Cilt:7, Sayı:1, Sayfa:115-131, 2002

KARABULUT, Gökhan; Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri, Der Yayınları:328, İstanbul, 2002

KAZGAN, Gülten(1985); Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, 1985

KAZGAN, Gülten (1991); İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitapevi, 5.Basım, 1991

KAZGAN, Gülten (2000); Küreselleşme ve Ulus Devlet (yeni ekonomik düzen) Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000

KAZGAN, Gülten (2002); Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mart, 2002

KEPENEK, Yakup; Türkiye Ekonomisi, Verso Yayınları, 5.Baskı, Ankara, 1990

KESİCİ, Sinan; Uluslar arası Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Türkiye Üzerine Etkileri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998

KEYMAN, Fuat; Globalleşme, Uluslar arası İlişkiler ve 'Hegemonya'Sorunu, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:8, Sayı:27, Kış, 1997

KIZILÇELİK, Sezgin; Zalimler ve Mazlumlar-küreselleşmenin insani olmayan doğası, Anı yayıncılık, Ankara, 2004

KONGAR, Emre; Küresel Terör ve Türkiye: Remzi Kitapevi, İstanbul, Aralık, 2001, s.21-22

KULA, Ferit; Uluslar arası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler, C.Ü İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2003

Küreselleşme; Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003

Küreselleşmenin Yedi Günahı; İşletme ve Finans, Eylül 1997

ONGUN, M. Tuba; FinansalGloballeşme, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:4, Sayı:9, 1993

ÖYMEN, Onur; Geleceği Yakalamak, Türkiye ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu, 1.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s.26.

ÖZGEN,Ferhat Başkan(1998); Globalleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans Piyasaları,Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını,Sayfa:47-79,İzmir 1998

ÖZGEN,Ferhat Başkan ve YENİPAZARLI,Aslı(2002); Globalizasyon Hakkındaki Doğru, Liberal Düşünce, Yıl:7, Sayı:27, Yaz,2002

Özgür Üniversite Formu Dergisi , Küreselleşme Özel sayısı , Cilt 1 ,sayı 1, Türkiye ve Orta-doğu Vakfı , Ankara , 1997 ,s.21

ÖZHAN, Taha (2006); Bir Küreselleşme Miti:Serbest Ticaret, Yarın Dergisi, 2006
Erişim:www.haber10.com

ÖZHAN, Taha (2005); Kapitalizm ve Neo-Liberal Felaket, Yarın Dergisi, 2005
Erişim: www.haber10.com

PAKSOY, Sadettin; Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği, Özdal Matbaacılık, Şanlıurfa, 2000

PARASIZ, İlker; Yükselen Ekonomilere Yabancı Sermaye Akımlarının Azalmasının Teorik Nedenleri, Activeline Gazetesi, Haziran, 2003 Erişim: www.makalem.org

RODRİK, Dani; Küreselleşme, Büyüme ve Yoksulluk, İşletme Finans, Ocak, 2002

SARAÇOĞLU, Rüştü; Türkiye’de Finansal Liberalizasyon, İşletme ve Finans, Mart 1997

SAK, Güven ve ERSEL, Hasan; Sermaye Hareketlerinin Serbest Bırakıldığı Dönemden Bugüne Türkiye Ekonomisi (Söyleşi) 1989-1996, İşletme ve Finans, Nisan, 1997

SANİN, Levent; Küreselleşme Tartışmaları Üzerine Bazı Notlar, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:5, Sayı:14, 1994

SELİMATA, Selim; Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri, Active Ekonomi Dergisi, Eylül-Ekim, 2003

SEYİDOĞLU, Halil(1998); Uluslar arası İktisat, Güzem Yayınları, 1998

SEYİDOĞLU, Halil(2001); Uluslar arası Finans, Güzem Yayınları No:16, İstanbul 2001

SOMEL,Cem; Küreselleşen Dünyada Kalkınma Stratejisi Nasıl Olmalı? Emek Politikaları Sempozyumu, 24 Mart 2001 Erişim: www.bagimsizsosyalbilimciler.org

SOMÇAĞ, Selim; Türkiye’nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları, Ağustos 2002 Erişim: www.bagimsizsosyalbilimciler.org

SÖNMEZ,Atilla; Doğu Asya ‘Mucizesi’ ve Bunalımı: Türkiye için Dersler, ODTÜ Gelişme Dergisi, 29(1-2), 2002, 213-216

SÖNMEZ, Sinan, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, İmge Kitapevi Yay., 1998, İstanbul, s.19-119.

ŞAHİN, Hüseyin; Türkiye Ekonomisi, Ezgi kitapevi, 1995, Bursa

ŞAYLAN, Gencay, Küreselleşmenin Gelişimi, Küreselleşme, Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s.9.

ŞENSES, Fikret; Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi? ERC (Economic Research Center) Working Paper, Middle East Technical University, August, 2004

TAGRAF, Hasan; Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi, Çukurova Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, 2002

TOPRAK, Metin(2001); Küreselleşme ve Kriz, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2001

TOPRAK, Metin(1996); Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995, Turhan Kitapevi, Ankara, 1996

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2002); Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri, TCMB yayını, Mayıs 2002, Erişim:www.tcmb.gov.tr

TÜFEK, Hülya; Küreselleşme Sürecinde Uluslar arası Firmalar ve Yükselen Ekonomiler, İşletme ve Finans, Temmuz 1998

TUTAR, Hasan, Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.18.

ULAGAY, Osman; Küreselleşmenin Neresindeyiz? Küreselleşme Nereye? (Söyleşi), İşletme ve finans, Mart, 2000

ÜNSAL, Erdal; Makro İktisat, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001

UYGUR, Ercan; Kalkınma Ortamı, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:14, Sayı:49, 3.Makale 2000

UZUNOĞLU, Sadi; ALKİN, Kerem; GÜRLESEL, Can Fuat; Uluslar arası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Etkileri ve Türkiye, İstanbul, İMKB Araştırma Yayınları, No:6, Haziran, 1995

YAPRAK, Atilla; Küreselleşme Sürecinde Uluslar arası Firmalar ve Yükselen Ekonomiler, İşletme ve Finans, Temmuz, 1998

YAY, G. G. (2001), “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, Yeni Türkiye, Kasım- Aralık, Yıl: 7, 2(42), s: 1234–1248.

YAY, T. (1993), F. A. Hayek’te İktisadi Düşünce, Ezgi Kitapevi, Bursa.

YAVİLİOĞLU, Cengiz; Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım), CU(Cumhuriyet Üniversitesi) İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, 2002 Erişim: www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/147.pdf

YELDAN, Erinç(2002); Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2002

YELDAN, Erinç(2001); 2002 yılı Bütçesi ve Kamu Kesimi Borçlanma Dinamiği Üzerine Bazı Teknik Gözlemler, Aralık 2001 Erişim: www.bagimsizsosyalbilimciler.org

YELDAN, Erinç(1996); Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Türk Finans Piyasalarına Olan Etkileri Üzerine Gözlemler, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Temmuz-2 Ağustos, 1996

YENTÜRK, Nurhan; Finansal Serbestlik ve Makro Ekonomik Dengeler Üzerinde Etkileri, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 8, Sayı27, Kış, 1997

YILMAZ Ömer; KIZILTAN Alaattin; KAYA Vedat; İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme Ve Para Krizleri, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, Ocak - Haziran 2005, ss. 77-96.

YİĞİDİM, Arslan; Doğu Asya da Döviz Kuru Krizi ve İMF'nin Yaklaşımı, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:10, Sayı:32, Bahar, 1999

ZENCİRKIRAN, Mehmet; Küreselleşme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Uludağ Üniversitesi, İİBF yayını, Bursa, 2000

ZAMİR, Yusuf; Küreselleşmeyi Anlamak, Alev Yayınları, İstanbul, 2003

ZENGİNGÖNÜL, Oğul; Küreselleşme (Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde), Adres Yayınları, Ankara, 2004

II. İNTERNET KAYNAKLARI

www.ceterisparibus.net
www.bagimsizsosyalbilimciler.org
www.antimai.org
www.antiemperyalizm.org
www.canaktan.org
www.iktisat.egitimi.com
www.tcmb.gov.tr
www.dpt.gov.tr
www.imkb.gov.tr
www.liberte.com.tr
www.marksist.com
www.sosyalistdemokrasi.org
www.sosyoekonomi.com
www.antikapitalist.net
www.dtm.gov.tr
www.cumhuriyet.com.tr
www.cu.edu.tr
www.metu.edu.tr
www.harran.edu.tr
www.devletim.com
www.haber10.com
www.internethaber.com

ÖZET

İnsanlık tarihinin son çeyrek yüzyılında yaşanan gelişmeleri açıklamak amacıyla kullanılan özgün kavramlardan biri olan küreselleşme, birbirinden çok farklı değerlendirmelere konu olmaktadır. Bu çalışma, günlük yaşamda ve bilimsel tartışmalarda yaygınlıkla kullanılan küreselleşme kavramına yüklenen farklı anlamları derli toplu biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Türkiye ekonomisinin küreselleşme veya dünya piyasaları ile bütünleşmesine yönelik olarak ekonomik liberalizasyon sürecinin ilk adımları, 24 Ocak 1980 İstikrar Programı Kararları ile başlamıştır.

Türkiye’de yüksek faiz- düşük döviz kuru politikası sonucu kısa vadeli sermaye hareketleri girişleri yaşanmaktadır. Bunun sonucunda da; TL aşırı değerlenerek ithalat artarken ihracat azalmakta ve cari işlemler açığı sürdürülemez boyutlara ulaşmaktadır. Ayrıca, yüksek yurt içi faizler nedeniyle kamu sektörünün borç yükü artarak mali disiplin bozulmaktadır. Diğer bir ifadeyle; Türkiye’de cari işlemler açığı ve kamu finansman açığı kısa vadeli sermaye akımları ile finanse edilmektedir. Bu akımların ani çıkışı ile makroekonomik dengelerin bozulmasıyla, 1994, 2000 Kasım ve 2001 Şubat yıllarında olduğu gibi, önce mali kesimde başlayan daha sonra da reel kesime sıçrayan ekonomik krizler yaşanmakta ve ekonomik belirsizlikler artmaktadır.

SUMMARY

The Globalization concept that used to explain the progresses in the last decade of world history has been a subject in different respects. This study aims to put forward these different senses, which is widely loaded to the globalization concept in daily life and scientific discussions, in a compact form.

The first stages of the economic liberalization period leading to integration of Turkish economy with Globalization or world markets started with the measures of the stability program of January 24, 1980.

It is found that the policy of high interest-low exchange rate is the main reason for the short term capital inflows in Turkey. As a result Turkish Lira appreciates and import increases, export decreases and therefore, deficiency of current account reaches to an unsustainable level. Additionally, due to high domestic interest rates, increasing public sector debt deteriorates the financial discipline. In other words, the current account and budget deficits are financed with short term capital and macroeconomic instability, the economic crises starting in financial sector and then affecting real sectors, emerge and economic ambiguities increase as in 1994 and 2001 November and 2002 February.